

МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ
Науковий парк «Наука та безпека»

Психологічні та педагогічні проблеми
професійної освіти та патріотичного виховання
персоналу системи МВС України

Тези доповідей
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Харків, 25 березня 2022 року)

Харків
2022

Оргкомітет конференції:

Сокурєнко В. В. – ректор Харківського національного університету внутрішніх справ (голова);
Могілевський Л. О. – проректор Харківського національного університету внутрішніх справ (заступник голови);
Харченко С. В. – професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3 (секретар);
Моргунов О. А. – декан факультету № 3;
Федоренко О. І. – завідувач кафедри педагогіки та психології факультету № 3;
Абламський С. Є. – начальник відділу організації наукової діяльності та захисту інтелектуальної власності;
Полховський О. М. – начальник інформаційно-технічного відділу;
Щербакова І. В. – начальник відділу зв'язків з громадськістю;
Музика О. А. – директор наукової бібліотеки.

*Друкується за рішенням оргкомітету
відповідно до доручення ХНУВС № 6 від 14.01.2022*

Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 берез. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». – Харків : ХНУВС, 2022. – 143 с.

У збірнику більше 85 авторів з різних регіонів України розглянули актуальні питання професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України, особливу увагу приділили проблемам соціально-психологічного забезпечення правоохоронної діяльності в сучасних умовах.

Надано низку пропозицій щодо вдосконалення психологічної роботи у правоохоронних органах.

УДК [159.9:378:351.74](477)

*Матеріали викладені в авторській редакції з незначними коректорськими правками.
Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори.*

*Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті
Харківського національного університету внутрішніх справ (<http://www.univd.edu.ua>)
у розділі «Наука», сторінка «Конференції, семінари, та круглі столи»,
а також у репозиторії <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/>*

© Харківський національний університет внутрішніх справ, 2022

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО.....	8
----------------------------	----------

СЕКЦІЯ 1

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ РІЗНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

БОНДАРЕНКО В. В.	
РУСАНІВСЬКИЙ С. В.	
ШУМКО Я. В.	
ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНО-РОЛЬОВИХ ІГОР ПІД ЧАС ОПАНУВАННЯ МАЙБУТНІМИ ПРАВООХОРОНЦЯМИ ПРАКТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН.....	9
ДИЯК В. В.	
АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ ТАКТИЧНОГО РІВНЯ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД	12
КОРОТКОВА Ю. М.	
УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЮРИДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН	15
МАРЧЕНКО О. Г.	
ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВІ ТА ЗМІСТОВІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «СТАТИСТИЧНІ МЕТОДИ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ» ЗДОБУВАЧАМ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ «ДОКТОР ФІЛОСОФІЇ» ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «ОСВІТНІ, ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ»	17
СОКУРЕНКО В. В.	
ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ОСВІТИ В ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ	20
СУПРУН Д. М.	
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПРАВООХОРОНЦЯ В КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	22
ТЮРІНА В. О.	
СТРЕС-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНЕ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩЕ УМІННЯ МАЙБУТНЬОГО ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ	25
ФЕДОРЕНКО О. І.	
ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ КУРСАНТІВ-ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗВО МВС УКРАЇНИ	27
ШАТРАВА С. О.	
БЕЗПАЛЬКО С. В.	
КРІЩАК І. В.	
ДЕНИЩУК Д. Є.	
НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІ ПРОЦЕСИ ПОДОЛАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ І НЕГАТИВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ СОЦІУМУ ЗА МЕТОДИКОЮ А. С. МАКАРЕНКА ТА ЇХНЄ ПІДСИЛЕННЯ ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНОЮ СКЛАДОВОЮ	30
БІЛЕЦЬКА Т. В.	
ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ЯК СКЛАДОВА ЇЇ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	32
ВАЙДА Т. С.	
ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ: ЗАВДАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	34

КРІЩАК І. В. РЕЛІГІЙНІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІ ПРОЦЕСИ, АТМОСФЕРА ДУХОВНОСТІ ЯК ЗАПОРУКА ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСОБИСТОСТЕЙ У ДЕРЖАВУ ВИСОКОГО ТИПУ І МОЖЛИВОСТЕЙ	39
МУХІНА Г. В. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ СТУДЕНТРОЦЕНТРОВАНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ	43
ПОЛТОРАК М. Ф. ГОРБАЧЕВСЬКИЙ С. К. ПЛОХУТА І. С. ІНТЕГРОВАНА СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ ТА ДОКТОРІВ НАУК ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ ННТД У СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ	46
ЧЕРВОНИЙ П. Д. ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РІВНЯ ОФІЦЕРІВ КУРСОВОЇ ЛАНКИ У ХНУВС	48
АЛІЄВ Е. К. СМОЛА Р. М. КОВАЛЬ К. О. ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ОДИН З ЕФЕКТИВНИХ ЗАСОБІВ ПОДОЛАННЯ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ В ДЕРЖАВІ	51
ДОРОФЄЄВ А. С. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ ВІЙСЬКОВОГО ПІДРОЗДІЛУ У ПРОВІДНИХ КРАЇНАХ СВІТУ	53
ПЕТРУК О. В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ	56
СКЛЯР О. С. СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СЛІДЧОГО В КОНТЕКСТІ ЗМІСТУ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	59

СЕКЦІЯ 2

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

БАНДУРКА О. М. СИСТЕМА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ, ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ТА КУРСАНТІВ (СЛУХАЧІВ) ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ПІДГОТОВКУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ: ОЦІНКА РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ	63
БАРКО В. І. ОСТАПОВИЧ В. П. БАРКО В. В. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ПЕРСОНАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	65

ГАНАБА С. О. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ: ПРИРОДА ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ	69
ГРЕЧЕНКО В. А. КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ (ДЕЯКІ ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ)	71
МІРОШНІЧЕНКО В. І. ДЗИГА І. О. МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК КОМПОНЕНТ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ	73
ТУШКО К. Ю. ЯБЛОНСЬКИЙ П. М. ВІЙСЬКОВО-СОЦІАЛЬНА РОБОТА ЯК КОМПОНЕНТ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ	74
ШВЕЦЬ Д. В. КОПІНГ-ПОВЕДІНКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЯК ФАКТОР ОСОБИСТІСНОЇ БЕЗПЕКИ	76
ГАЛУСТЯН О. А. ПСИХОЛОГІЯ ФІШИНГУ: ЯК НЕ ПОТРАПИТИ НА ГАЧОК	78
КУПЧИШИНА В. Ч. МЕНДРИК І. Р. НЕНАСИЛЬНИЦЬКЕ СПІЛКУВАННЯ ТА ФАСИЛІТАЦІЯ В РОБОТІ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	81
КУШНАРЬОВ С. В. ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ КОРУПЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ	83
МАКОГОНЧУК Н. В. КУЛЬТУРА СЛУХАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР ЯК ЗАПОРУКА ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ	86
МЕДВЕДЄВА О. В. ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ	88
П'ЯНКІВСЬКА Л. В. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО	90
ФІЛІПСЬКА Н. О. ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІЦІЇ ТА ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ: ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЧЕРЕЗ НАВЧАННЯ	93
ВОЗНЮК К. Г. ДЕРКАЧ Є. В. ПОЛІТИКА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В РОБОТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	96
ФЕДОРОВ В. В. ПІСКУНОВА О. Б. СПЕЦІАЛЬНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	97

БУТЕНКО М. В.

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ОДНА З ВАЖЛИВИХ ОСОБИСТІСНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ	100
--	-----

РОМАНЕНКО Є. С.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО ПІДРОЗДІЛУ ТАКТИКО-ОПЕРАТИВНОГО РЕАГУВАННЯ	102
---	-----

СЕКЦІЯ 3
НЕГАТИВНІ ПСИХОЕМОЦІЙНІ СТАНИ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ
У ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

КІСІЛЬ З. Р.

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ ЯК ОСНОВА ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ТА РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ УМОВАХ	105
--	-----

МІЛЮРАДОВА Н. Е.

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПЕРШОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБАМ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ	108
---	-----

МОГІЛЕВСЬКИЙ Л. В.

ПСИХОЛОГІЯ БОЙОВОГО СТРЕСУ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	108
--	-----

КОЖУШКО А. Р.

МЕТОДИ ОЦІНКИ НЕРВОВО-ПСИХІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	109
---	-----

ЛАРІОНОВ С. О.

МАКАРЕНКО П. В.

ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА З НАСЛІДКАМИ ПСИХІЧНОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ	114
---	-----

ЛАРІОНОВ С. О.

САШУРІНА О. Ю.

ПРОФЕСІЙНІ ДЕСТРУКЦІЇ, ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРЯННЯ: ЩО НЕ ТАК ІЗ РЕСУРСАМИ ПРАВООХОРОНЦІВ ?	117
---	-----

РОМАШЕНКО В. Є.

ТКАЧЕНКО М. Л.

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ МОЛОДИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО СЛУЖБИ У МВС	120
--	-----

ХАРЧЕНКО С. В.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАГУВАННЯ ОСІБ, ЯКІ ВИЖИЛИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ	122
--	-----

КРІВУЛЯ В. Є.

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ - ПОВЕДІНКИ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19	125
--	-----

СЕКЦІЯ 4
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПЕРСОНАЛУ
ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР ДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В МОЛО-
ДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ
ТА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

БОРТНИК С. М. ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ ДО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ	128
ДОЦЕНКО В. В. ТІЛЕСНІ ПОКАРАННЯ–ПРОВАЛЬНИЙ МЕТОД ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ	130
ПОЛИВАНЮК В. Д. ГРИБЧЕНКО К. В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГЕНДЕРУ У ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ	133
ЧОРНИЙ А. М. ЛИСЕНКО Р. Р. УРАХУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ У РОБОТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	135
ПРИСАКАР А. С. ГЕНДЕРНІ ПРОБЛЕМИ В РОБОТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	136
СІРОШТАН А. О. ВПЛИВ УМОВ ВИХОВАННЯ В БАТЬКІВСЬКІЙ РОДИНІ НА РОЗВИТОК САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ДІВЧАТ	138
МАКАРОВА О. П. БУЛІНГ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ	140

ШАНОВНІ УЧАСНИКИ!

Від імені ректорату та Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ вітаю вас із початком роботи Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України». Конференція відбувається в умовах воєнного стану, введеного Президентом України 24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації, що знаходить висвітлення у темах доповідей, які заплановані для обговорення.

Питання психологічної підготовки працівників Національної поліції України, забезпечення готовності поліцейських до несення служби набувають особливого сенсу і потребують переосмислення. Не менш актуальними і важливими є питання організації освітнього процесу в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, забезпечення його неперервності й ефективності. Не потребує додаткових аргументів необхідність формування патріотизму як у студентської молоді, так і у поліцейських, які здобувають освіту і підвищують кваліфікацію в університеті. Реалії життя спонукають зробити процес формування українського громадянина-патріота усвідомленим. Уважаю, що лише патріотизм як представників сектору безпеки і оборони, так і кожного громадянина країни здатен зупинити агресора й уберегти країну від ворожої окупації.

У мене не викликає жодних сумнівів те, що питання, пов'язані з необхідністю посилення психологічної підготовки курсантів усіх спеціальностей, формування в них психологічної стійкості до несення служби в екстремальних умовах, здатності протистояти впливам ворожої ідеології, потребують наукового обговорення та широкого висвітлення. Сподіваюся, що висловлені під час роботи конференції наукові погляди стануть основою для подальшої роботи з вирішення зазначених проблем психологічної та професійної освіти, сприятимуть підвищенню якості підготовки кадрів для органів і підрозділів Національної поліції.

Слава Україні!

**Ректор
Харківського національного університету внутрішніх справ
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
генерал поліції третього рангу**

Валерій СОКУРЕНКО

СЕКЦІЯ 1

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ РІЗНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

УДК 351.741:378.147

Валентин Володимирович БОНДАРЕНКО,

завідувач кафедри спеціальної фізичної підготовки

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),

доктор педагогічних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0170-2616>;

Сергій Віталійович РУСАНІВСЬКИЙ,

завідувач кафедри вогневої підготовки

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3752-5316>;

Яна Валентинівна ШУМКО,

науковий співробітник відділу підготовки навчально-наукових видань

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ):

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6297-6445>

ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНО-РОЛЬОВИХ ІГОР ПІД ЧАС ОПАНУВАННЯ МАЙБУТНІМИ ПРАВООХОРОНЦЯМИ ПРАКТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Охарактеризовано особливості використання навчально-рольових ігор під час опанування правоохоронцями практичних дисциплін. Висвітлено алгоритм дій та етапи проведення навчально-рольових ігор в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Ключові слова: здобувач вищої освіти; освітній процес; правоохоронець; рольова гра.

Реформування структури МВС України передбачало докорінну зміну сформованих уявлень стосовно працівників правоохоронних органів шляхом запровадження нової концепції діяльності поліції, яка полягає у виконанні сервісних функцій [1]. Зазначене спрямовує науково-педагогічних працівників на використання всіх ресурсів для підвищення ефективності освітнього процесу під час підготовки поліцейських нової генерації.

Проблема пошуку нових, ефективних форм, методів, методик і технологій навчання існувала завжди, й залишається актуальною донині [5; 7]. Це обумовлено тим, що для успішного засвоєння майбутніми правоохоронцями знань й формування на їх підґрунті умінь і навичок придатні не всі форми педагогічного інструментарію, а лише ті, які в поєднанні з традиційними створювали б не лише дидактичні й психологічні передумови й спонукали до самостійної творчої й розумової діяльності, а й моделювали б предметний і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності.

На думку вчених, таким вимогам відповідає активне навчання, відмінна риса якого полягає в можливості моделювати процес майбутньої професійної діяльності для формування професійних умінь і навичок під час навчальної діяльності [6; 8; 4]. Саме активне навчання створює всі необхідні умови для налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу. Майбутній правоохоронець стає не об'єктом, а суб'єктом навчання, відчуває себе активним учасником подій, власної освіти та розвитку.

У дидактиці щодо активних методів навчання найчастіше використовують класифікацію О. Смолкіна, згідно з якою їх за характером навчально-пізнавальної та ігрової діяльності поділяють на імітаційні та не імітаційні методи [2]. Під час навчання майбутніх працівників поліції застосовують переважно імітаційні методи. Вони ґрунтуються на відтворенні професійної

діяльності, містять у собі моделі досліджуваного процесу, імітацію індивідуальної чи колективної професійної діяльності. Завдяки цьому досягають максимального наближення навчального матеріалу до професійної діяльності правоохоронців, що значно посилює мотивацію, підвищує активність навчання. В імітаційних методах закладено надзвичайно потужний потенціал навчально-виховного впливу, оскільки вони створюють особливе поле емоційного зараження, в яке потрапляє учасник і, зрештою, одержує досвід емоційних переживань [2].

Однією з таких форм є ігровий метод навчання, який передбачає визначення мети, вибір виду навчально-пізнавальної діяльності та форми взаємодії педагога та здобувачів [8]. Головною метою навчальних ігор є формування в майбутнього фахівця умінь поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю. В ігрових формах і методах реалізується найвища психічна й розумова активність, оскільки бажання вирішити поставлене завдання загострює розумову діяльність учасників гри. Ігрові методи різнопланові, кожен із них сприяє формуванню певних навичок. У навчально-методичній літературі виокремлюють ігри-вправи, ігрові дискусії, ігрові ситуації, рольові та ділові початкові ігри, комп'ютерні ділові ігри [8]. Науковці стверджують, що незалежно від виду, ігрова діяльність виконує низку функцій, серед яких: спонукальна (створює у здобувачів інтерес до вирішення завдань); комунікаційна (сприяє опануванню культури спілкування з громадянами); самореалізації (учасник гри реалізує свої можливості, удосконалює навички); розвивальна (розвиток уваги, формування вольових рис); розважальна (отримання задоволення); діагностична (виявлення нестачі знань, умінь тощо); корекційна (внесення позитивних змін у структуру особистості правоохоронця) [3; 7; 8].

Під час опанування майбутніми правоохоронцями практично спрямованих навчальних дисциплін ключову роль відіграють саме рольові ігри. У закладі вищої освіти та на курсах первинної професійної підготовки поліцейських їх можна використовувати в умовах освітнього процесу з тактичної підготовки, спеціальної фізичної підготовки, оперативно-розшукової діяльності, ефективної комунікації, дій поліцейського на місці події, первинної домедичної допомоги тощо [2].

У сучасній психолого-педагогічній науці існують різні класифікації рольових ігор [5]. Поширеною є класифікація використовуваних завдань і ролей. Відповідно до неї розрізняють навчально-рольові та ділові ігри. Основне призначення рольових ігор полягає в тому, щоб забезпечити всебічний та глибокий аналіз тієї чи іншої проблеми, використовуючи так звані навчальні ролі. Рольова гра – це групова форма навчання, у процесі якої використовується рольова структура ведення заняття, тобто набір ролей, які регламентують діяльність і поведінку здобувачів.

Використання методу рольової гри передбачає кілька етапів, серед яких: підготовчий, власне процес гри; самоаналіз діяльності виконавців ролей; аналіз рольового вирішення гри іншими здобувачами («експертами»); оцінювання ступеня активності гравців; підбивання підсумків й аналіз гри викладачем. Підготовчий етап передбачає вибір теми й теоретичну підготовку до цієї теми, визначення мети, розроблення завдання, яке вирішуватимуть здобувачі, розподіл ролей, окреслення регламенту й сценарію гри [7; 8]. Власне процес гри – найтриваліший етап, який охоплює діяльність викладача, інструктаж, входження в роль, розв'язання педагогічного завдання. Під час самоаналізу виконавці оцінюють гру, окреслюють негативні та позитивні моменти, їх причини, ступінь задоволення, вияв професійних якостей під час вирішення педагогічного завдання. Аналіз рольового вирішення гри здобувачами-«експертами» потребує виявлення ступеня входження в роль, оцінювання актуальності проблематики, врахування індивідуальних особливостей здобувачів, які виконували ролі. Підбивання підсумків і аналіз гри викладачем передбачає визначення якості реалізації теоретичних положень в процесі імітації професійних дій, входження в роль, ступінь самостійності в ухваленні рішень, аналізують дискусійні виступи здобувачів-«експертів», надають методичні рекомендації щодо вдосконалення професійних умінь, відповіді на запитання здобувачів, що виникли під час гри, загальну оцінку взаємодії.

Метод навчально-рольової гри застосовують під час відпрацювання сценаріїв і ситуаційних завдань упродовж усього періоду професійного навчання правоохоронців: на курсах

первинної професійної підготовки поліцейських, під час навчання в закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання, в системах службової підготовки поліцейських і післядипломної освіти.

Завдяки використанню цього ігрового методу є можливість відтворити різноманітні ситуації – від стандартних, які повсякчас виникають в умовах службової діяльності поліцейських, до нестандартних, які потребують творчого підходу для їх вирішення. Зазначений метод навчання спонукає здобувачів закладів вищої освіти та слухачів курсу первинної професійної підготовки поліцейських до психологічної переорієнтації. Вони усвідомлюють себе працівниками, які мають певні права та обов'язки й несуть відповідальність за ухвалені рішення. Застосування цього методу сприяє швидшому та глибшому засвоєнню навчального матеріалу. Зміна типу міжособистісних стосунків допомагає майбутньому фахівцю долати психологічний бар'єр спілкування. Рольова гра є одним з тих методів навчання, що допомагає здобувачам долати невизначеність, занурює їх у ситуацію, що передбачає ті ж обмеження, мотивацію, що існують в умовах реальної практичної діяльності, сприяють формуванню навичок переходу від превентивних заходів до заходів примусу та навпаки.

Рольова гра відіграє ключову роль в активізації освітнього процесу шляхом посилення пізнавально-оцінювальної та практичної діяльності здобувачів, певною організацією їх взаємодії та спілкування. Вона спрямована на отримання розвивального та навчального ефекту завдяки інтенсивному міжособистісному спілкуванню й виконання спільної діяльності групою осіб в умовах ігрової імітації реальних або вигаданих ситуацій. Рольова гра надає можливість виявити власну індивідуальність, творчі резерви, розвиває вміння краще розуміти інших, їх позиції та відчуття, а також створює умови для глибшого осмислення норм і правил поведінки та спілкуванням з громадянами. Певний ступінь умовності, розважальний характер рольової гри дозволяє послабити або цілком подолати дію захисних психологічних механізмів в учасників. Завдяки поєднанню набутих знань з практичною діяльністю, формуються вміння і навички здобувати, опрацьовувати й послуговуватися навчальною інформацією, а також планувати власну ситуаційну поведінку та поведінку інших. Соціально-психологічний вплив навчально-рольової гри виявляється в подоланні майбутнім правоохоронцем страху спілкування з громадянами, у формуванні культури спілкування, передусім – культури ведення діалогу; формування навичок застосування поліцейських заходів. Навчально-рольова гра формує здатність ухвалювати самостійні рішення, оцінювати власні дії та дії інших, сприяє активізації знань.

Отже, навчально-рольова гра є одним з ключових методів опанування майбутніми правоохоронцями практичних дисциплін під час навчання в закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання та проходження курсу первинної професійної підготовки поліцейських. Використання їх в освітньому процесі сприяє подоланню здобувачам невизначеності, формуванню комунікативних та інших професійно важливих навичок. Навчально-рольова гра передбачає моделювання ситуацій професійної діяльності, що потребує підготовки до таких занять науково-педагогічних працівників; припускає посилення особистісної причетності учасників до всього, що відбувається, сприяє формуванню у майбутніх правоохоронців навичок застосування поліцейських превентивних й заходів примусу.

Список бібліографічних посилань

1. Бондаренко В. В. Проблеми професійної підготовленості працівників підрозділів патрульної поліції. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2017. № 11. С. 24–28. (Серія «Педагогіка»).
2. Бондаренко В. В. Професійна підготовка працівників патрульної поліції: зміст і перспективні напрями : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2018. 524 с.
3. Бондаренко В. В. Професійна підготовленість як основа ефективної діяльності працівників підрозділів патрульної служби Національної поліції України. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. 2016. Вип. 139. Т. 2. С. 287–290.

4. Бондаренко В. В., Худякова Н. Ю., Давигора Ю. І., Русанівський С. В. Формування професійних умінь і навичок у майбутніх правоохоронців під час фахової підготовки. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2020. № 4. С. 37–44.

5. Карамушка Л. М. Рольова гра. *Енциклопедія освіти* / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

6. Спеціальна фізична підготовка : навч. посіб. / [В. Бондаренко, С. Решко, В. Дідковський та ін.] ; за заг. ред. В. Чернея, Р. Сербина. Київ : Нац. акад. внутр. справ ; Кандиба Т. П., 2021. 341 с.

7. Федоренко О. І. До змісту понять «підготовка» та «готовність» до професійної діяльності майбутніх правоохоронців. *Духовність особистості*. 2013. Вип. 4. С. 190–198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2013_4_24. (дата звернення: 10.02.2022)

8. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Академвидав, 2014. 456 с.

Отримано 21.02.2022

УДК 37:355.23:343.8(477)

Вадим Валерійович ДИЯК,

доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін

Національної академії Державної прикордонної служби

України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький),

доктор педагогічних наук, доцент,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1477-5803>

АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ ТАКТИЧНОГО РІВНЯ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Проаналізовано стан професійної підготовки офіцерів тактичного відомства у ВВНЗ прикордонного відомства.

Ключові слова: *компетентнісний підхід, професійна підготовка, Державна прикордонна служба, соціально-економічна компетентність.*

У системі вищої освіти сучасні трансформації стимулюють організацію таких освітніх процесів, які, з огляду на зміни, що відбуваються в суспільстві, сприяють саморозвитку особистості майбутнього фахівця. Концептуальним підґрунтям окреслених процесів нині є ідеї реалізації компетентнісного підходу в системі безперервної освіти. Адже рівень розвитку інтелектуального потенціалу компетентних фахівців є найважливішим чинником економічного, соціального та політичного розвитку будь-якої країни. За таких умов вища школа розглядається як важливий інститут соціалізації особистості, де навчання і виховання відтворюють єдиний процес, спрямований на підготовку високоосвічених, ерудованих, творчих фахівців, в тому числі персоналу Державної прикордонної служби України. Як слушно зауважує І. Блощинський, таким процесам сприяє особливий устрій освітнього життя Національної академії Державної прикордонної служби України (НАДПСУ), де суттєвою рисою є заохочення творчості, ініціативи і самоосвітньої діяльності курсантів у пошуку оптимальних форм і методів самостійного опанування знань різного спрямування (військових, гуманітарних, соціально-економічних та ін.).

У підготовці висококваліфікованих фахівців Державної прикордонної служби України (ДПСУ) нового типу, готових до правильного, праксеологічного вирішення складних і різнопланових службових завдань і соціально-економічних професійних проблем, особливої значущості набуває використання компетентнісного підходу. Адже в умовах переходу нашої країни

від планової до ринкової економіки виникла необхідність формування нового світогляду курсантів і слухачів, який передбачає високий рівень свідомості та соціально-економічної компетентності офіцерського контингенту ДПСУ.

Сучасний етап соціально-економічних перетворень в Україні та реформування її прикордонної служби вимагає від офіцерів високого рівня загальної підготовки та сформованості спеціальних компетентностей. Тому основним напрямом наукових досліджень визначено встановлення дидактичних можливостей реалізації компетентнісного підходу у ВВНЗ. Дослідження проблем компетентнісного підходу в навчанні надзвичайно різноаспектні. Так, у наукових працях Т. Орджі увага зосереджена на доповненні освіти формуванням основних компетенцій; Т. Росс констатує той факт, що саме швидкий розвиток економіки вимагає від освіти підготовки «універсального працівника» з «портфелем компетенцій»; М. Холстед і А. Шелтен науково обґрунтували введення у професійну освіту, крім знань, умінь і навичок, нових освітніх конструктів – компетентностей, компетенцій; В. Хутмахер зазначає, що для реформи освітньої системи суттєвим є визначення «ключових компетенцій» майбутніх фахівців будь-якої галузі.

Компетентнісно-орієнтований підхід у визначенні цілей і змісту вищої військової професійної освіти не є новим, оскільки орієнтація на засвоєння умінь, способів діяльності є провідною у працях Є. Євсюкова [5], І. Блощинського [4], О. Торічного [10] та ін.

Так, наприклад, О. Торічний пропонує теоретико-методичні засади формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання [11]. Дослідник підкреслює, що соціальні, політичні та економічні перетворення в Україні неможливі без гарантування її національної безпеки та державного суверенітету [10, с. 328]. Провідну роль у цьому відіграють офіцери Державної прикордонної служби України, які забезпечують територіальний суверенітет держави та недоторканості її кордонів [11, с. 25].

Під дещо іншим кутом зору проблему професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників розглядають О. Блажук [2], І. Блощинський [4], О. Кирилюк [7] та ін. Зокрема, результатом наукових напрацювань О. Кирилюк є вдосконалені критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до роботи з технічними засобами прикордонного контролю. У дослідженні О. Блажука акцентовано увагу на необхідності оптимізації підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій у забезпеченні системи зв'язку прикордонних підрозділів. У науковому доробку І. Блощинського представлено теоретичні основи професійної підготовки фахівців державної прикордонної служби України на основі використання у ВВНЗ технологій дистанційного навчання. Тому актуальним науковим напрямом сучасних досліджень професійної підготовки майбутніх офіцерів прикордонної служби на теренах нашої держави є інформатизація освітнього процесу у ВВНЗ України.

Слушними вважаємо висновки І. Блощинського, що інформаційна революція та формування нового освітнього інформаційного середовища висувають на перший план інформатизацію освітнього процесу військових вищих навчальних закладів.

Детальний аналіз наукової літератури дав змогу виокремити ще один напрям сучасних досліджень професійної підготовки майбутніх військовиків прикордонної служби, до якого відносимо актуалізацію патріотичного виховання курсантів (В. Мірошніченко [8]). Водночас, вважаємо за доцільне відзначити, що нині дослідники активно працюють над розробкою теоретично-методологічних основ формування професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки (С. Сердюк [9]), дисциплінованості як професійної якості майбутніх офіцерів державної прикордонної служби України (Ю. Івашков [6]) та інших спеціальних особистісно-професійних характеристик курсантів. Так, досліджуючи теоретичні основи формування професійної надійності майбутніх фахівців, С. Сердюк підкреслює, що кожний етап суспільно-економічного розвитку ставить певні вимоги до надійності професійної діяльності суб'єкта. Адже виникають якісно нові виклики в здійсненні професійної діяльності, поглиблюються наслідки помилок. Підвищується відповідальність, важливість прийнятих рішень,

надійність яких багато в чому зумовлена якістю аналітичної складової професійної діяльності, практичною спрямованістю знань, що має в своєму арсеналі суб'єкт праці, його здатністю генерувати актуальні знання під реальні потреби. Тому проблема надійності фахівця особливо актуальна у зв'язку з тим, що професійна діяльність офіцерів-прикордонників характеризується екстремальними умовами, які можуть не тільки зумовлювати зниження надійності, а й справляти шкідливий і небезпечний вплив на особистість.

Важливість формування соціально-економічної компетентності у структурі професійної підготовки офіцерів-прикордонників визначається кількома факторами. По-перше, професійні обов'язки майбутніх офіцерів-прикордонників тісно пов'язані з економічною сферою: вирішення економічних завдань щодо регулювання та контролю в роботі прикордонного підрозділу; забезпечення виконання вимог щодо економії матеріальних засобів та контрольованого використання матеріальних ресурсів; організація ефективної взаємодії прикордонного підрозділу із суб'єктами державної ринкової системи тощо. По-друге – зростаючими вимогами ринкової економіки до економічної компетентності фахівців. По-третє – необхідністю формування у новій генерації фахівців прикордонної служби системи економічних знань та якостей (діловитості, підприємливості, ощадливості, відповідальності, здатності аналізувати економічні ситуації та приймати обґрунтовані рішення).

Отже, зміна орієнтації суспільних відносин, що відбувається у нашій країні, призводить до переосмислення мети та завдань сучасної освіти на всіх її рівнях, в тому числі і на вищому.

Список бібліографічних посилань

1. Балашова Ю. В. Педагогічні умови формування економічної культури у майбутніх офіцерів-прикордонників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 20.02.02. Хмельницький, 2002. 20 с.
2. Блажук О. А. Підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій у забезпеченні системи зв'язку прикордонних підрозділів : дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.04. Хмельницький, 2012. 240 с.
3. Блощинський І. Г., Таушан Д. В., Янковець А. В. Організація навчального процесу в Національній академії Державної прикордонної служби України відповідно до європейської кредитно-трансферної системи. *Вісник Національного університету оборони України*: зб. наук. праць. 2012. Вип. 6 (31). С. 17–23.
4. Блощинський І. Г. Основні завдання науково-педагогічного складу Національної академії Державної прикордонної служби України в контексті кредитно-модульної системи організації навчального процесу. *Сучасні технології вищої освіти* : матеріали VII всеукр. наук.-метод. конф. (Одеса, 3–5 жовт. 2012 р.). Одеса : Вид-во ННІХКТЕ, 2012. С. 137–138.
5. Євсюков О. Ф. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу: дис. канд. Пед. Наук: 13.00.04. Харків, 2006. 172 с.
6. Івашков Ю. Б. Формування дисциплінованості як професійної якості майбутніх офіцерів державної прикордонної служби України: дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2010. 196 с.
7. Кирилюк О. Р. Критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до роботи з технічними засобами прикордонного контролю. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2011. № 3. С. 70–73.
8. Мірошніченко В. І. Система патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників: монографія. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2012. 376 с.
9. Сердюк С. Формування професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки : дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2018. 289 с.
10. Торічний О. В. Актуальні аспекти формування військової та службово-спеціальної компетентності майбутнього офіцера у умовах навчання у ВВНЗ. *Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях* : матер. III Всеармійськ.

наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 трав. 2011 р.). К. : НУОУ, 2011. С. 328–331.
11. Торічний О. В. Теорія і практика формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання : монографія. Хмельницький : Вид-во Нац. академії Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, 2012. 536 с.

Отримано 21.02.2022

УДК 37.091.12:005.963:34(043.2)

Юлія Михайлівна КОРОТКОВА,

професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Маріуполь),

доктор педагогічних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6930-9730>

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЮРИДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Висвітлюється досвід організації і забезпечення внутрішньоуніверситетського підвищення кваліфікації у Донецькому державному університеті внутрішніх справ.

Ключові слова: професійна компетентність, викладач юридичних дисциплін, підвищення кваліфікації.

Однією з проблем сучасного суспільства є потреба в компетентних, висококваліфікованих фахівцях-юристах, конкурентоспроможних на ринку праці. Цілком очевидно, що такого фахівця може підготувати лише викладач-професіонал, який постійно піклується про розвиток і вдосконалення своєї професійної компетентності, який готовий до навчання протягом життя. Тому закладам, які надають юридичну освіту, варто приділяти значної уваги питанням внутрішньоуніверситетського підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, спрямованого на удосконалення їхньої професійної компетентності.

Питанням сутності, структури, шляхам формування й удосконалення професійної компетентності педагога займалися багато зарубіжних і вітчизняних учених, серед яких: Л. Ващенко, М. Жалдак, І. Зязюн, М. Корнілова, О. Локшина, Н. Ничкало, О. Овчарук, О. Пометун, А. Хуторський, О. Савченко, С. Сисоєва, І. Соколова та інші.

Більшістю науковців професійна компетентність розуміється як інтегративне утворення особистості, що поєднує в собі сукупність знань, умінь, навичок, досвіду й особистісних якостей, які обумовлюють готовність і здатність особи реалізовувати професійні функції, вирішувати професійні завдання відповідно до визначених державою освітніх стандартів [3; 4, с. 110; 5, с. 13; 7, с. 49].

Щодо професійної компетентності педагога, то остання, на думку вітчизняних і зарубіжних дослідників визначається професійними знаннями і вміннями, ціннісними орієнтаціями, мотивами його діяльності, культурою, що дозволяє успішно здійснювати педагогічну діяльність з урахуванням специфіки предмета, що викладається. Відсутність хоча б одного з цих компонентів руйнує всю систему й зменшує ефективність діяльності викладача [1, с. 8; 2].

Задля удосконалення професійної компетентності викладачів ЗВО, як новопризначених, так і досвідчених, у кожному закладі має бути розробленою і втіленою система загальноуніверситетського підвищення кваліфікації. Наприклад, на базі Донецького державного університету внутрішніх справ на постійній основі діють:

1. Школа підвищення педагогічної майстерності (для молодих викладачів зі стажем педагогічної діяльності до трьох років).

2. Двотижневі заняття з управлінським резервом (для тих науково-педагогічних працівників (далі – НПП), які перебувають у резерві на заміщення керівних посад).

3. Систематичні психолого-педагогічні семінари, тренінги, вебінари тощо (для усіх НПП університету).

Завданням Школи підвищення педагогічної майстерності (далі – Школа) є сприяння адаптації молодих викладачів (зі стажем роботи у вищій школі до 3 років) до науково-педагогічної роботи в університеті, формування професійних психолого-педагогічних навичок та умінь, оволодіння новими методами та прийомами педагогічної взаємодії.

Школа Навчання в Школі здійснюється за розробленою професійною програмою, спрямованою на професійний розвиток та підвищення педагогічної майстерності НПП зі стажем педагогічної діяльності до 3 років відповідно до державної політики у галузі освіти та забезпечення якості освіти, згідно із сучасними вимогами ефективного провадження освітньої діяльності на засадах компетентнісного, інтегрованого, студентоорієнтованого підходів та принципів «педагогіки партнерства».

Програма базується на новітніх науково-обґрунтованих підходах до організації навчання дорослих, досягнення педагогічних, соціальних та поведінкових наук для подальшого розвитку професійної кар'єри науково-педагогічних працівників. Вона спрямована на формування та закріплення практичних умінь і навичок викладача, отримання досвіду інтерактивної взаємодії учасників освітнього процесу, удосконалення професійної компетентності, педагогічної майстерності

Зміст програми охоплює такі обов'язкові компоненти (далі – ОК).

ОК 1 «Теорія і практика навчання та виховання у вищій школі» передбачає такі навчальні теми: Організація і забезпечення вищої освіти в Україні; Ведення інститутської документації; Особливості оцінювання навчальних досягнень студентів/курсантів у ДонДУВС; Основи педагогічної майстерності викладача; Традиційні та інноваційні методи і форми навчання у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання; Психологічна адаптація студентів/курсантів; Культура мовлення викладача, шляхи удосконалення; Стилiстичні норми ділового мовлення, правила складання ділових паперів; Дотримання академічної доброчесності учасниками освітнього процесу.

ОК 2 «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті» пропонує засвоєння таких тем: Віртуальна класна кімната викладача; Дистанційна платформа Moodle; Методи навчання у вищій школі із застосуванням ІКТ; Створення навчального сайту.

ОК 3 «Психологічні аспекти викладацької діяльності» спрямований на опанування таких тем: Навички відновлення психологічного стану; Профілактика професійного вигорання у педагогів; Стресостійкість як один з компонентів професійно-психологічної компетентності педагогів; Булінг у закладах вищої освіти: профілактика, причини, наслідки, допомога.

ОК 4 «Гендер в освітніх практиках сектору безпеки і оборони» охоплює такі теми: Гендерна компетентність як складова професійної компетентності учасників освітнього процесу сектору безпеки і оборони України; Дидактика гендерної проблематики; Практика інтеграції гендерного компоненту в дидактиці; Гендерна експертиза навчально-методичних матеріалів; Типові помилки викладання гендерної проблематики [6].

Окрім роботи з молодими колегами, у Донецькому державному університеті внутрішніх справ проводяться і певні заходи, спрямовані на удосконалення професійної компетентності й більш досвідчених колег. Зокрема, цікавим є досвід двотижневої роботи з управлінським резервом, під час якої майбутнім керівникам пропонуються лекційні, семінарсько-практичні й тренінгові заняття з таких тем: Психологічні аспекти управлінської діяльності; Вирішення конфліктних ситуацій у професійній діяльності; Тайм-менеджмент керівника; Ефективні комунікація; Професійна майстерність керівника структурного підрозділу ЗВО; Організація наукової роботи в ЗВО; Організація профорієнтаційної роботи в ЗВО; Організація виховної роботи в ЗВО; Виконавська дисципліна; Нормативно-правове забезпечення освітнього процесу в ЗВО.

Також на постійній основі провідними фахівцями університету для НПП організовуються семінари і тренінги різної направленості.

Отже, правильним чином організована система внутрішньо університетського підвищення кваліфікації може суттєво сприяти удосконаленню професійної компетентності викладачів.

Список бібліографічних посилань

1. Баркасі В. В. Формування професійної компетентності в майбутніх учителів іноземних мов : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2004. 21 с.
2. Бібік Н. В. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / За загальною редакцією О. В. Овчарук. К. : «К.І.С.», 2004. С. 45–50.
3. Головань М. С. Компетентнісний підхід як методологічна основа вищої професійної освіти. Психологія: реальність і перспективи : зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманітар. ун-ту. Вип. 1. Рівне : РДГУ, 2011. С. 53–56.
4. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України, головний ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: навчальний посібник / за ред. І. Л. Холковської. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. 144 с.
6. Про школу підвищення педагогічної майстерності : Положення Донецького юридичного інституту МВС України від 05.03.2019 р. № 81.
7. Соколова І. В. Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями : монографія. Маріуполь ; Дніпропетровськ, 2008. 400 с.

Отримано 20.02.2022

УДК 378

Ольга Геннадіївна МАРЧЕНКО,

професор кафедри соціології та психології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор педагогічних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1007-9560>

ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВІ ТА ЗМІСТОВІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «СТАТИСТИЧНІ МЕТОДИ У ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ» ЗДОБУВАЧАМ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ «ДОКТОР ФІЛОСОФІЇ» ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «ОСВІТНІ, ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ»

Висвітлено програмно-цільові та змістові аспекти викладання навчальної дисципліни «Статистичні методи у психолого-педагогічних дослідженнях» здобувачам вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня за спеціальністю «Освітні, педагогічні науки».

Ключові слова: статистика, дослідження, експеримент, гіпотеза, обробка.

Внаслідок методологічної, теоретичної, практичної значущості навчальну дисципліну «Статистичні методи у психолого-педагогічних дослідженнях» включено до основних компонент освітньо-наукової програми «Доктор філософії» за спеціальністю «Освітні, педагогічні науки». За навчальним планом аспіранти вивчають навчальну дисципліну на першому курсі, протягом другого семестру. Форма звітності – екзамен. На засвоєння курсу відводиться 4 кредити ECTS (120 годин).

Метою вивчення навчальної дисципліни є оволодіння здобувачами вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня теоретичними основами і практичними вміннями статистичної обробки та психолого-педагогічної інтерпретації отриманих емпіричних даних констатувального та формувального етапів педагогічного експерименту.

Завдання вивчення навчальної дисципліни полягає у формуванні в аспірантів знань теоретико-ймовірнісних основ математичної статистики, розуміння сутності вибіркового методу дослідження, вмінь обирати та застосовувати методи статистичного аналізу, відповідні меті, завданням психолого-педагогічного дослідження, здатності до перевірки педагогічних і статистичних гіпотез, а також адекватної психолого-педагогічної інтерпретації оброблених експериментальних даних, оволодінні основами роботи з прикладними статистичними пакетами програм обробки і представлення даних для ЕОМ. Зокрема, програмні результати навчання дисципліни полягають у засвоєнні знань основних понять математичної статистики, нормального закону розподілу значень випадкових величин, сутності вибіркового методу, методів організації вибірки та збору вибіркового матеріалу, методів обробки вибірки та її статистичного аналізу. На основі одержаних знань здобувачі третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти мають навчитися користатися статистичними оцінками вибірки, обчислювати числові характеристики вибірки, перевіряти гіпотези за статистичними даними, оцінювати точність отриманого результату [1; 2].

Зазначені знання та вміння становлять когнітивно-діяльнісну основу програмних компетентностей, зокрема: здатності розв'язувати комплексні завдання та проблеми в галузі освіти, професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності у сфері освіти, що передбачає проведення власних наукових досліджень та/або реалізацію інновацій і характеризується актуальністю, науковою новизною і практичною значущістю (інтегральна компетентність), здатності до проведення наукових досліджень в освітній галузі на професійному рівні, до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел, аналізувати та систематизувати інформацію, оцінювати повноту та можливості її використання, генерування нових ідей і нестандартних підходів до їх реалізації (креативність) (загальні компетентності), здатності аналізувати, узагальнювати та систематизувати одержані наукові результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації щодо підвищення педагогічної компетентності науково-педагогічних фахівців для закладів освіти для фахівців різних галузей (профілів) (одна із спеціальних (фахових) компетентностей).

Можливості для формування когнітивних компонентів зазначених компетентностей закладено нами у змісті навчальної дисципліни, який реалізується на лекційних і семінарських заняттях. Тематика та зміст лекцій передбачають вивчення такого навчального матеріалу.

Змістовий модуль 1. Наукові основи організації психолого-педагогічних досліджень. Тема 1. Організація порівняльного психолого-педагогічного дослідження. Експеримент, його специфіка, види та структура. Стохастична природа психолого-педагогічних явищ (процесів). Структура, логіка, послідовність проведення порівняльного психолого-педагогічного експерименту. Комплексний, колективний характер психолого-педагогічного дослідження. Способи комплектування експериментальних і контрольних груп. Підготовка, організація та проведення психолого-педагогічного експерименту. Зміст і характеристика основних етапів дослідження, їх взаємозв'язок. Особливості організації науково-дослідної роботи на різних етапах психолого-педагогічного експерименту. Наукові висновки. Прогнозування педагогічного процесу. Тема № 2. Вимірювання у психолого-педагогічних дослідженнях. Основні положення теорії вимірювання. Методи збору, обробки та аналізу експериментальних даних. Теорія ймовірностей і закон великих чисел як теоретична основа вибіркового методу у психолого-педагогічних дослідженнях. Генеральна сукупність. Вибірка. Розподіл ознаки. Нормальний закон розподілу, його особливості. Графік нормального розподілу. Правило трьох сигм. Типи вимірювальних шкал: номінативна, ординальна (рангова), інтервальна, шкала відношень. Характеристики, критерії та показники вимірювання за різними шкалами.

Змістовий модуль 2. Статистична обробка та психолого-педагогічна інтерпретація експериментальних даних. Тема № 3. Статистична обробка експериментальних даних. Вимоги щодо забезпечення чіткості, структурованості, раціональності, ефективності при опрацюванні емпіричних даних. Якісний і кількісний аналіз фактичного матеріалу, отриманого в дослідженні. Методи реєстрування, ранжування, моделювання у психолого-педагогічних дослідженнях.

Критерії оцінювання експериментальних даних. Основні поняття математичної статистики: вибіркове середнє арифметичне, медіана, мода, дисперсія, середнє квадратичне відхилення. Первинні та вторинні методи математичної статистики. Описова статистика (кількісне оцінювання, табулювання, графічне подання результатів, побудова діаграм). Тема № 4. Психолого-педагогічна інтерпретація експериментальних даних. Теорія статистичного висновку (передбачення результатів за даними обстеження вибірок). Теорія планування експериментів. Параметричні та непараметричні статистичні критерії. Потужність статистичного критерію. Статистичні критерії (Вілкоксона, Фрідмана, Манна-Уїтні, Пірсона, Колмогорова-Смирнова, Фішера). Межі застосування, область значущості, приклади застосування. Статистичні гіпотези. Види статистичних гіпотез. Статистична перевірка наукової гіпотези. Рівні статистичної значущості. Ось значущості. Психолого-педагогічна інтерпретація результатів статистичної обробки експериментальних даних. Тема № 5. Професійно значущі особистісні якості педагога-дослідника. Науково-дослідницька компетентність: високий рівень загальної культури, ерудиція, професійні знання, дослідницька спрямованість, здібності, вміння. Творчість і новаторство в роботі педагога-дослідника. Рефлексія педагога-дослідника в системі його наукової та практичної діяльності. Академічна доброчесність і наукова етика, мистецтво спілкування та культура поведінки педагога-дослідника.

Розглянуті на лекціях теоретичні питання обговорюються на семінарських і практичних заняттях, що забезпечує поглиблення знань принципів і методів організації наукових досліджень у професійній психолого-педагогічній діяльності, а також вмінь статистичної обробки психолого-педагогічних досліджень. Активізації самостійної роботи здобувачів освіти третього (освітньо-наукового) рівня сприяє виконання індивідуальних завдань щодо розв'язання статистичних задач психолого-педагогічного спрямування. Нами розроблено банк аналогічних задач, а також теми для реферування, що передбачають вивчення структурних елементів наукового дослідження, методів психолого-педагогічних досліджень, математичної теорії вибіркового методу, стохастичної природи ознак психолого-педагогічних явищ та ін. [3]. Нижче наведено приклади таких задач.

Задача № 1. Побудувати діаграму у програмі Excel для відображення результатів опитування. Респондентам пропонувалося вибрати, як вони вважають за краще проводити вільний час. Можливі варіанти: а) відвідую кінотеатри 52%; б) ходжу в театрі 35%; в) відвідую молодіжні клуби 46%; г) зазвичай проводжу вдома 60%.

Задача № 2. Для досліджуваної ознаки, вимірної за порядковою шкалою, у двох незалежних групах одержано такі значення: перша група – 17, 24, 22, 25, 24, 27, 26, 28, 11, 23, 14, 29; друга група – 15, 22, 9, 8, 23, 22, 16, 10, 24, 18, 17. З'ясувати, чи ці групи відрізняються за рівнем досліджуваної ознаки при рівні значущості 0,05.

Таким чином, зміст, форми та методи організації навчання дисципліни «Статистичні методи у психолого-педагогічних дослідженнях» посідає важливе місце в системі освітньо-наукової підготовки здобувачів наукового ступеня «Доктор філософії».

Список бібліографічні посилань

1. Лузан П. Г., Сопівник І. В., Виговська С. В. Основи науково-педагогічних досліджень: навч. посіб. для студ. Київ: Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2019. 220 с.
2. Руденко В. М., Руденко Н. М. Математичні методи в психології: підручн. Київ: Академвидав, 2017. 384 с.
3. Жильцов О. Б. Теорія ймовірностей та математична статистика у прикладах і задачах: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Г. О. Михаліна. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. 336 с.

Отримано 20.02.2022

УДК 37.03:004

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

*ректор Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8923-5639>*

ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ОСВІТИ В ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ

Провідною тенденцією в розвитку вищої освіти є процес інформатизації та його складові – комп'ютеризація (використання комп'ютера та комп'ютерних технологій як засобу діяльності), інтернетизація (застосування в діяльності ресурсів мережі Інтернет), медіатизація (впровадження мультимедійних аудіовізуальних засобів, технологій і текстів).

Інформатизація освіти відбувається в руслі загальної інформатизації суспільства. Американський педагог К. Керр називає її четвертою «революцією в галузі методів навчання». Перша, на його думку, полягала в заміні вчителів-батьків професійними вчителями, друга – у заміні усного слова письмовим, третя – у впровадженні друкарського тексту. У трактовці інформатизації освіти деякі фахівці підкреслюють її практичний аспект, розуміючи як систему прийомів і форм педагогічної діяльності з використанням засобів інформаційних технологій [1].

Поняття «інформаційні технології освіти» (ІТО) є найбільш поширеним аналогом англomовного терміна «*computerized teaching technology*» (комп'ютерні технології навчання). Інформаційні технології – це сукупність методів і технічних засобів збору, організації, збереження, обробки, передачі та представлення інформації, яка розширює знання людей і розвиває їхні можливості з управління технічними та соціальними процесами. При цьому комп'ютерні технології розглядають як частину інформаційних або як застарілий вислів, що витісняється терміном «інформаційні технології». Схожим є поняття «інформаційно-комунікаційні технології», під яким розуміють сукупність методів, засобів і прийомів праці, що використовуються для збирання, систематизації, зберігання, опрацювання, передавання, подання різноманітних повідомлень і даних [2].

Інформаційні технології освіти мають доволі потужний дидактичний потенціал, що дозволяє досягати освітніх цілей в умовах, коли неможливо реалізувати безпосереднє очне навчання. Саме ці технології покладено в основу дистанційного навчання.

Аналіз властивостей інформаційних технологій освіти свідчить, що їх застосування дозволяє організувати освітній процес, активізувати навчально-пізнавальну діяльність і підтримати працездатність здобувачів освіти.

До властивостей інформаційних технологій освіти, що забезпечують організацію освітньої діяльності та активізацію навчально-пізнавальної діяльності, слід віднести такі.

1. *Інтерактивність* (тренінговий характер навчальних завдань), що забезпечує можливості управляти процесом вивчення матеріалу, вибирати освітні альтернативи, планувати, організовувати та здійснювати самостійну навчально-пізнавальну діяльність. Інтерактивність може забезпечити навчальну автономність курсантів, якщо реалізує можливості вибору освітніх альтернатив, зокрема структури змісту дисципліни, рівня його складності, його послідовності, форм подання матеріалу, варіантів комунікації та співробітництва з іншими здобувачами освіти, темпу, часу та місця навчання.

2. *Забезпечення зворотного зв'язку між викладачем і здобувачами освіти*, в тому числі шляхом здійснення автоматизованого контролю та моніторингу навчальних досягнень здобувачів. Під час запровадження інформаційних технологій в освіту зворотний зв'язок набув таких особливостей, як оперативність і протокольна докладність (деталізація). Отже, зворотний зв'язок здійснюється автоматизовано й об'єктивно, дозволяє виявити об'єктивні причини академічних ускладнень здобувачів освіти.

3. *Підвищення інтелектуальності освітнього процесу* визнається беззаперечним фактом інформатизації, що досягається шляхом позбавлення суб'єктів освітнього процесу рутинних репродуктивних дій та операцій завдяки їх автоматизації. Навіть для гуманітарних дисциплін специфічний інструментарій інформаційних технологій освіти дозволяє запроваджувати в освітній процес навчальні завдання, які традиційними засобами реалізувати неможливо. Підвищення інтелектуальності освітнього процесу також досягається шляхом використання навчальних завдань різного рівня складності.

4. *Використання глобальних інформаційних ресурсів.* Мережу Інтернет сучасні фахівці характеризують як найбільш ефективний та економний засіб отримання інформації. Переваги пошуку інформації в мережі Інтернет полягають у тому, що він відбувається серед усього наявного масиву джерел, є оперативним, має високу мобільність, що уможливорює швидку зміну форм і методів вирішення завдань. У процесі викладання гуманітарних дисциплін, зокрема юридичних, психологічних, педагогічних тощо, використання глобальної інформаційної мережі може надати завданням якісно нового рівня завдяки використанню різних дидактичних прийомів і методик викладання.

5. *Підвищення інформаційної компетентності та інформаційної культури користувачів інформаційних технологій освіти* (як здобувачів, так і викладачів).

На думку експертів Ради Європи, особливістю сучасного етапу розвитку освіти є провідна роль розумової діяльності, що трактується як перехід до «когнітивного суспільства». Характеризуючи розвиток інформаційних технологій та їх широке проникнення в усі сфери життя суспільства як глобальну тенденцію світового розвитку останніх десятиліть, науковці констатують, що «цей процес вимагає не стільки підготовки достатньої кількості кваліфікованих ІТ-фахівців, скільки підвищення загального рівня комп'ютерної грамотності всіх громадян, забезпечення їхньої рівноправної участі в глобальному інформаційному співтоваристві» [3].

Отже, в суспільстві сформовано «соціальне замовлення на фахівців, які володіють методикою здобуття, обробки та систематизації знань» [2]. Крім того, фахівці відмічають, що сучасна «освіта повинна стати безперервним процесом, найважливішою частиною життя кожної людини, що забезпечує їй можливість орієнтуватися в безмежному океані інформації, адаптуватися до безперервних технологічних інновацій» [3]. Зрештою, одним з основних завдань інформатизації навчання є забезпечення комфортності існування особистості в умовах інформаційного суспільства.

Особливо важливою є інформаційна компетентність для фахівців правоохоронних органів, у тому числі поліції. Необхідною умовою застосування комп'ютерної техніки у правоохоронній діяльності є достатня кваліфікація випускників, яка забезпечується використанням інформаційних технологій на різних етапах підготовки правоохоронців. Крім загальних підстав для інформатизації системи МВС, важливим є перехід поліції на безпаперову технологію обробки інформації [4]. Також реалії життя свідчать, що потребують високого рівня інформаційної компетентності працівників поліції завдання з розкриття злочинів у сфері інтелектуальної власності й інформаційних технологій. Оперативність і якість розкриття злочинів залежать від уміння знаходити та відповідним чином фіксувати інформацію, важливу для судочинства, тобто інформаційна компетентність.

6. *Забезпечення актуальності навчального контенту.* Новітні досягнення в науці потребують відповідного висвітлення у змісті освіти, зокрема у змісті навчальних дисциплін. Темпи оновлення друкованої навчальної літератури відстають від темпів розвитку наукових галузей, в першу чергу це стосується підручників – основи дидактичного комплексу. Також здобувачів освіти приваблює сучасна форма подання навчальної інформації, яку може забезпечити використання інформаційних технологій. Вирішення проблеми – у розробці та впровадженні засобів інформаційних технологій освіти, завдяки чому скорочується шлях від автора до студента, з'являється можливість оперативного оновлення змісту, скорочуються витрати на створення навчальних матеріалів. З останнім твердженням можна сперечатися, але

слід визнати, що скорочуються витрати на тиражування. Фахівці-освітяни солідарні в тому, що інформаційні технології освіти дозволяють постійно доповнювати, модернізувати, оновлювати матеріал без великих друкарських витрат.

Отже, інформаційні технології освіти можуть забезпечити активізацію освітньої діяльності шляхом диференціації змісту, надаючи оперативну методичну допомогу, виконуючи як функції стимулювання розумової діяльності, так і контрольні-корегуючі функції, забезпечуючи швидке та своєчасне оновлення навчального матеріалу.

Список бібліографічних посилань

1. Жалдак М. І. Педагогічний потенціал комп'ютерно-орієнтованих систем навчання. *Нові технології навчання*. 2004. № 2. С. 6–12.
2. Лукашук М. М. Дидактичні умови використання нових інформаційних технологій в навчанні біології і хімії в медичних коледжах : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2007. 20 с.
3. Голівер Н. О. Дидактичні умови використання комп'ютерних технологій у процесі навчання студентів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.09. Луцьк, 2005. 20 с.
4. Ортинський О. Л. Проблеми розвитку інформаційного забезпечення ОВС України // Проблеми інформаційного забезпечення діяльності практичних підрозділів ОВС та впровадження інформаційних технологій в навчальний процес : матеріали наук.-практ. семінару. Львів : Львів. юрид. ін-т МВС України, 2004. 242 с.

Отримано 20.02.2022

УДК 378.091.3:159.9

Дар'я Миколаївна СУПРУН,

*професор кафедри спеціальної психології та медицини
факультету спеціальної та інклюзивної освіти*

*Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (м. Київ),
доктор педагогічних наук, професор;*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4725-094X>

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПРАВООХОРОНЦЯ В КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Наведено аналітичний огляд тенденцій та концепції реформування, бази перспективного бачення розвитку вітчизняної професійної підготовки правоохоронців. Визначено ключові параметри для забезпечення конкурентоспроможності фахівця-правоохоронця.

Ключові слова: *система професійної підготовки, інтернаціоналізація, вища освіта, конкурентоспроможність.*

Безумовно, умовою для створення егалітарної, демократичної і справедливої держави виступає освіта як агент позитивних соціальних змін, а саме – корпоративна соціальна відповідальність ЗВО. Сучасний світ стає дедалі мобільнішим та швидкозмінним, освіта – інтенсифікованою, індивідуалізованою та гнучкою. Вирішення нагальних питань формування професійної ідентичності дозволяє не тільки оптимізувати, підвищити рівень доступності, а й створити сприятливі умови для активізації розвитку в рамках цілісного світогляду індивіда феномену соціальної згуртованості в умовах кризового суспільства. Тенденції та перспективи розвитку всесвітнього соціуму стимулюють спричинення значущого привернення уваги до проблеми інтенсивного інноваційного (перетворювального) потенціалу особистості фахівця. Все більшого значення для особистості, яка ставить новітні інтеграційні життєві цілі та спроможна

їх домагатися й досягати, усвідомлювати та відстоювати свою індивідуальність, набуває проблема розвитку професійної ідентичності та мотивації професійного самоздійснення фахівців у кризовому суспільстві. Даний суспільний запит висунув перед освітньою системою питання щодо стимулювання саморозвитку й особистісного становлення, що мають стати життєвими орієнтирами для самої Людини – освіта має уможливити імплементацію зазначених процесів і використати надані ресурси здатна лише сама людина. Має утворитися константна колаборація на основі прямого зв'язку між впливом суспільних трансформацій і професійної діяльності на особистість та розвитком соціальної відповідальності університетів та трансформованим середовищем задля того, щоб сприяти соціальній стабільності, згуртованості спільноти, рівню довіри та взаємодопомоги в нашій країні.

Фахівець-правоохоронець в умовах кризового суспільства має бути одночасно і носієм варіативності теоретичних та практичних знань й вмінь, мати високий рівень емпатії до іншої людини, сформований високий рівень прогностичних та рефлексивних вмінь, оскільки здатність передбачати результати своєї діяльності є нагальною потребою задля кваліфікаційної допомоги. Його метою має стати формування професійної ідентичності та розвиток мотивації до особистісного зростання (самоактуалізації), професійного становлення, самореалізації та професійного самоздійснення, що сприятиме удосконаленню процесу професійної підготовки та ефективної професійної діяльності з позицій модернізації освіти з урахуванням здобутків світового досвіду в контексті сучасних інтеграційних викликів засобом формування респонсивності вищої школи та зміцнення соціальної згуртованості загалом в умовах кризового суспільства.

Також має місце у сучасному суспільстві й віртуальна реальність, що викликала і проблемні питання, виявила переваги та недоліки, вказала на шляхи вирішення. Отже, епоха діджиталізації – період COVIDу спричинила надзвичайне прискорення змін (стрибок у 2-7 років). Ще рік тому не можна було собі уявити суто онлайн дистанційні програми, а зараз їх вже акредитують і все університетське навчання (окрім клінічної підготовки) проходить онлайн. Розпочинається дискусія з приводу того, що «он-лайн» – це якісно чи ні, адже на цей шлях стали топ-університети: Кембридж, Оксфорд, університети у США, ... Що ж означає перехід у он-лайн середовище: маємо бути добре обізнаним технічно (ключовою є доступність інфраструктури на рівні технологічної підтримки університетів: якісний інтернет-зв'язок, камера, мікрофон,...; цифрові компетенції (+освітні) тощо.

Слід зазначити, що систематична підтримка процесів трансформації стає необхідністю: он-лайн середовище зовсім інше, потрібно навчитися змінювати умови, структуру курсів, але це не означає зниження якості чи вимог; маємо відмовитися від зворотів «або/або», ми шукаємо рішення, що буде гібридним; необхідно зрозуміти, як студенти навчаються онлайн; ключовою є підтримка цифрових компетенцій усіх учасників навчального процесу [5].

Безумовно, найбільшою проблемою є соціалізація. Здобувачі освіти під час пандемії проживають більше депресивних відчуттів, відсутність соціалізації та соціальних зв'язків. Наразі чи не найбільша освітня тема – як за допомогою технологій забезпечити соціальну близькість, адже одним із ключових параметрів освіти є соціальний капітал, але що з цим робити в он-лайн середовищі.

Наведемо умови забезпечення якісного онлайн середовища:

- Виправдовує себе середовище MS Teams, а також OBS Studio.
- Ключовою умовою є забезпечення обладнанням на рівні (два монітори, камера і мікрофон).
- Бажано мати спільне середовище для факультету чи університету.
- Слід використовувати дидактичні основи активуючого навчання.
- Бажано через 20-25 хвилин змінювати діяльність.
- Добре працює висвітлення на whiteboard, перехід на формат open book тощо [3].

Професійна підготовка, зорієнтована на самовдосконалення, спричинить поєднання взаємопов'язаних і взаємозалежних процесів: самовиховання як цілеспрямованої активної діяль-

ності, що зорієнтована на формування і вдосконалення позитивних і усунення негативних якостей, та самоосвіти як цілеспрямованого процесу щодо розширення і поглиблення знань, удосконалення та набуття відповідних навичок та умінь. Саме такий концептуально-методологічний підхід до здійснення психолого-педагогічної професійної підготовки уможливить максимальне наближення до гармонійного розвитку особистості, що є запорукою розвитку професійної ідентичності й обов'язковою передумовою професійного самоздійснення на конкурентоспроможному рівні відносно вимог сьогодення.

Психолого-педагогічний процес завдяки індивідуальному підходу і креативному ставленню дозволяє запровадити зовнішні та внутрішні умови задля саморозвитку, самовдосконалення особистісних якостей, а відповідно, потреби у самоздійсненні фахівця. Важливим є виявлення, корекція та формування уявлень щодо особистісного та професійного становлення з метою здійснення свідомого цілепокладання й самопроєктування [7]. Отже, професійна ідентичність та професійне самоздійснення розуміються як значущі форми життєвого самоздійснення, що характеризуються високим рівнем розкриття особистісного потенціалу фахівця в обраній професії, розвитком його здібностей, взаємопоеднанням із професією, повсякчасною затребуваністю професійної кваліфікації, широким використанням професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями, колегами з даної та з суміжних і дотичних галузей. Значущість професійної підготовки психологів в правоохоронній системі на теренах України постійно зростає. Це пов'язано з соціально-економічним, культурним, технологічним прогресом. Правоохоронець має бути одночасно й носієм варіативності теоретичних і практичних знань та вмінь. В умовах глобалізації, інтеграції й ускладнення соціальної діяльності, значної кількості інформації, швидкого і постійного оновлення технологій психологи в правоохоронній системі можуть успішно здійснювати функціональні обов'язки лише в тому випадку, якщо вони матимуть певні життєві ціннісні орієнтації, якості і здібності, що забезпечать стійкість їх розвитку, соціальну мобільність, творчу особистісну позицію та гнучку адаптацію до усіх суспільних трансформацій.

Список бібліографічних посилань

1. Suprun, D. Griban, G., Nikulochkina, O., Varetska O., & Formation of the Primary School Teachers' Information Competency in Postgraduate Education. *Postmodern Openings*, 11(3), 41-72. URL: <https://doi.org/10.18662/po/11.3/199> (дата звернення: 10.02.2022) *Postmodern Openings* ISSN: 2068-0236 | e-ISSN: 2069-9387
2. Sheremet, M; Suprun, M; Suprun, D. (2020) Future Psychologists' Readiness to Work in Conditions of Social Cohesion in Education *WEB OF SCIENCE* Published: Sep 2020 in *International Journal of Applied Exercise Physiology*
3. Suprun, D., Griban, G., Okhrimenko, I., (2021) Formation of Psychophysical Readiness of Cadets for Future Professional Activity *The Open Sports Sciences Journal*, 2021, 14: 1-8 Electronic publication date: 22/03/2021] [Collection year: 2021] SCOPUS Core
4. Zhuravlova L., Sheremet M., Dmytriieva I., Suprun D. (2020). State of formation of motivation as one of the structural-functional components of speech development of primary schoolchildren with dysgraphia. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*. Vol. 24, Issue 08. P. 8985-8999 URL: <https://doi.org/10.37200/IJPR/V24I8/PR280893> (дата звернення: 10.02.2022)
5. Zhuravlova L., Sheremet M., Suprun D. (2021). Results of the Examination of Primary School Students By Means of Speech Therapy *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience* ISSN: 2068-0473 | e-ISSN: 2067-3957 2021, Volume 12, Issue 1, pages: 326-342 DOI: <https://doi.org/10.18662/brain/12.1/185>
6. Супрун Д. М. Теорія та практика професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.03. Київ, 2018. 657 с.
7. Супрун Д. М. Management – a component of psychologists' professional training (Менеджмент – складова професійної підготовки психологів). Навчально-методичний посібник для студентів, слухачів магістратури та практикуючих психологів. Київ, 2019. 390с.

8. Супрун М. О. *Основи професійного самовиховання майбутнього співробітника МВС України: навч. посіб.* К. : КІВС, 1998.

Отримано 21.01.2022

УДК 378.01

Валентина Олександрівна ТЮРІНА,

професор кафедри соціології та психології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор педагогічних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2308-1977>

СТРЕС-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНЕ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩЕ УМІННЯ МАЙБУТНЬОГО ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ

Розглянуто стрес-менеджмент як професійно значуще вміння працівника поліції. Розкрито деякі методи формування стрес-менеджменту як гнучкого уміння (soft skills) працівника поліції.

Ключові слова: стрес, стресостійкість, стрес-менеджмент, організаційна поведінка.

Одним з ключових завдань, що стоять перед сучасним ЗВО МВС України, є формування в майбутніх працівників поліції стресостійкості як якості особистості і стрес-менеджменту як професійно значущого уміння. Це визначається тим, що професійна діяльність працівника поліції відноситься до категорії професій “людина – людина”. Її специфіка полягає в тому, що вона зазвичай відбувається за умов розв’язування якогось конфлікту або конфліктної ситуації.

У повсякденній діяльності офіцерів поліції можуть мати місце різноманітні ситуації різного рівня конфліктної взаємодії, переважно агресивної за своїм змістом і формою спілкування і поведінки (розв’язування різноманітних конфліктних ситуацій). Для найбільш повної характеристики специфічних умов фахового спілкування працівника поліції доцільно використовувати спеціальні терміни «агресивне комунікативне середовище» та «агресивне соціальне середовище» (контакт поліцейського з агресивно налаштованими особами, протистоянням позицій, відкритим конфліктом різного ступеня, що пов’язаний із негативною емоційною напругою). Саме контакти в агресивному комунікативному і соціальному середовищах утворюють основу для виникнення стресів у офіцерів поліції, особливо у тих, хто працює безпосередньо з громадянами, які створюють конфліктні ситуації. У частини працівників поліції чинник агресивності середовища спілкування може викликати високу напруженість міжособистісних контактів. Це негативно впливає на самопочуття поліцейського і, як наслідок, - на результативність виконання професійної діяльності. Тому доцільним і необхідним є формування у майбутніх офіцерів поліції умінь управляти своїми емоціями і стресовими станами, тобто у працівників поліції мають бути сформовані стресостійкість як якість особистості і стрес-менеджмент як професійно важливе вміння [1].

Ряд науковців основою стресостійкості вважають саморегуляцію людини (Л. Дика, О. Конопкін, В. Моросанова, Р. Сігаєв). До стресостійкості відносять різноманітні копінг-механізми і механізми психологічного захисту (Н. Хаан), на які впливає локус контролю (Д. Роттер), тип вищої нервової діяльності (Л. Собчик), етнічний фактор (Л. Таукенова), психічні та соматичні захворювання (Н. Сирота, Е. Чехлатий, В. Ялтонський). Вплив екстремальних умов праці на особистість та якість роботи працівника поліції вивчали Т.Л. Білоус, В.О. Тюріна. Зв’язок стрес-менеджменту з конфліктологічною компетентністю майбутніх працівників поліції, розглядали Л.О. Солохіна, В.О. Тюріна та інші.

Не зважаючи на ґрунтовність наукових робіт та досліджень в галузі стресу, все ж проблема особливостей стрес-менеджменту, зокрема, стрес-менеджменту працівників поліції, залишається недостатньо дослідженою, а, отже, і потребує подальшого детального розгляду і додаткових досліджень.

Стрес-менеджмент – це грамотне управління своєю поведінкою і своїм станом під час сильного фізичного або психічного напруження. Таке напруження зазвичай впливає на фізичний, інтелектуальний та емоційний стан працівника і значно знижує ефективність його роботи. [2].

Уміння і навички управляти своїми емоціями і стресовими станами, тобто стрес-менеджмент, відносять до так званих гнучких умінь і навичок (soft skills).

Гнучкі уміння і навички (soft skills) – це комплекс неспеціалізованих, надпрофесійних навичок, які є важливими для кар'єри і детермінують успішне виконання професійних обов'язків, високу ефективність праці і не пов'язані з конкретною предметною галуззю, тобто є наскрізними [2].

Формування стрес-менеджменту – це досить кропітка внутрішня робота, яка пов'язана з усвідомленням життєвих цінностей, цілей, установок і поведінкових стереотипів. Стрес-менеджмент також тісно пов'язаний з процесами визначення мети й управління часом [3].

Оскільки професійна діяльність працівників поліції відбувається за умов вирішення конфліктних ситуацій, то професійно важливими і необхідними для поліцейських є уміння і навички розуміти свої власні емоції і стани та емоції і стани інших людей, а також уміння управляти цими емоціями і станами. Особливого значення набувають уміння управляти стресовими станами, контролювати свої емоції, поведінку і дії у стані стресу, тобто особливого значення набуває сформованість стресостійкості і стрес-менеджменту як професійно значущих якостей особистості працівника поліції. Отже, формуванню і розвитку означених умінь, навичок й якостей особистості треба приділяти увагу в процесі професійної підготовки майбутніх офіцерів поліції.

З метою формування і розвитку стрес-менеджменту використовують такі методи і прийоми: пошук зворотного зв'язку, самонавчання, навчання на досвіді інших і ментворкінг, розвиток в процесі роботи, тренінги, дотримання балансу, а саме: треба формувати професійні знання, уміння і навички, але не забувати, що велика частина успіху детермінується особистісними якостями людини [4].

Найбільш результативним методом формування стрес-менеджменту є проведення з курсантами тренінгів та практичних занять з елементами тренінгу, на яких майбутні офіцери поліції аналізують стресові ситуації, які мають місце у практичній діяльності поліцейських, аналізують стресори, поведінку учасників конфлікту, які перебувають у стані стресу, аналізують результати і наслідки дій учасників конфлікту, визначають раціональність і помилки проявах емоцій й у діях учасників конфлікту, моделюють і конструюють свої варіанти поведінки і професійних дій з метою вирішення конфліктних ситуацій.

На етапі підготовки до проведення антистресового тренінгу до його програми включають вправи, виконання яких сприяє формуванню уміння розуміти і контролювати емоційні стани учасників конфлікту, уміння протистояти емоційному тиску з боку опонентів, знаходити вихід зі складних ситуацій, що виникають в ході спілкування.

Спілкуючись з «важкими» опонентами, дуже складно уникнути почуття гніву, образи, безпорадності, але можливо навчитися управляти ними. Для цього потрібно навчитися концентрувати увагу не на негативних емоціях, що виникають в процесі спілкування, а на тих результатах, які будуть досягнуті після закінчення розмови.

Ще одним ефективним способом формування уміння управляти стресом є так звана «організаційна поведінка», яка дозволяє підвищити життєздатність підрозділу у несприятливих умовах, використати стресові ситуації для розвитку і навчання співробітників і попередити

втрату психологічних ресурсів. Суть цього метода полягає в тому, що у стані стресової напруженості людина здатна навчатися через наочний приклад, у якості якого може виступати професійна діяльність командира підрозділу або досвідчених товаришів [1].

Отже, організаційна поведінка – це поведінка-приклад, яка передається від командира до курсантів або від керівника підрозділу до підлеглих переважно в ситуаціях особистісного дискомфорту і фізичних або емоційних перевантажень, в ситуаціях невизначеності.

Приклади раціональної організаційної поведінки допомагають курсантам навчальної групи або співробітникам підрозділу вийти з виснажливого режиму стресу.

Найчастіше у практичній діяльності працівників поліції можна спостерігати такі типи організаційної поведінки командирів у стресових ситуаціях: управління навантаженням, управління відносинами, управління невизначеністю.

Однією з важливих професійних якостей особистості працівника поліції є стресостійкість, а професійно важливим умінням раціонально управляти своїм станом і поведінкою під час сильного емоційного, психологічного або фізичного напруження є стрес-менеджмент. Ефективним методом формування стрес-менеджменту як гнучкого уміння (soft skills) є проведення з курсантами як майбутніми працівниками поліції антистресових тренінгів та практичних занять з елементами тренінгу, а також реалізація методу «організаційної поведінки».

Список бібліографічних посилань

1. Тюріна В.О. Механізм впливу екстремальних умов праці на особистість та якість роботи працівника ОВС як основа визначення напрямків удосконалення його підготовки. *Педагогічні та соціально-педагогічні умови формування професійної готовності майбутніх працівників ОВС до роботи в екстремальних умовах* / Монографія / Т.Л. Білоус, В.О. Тюріна та інші. Суми, ФОП Наталуха А.С. 2015. – 174 с.

2. https://ru.wikipedia.org/wiki/Гибкие_навыки (дата звернення: 10.02.2022)

3. https://www.cfin.ru/management/people/dev_val/soft-skills.shtml (дата звернення: 10.02.2022)

4. Berezovska, L.; Pyatnitska-Pozdnyakova, I.; Tyurina, V.; Mordovtseva, N.; Pylaieva, T.; Karakoz, O. Uso de tecnologia de aprendizagem baseada em problemas em instituições de ensino superior. *Laplace em Revista, [S. l.]*, v. 7, n. Extra-E, p. 122-132, 2021.

Отримано 21.02.2022

УДК 371.132:371.125

Олена Іванівна ФЕДОРЕНКО,

завідувач кафедри педагогіки та психології факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор педагогічних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4948-9524>

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ КУРСАНТІВ-ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗВО МВС УКРАЇНИ

У тезах розглянуто поняття «патріотизм», «патріотичне виховання». Виокремлено комплекс форм, методів та заходів, які можуть бути реалізовані з метою виховання патріотизму в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Ключові слова: *патріотизм, національно-патріотичне виховання, форми, методи, курсанти-поліцейські.*

В основу національної системи патріотичного виховання покладено національну ідею, як консолідуючий чинник розвитку суспільства й нації в цілому. Форми й методи виховання базуються на народних традиціях, кращих надбаннях національної та світової педагогіки й психології.

Патріотизм – це система внутрішніх переконань, цінностей та духовно-моральних, громадянських і світоглядних якостей особистості, які проявляються у почуттях любові, гордості й відданості своїй Батьківщині, в усвідомленні свого морального обов'язку перед нею й готовності до захисту її інтересів, в прагненні й вмінні берегти і примножувати найкращі традиції та цінності свого народу, зберігати історію і культуру, у повазі до інших народів.

Патріотичне виховання – складова національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Воно сприяє єднанню українського народу, зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства і держави.

Національно-патріотичне виховання являє собою комплекс заходів духовно-морального, соціально-політичного, психолого-педагогічного, військово-технічного та іншого характеру, реалізація яких сприяє формуванню у підростаючого покоління патріотичної самосвідомості, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку по захисту інтересів держави, прагнення брати участь в діяльності, яка спрямована на її розвиток, збереження національно-культурних традицій.

Національно-патріотичне виховання *спрямоване* на формування і розвиток особистості громадянина-патріота держави, що характеризується самостійністю мислення, моральними якостями, почуттям громадянського обов'язку, проявом почуття любові до Батьківщини, рідного краю, мові, звичаям і традиціям свого народу, толерантним ставленням до інших народів та культур, шанування національних святинь і символів, повагою до Конституції, правовим основам держави.

Етапи формування патріотизму курсантів-поліцейських у Харківському національному університеті внутрішніх справ:

- створення нормативно-правового підґрунтя, інформаційно-методичного забезпечення для здійснення національно-патріотичного виховання курсантів, слухачів та студентів Харківського національного університету внутрішніх справ;
- створення інформаційного ресурсу на Веб-сайті Харківського національного університету внутрішніх справ, присвяченого заходам з реалізації національно-патріотичного виховання;
- адаптація програм, навчально-методичних посібників з дисциплін гуманітарно-соціального спрямування, на патріотичне виховання курсантів та студентів;
- підготовка та видання науково-методичних посібників і методичних рекомендацій з організації виховних заходів, роботи гуртків та молодіжних спільнот з патріотичного виховання тощо;
- проведення моніторингу системи національно-патріотичного виховання курсантів, слухачів та студентів Харківського національного університету внутрішніх справ за допомогою соціологічних опитувань, анкетування, психологічного тестування;
- проведення науково-методичних конференцій, створення банку передового педагогічного досвіду на інформаційному веб-ресурсі;
- розвиток міжнародної співпраці з державами Європейського Союзу та іншими розвинутими державами, які успішно впроваджують заходи у сфері національно-патріотичного виховання;
- аналіз здобутого, встановлення досягнень і викликів, корекція навчально-виховних впливів з урахуванням результатів моніторингу.

Задля виховання патріотизму використовують такі *методи і форми* роботи із студентською молоддю у межах освітнього процесу закладу вищої освіти:

- словесні (бесіди, розповіді, лекції, семінари, робота з книгою та періодичною пресою, написання рефератів на статті, обговорення та ін.);
- наглядні (ілюстрації, демонстрації, презентації, відеоперегляд, екскурсії, оформлення

тематичних листівок та ін.);

- практичні (метод вправ, метод прикладів, змагання, командно-штабні навчання, тактичні навчання та ін.);

- інтерактивні (зустрічі-діалоги, диспути, дискусії, творчі конкурси, організація та проведення тематичних свят, ігри, тематичні виставки, конференції, «круглі столи», зустрічі з видатними людьми);

- методи психологічного впливу на особистість: переконання, навіювання, власного прикладу.

Крім названих можна застосовувати також традиційні методи: бесіди, диспути, лекції, семінари, різні форми роботи з книгою, періодичною пресою, самостійне рецензування тощо. А саме:

- тематичні бесіди (наприклад, «Моя рідна Україна», «Знати і поважати Герб своєї Вітчизни, її прапор і гімн», «Наша вітчизна Україна», «Державна символіка Батьківщини», «Твої права і обов'язки», «Що таке воля», «Рід, родина, рідня», «Патріотизм – нагальна потреба України»);

- перегляд фільмів, телепередач і відеосюжетів патріотичного спрямування;

- заходи, які виховують любов до української мови («Свято рідної мови», «Шевченківське слово», «Літературні вечорниці», «Тиждень української мови», конкурс на кращий мовний плакат, конкурс декламаторів, конкурс на кращу розповідь української мови: загадок, прислів'їв, приказок, повір'їв, легенд, народних прикмет; екскурсії до країни; зустрічі з громадськими діячами, письменниками, поетами; мовні екскурсії, завдання яких виявити неграмотні, неоковирні вислови в об'явах, рекламах, вивісках, тощо; стенди «Як ми говоримо»);

- форми роботи, пов'язані з вивченням історії рідного краю і народу: історичне краєзнавство: відвідання місць історичних подій, вивчення літератури, збирання документів та матеріальних пам'яток, замальовування чи фотографування історично цінних об'єктів, виготовлення схем, макетів, щомісячного історичного календаря, влаштування виставок, заочна подорож: «Україно ти моя прекрасна», складання історії свого роду, участь в роботі шкільних гуртків, етнографічного та фольклорного ансамблів, святкування Дня Конституції, Дня незалежності України.

Отримано 20.02.2022

УДК.37.01:[316.624-053.6+271]

Сергій Олександрович ШАТРАВА,

*завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем досудового розслідування
Харківського національного університету внутрішніх справ,*

доктор юридичних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7072-961X>;

Сергій Вікторович БЕЗПАЛЬКО,

начальник Головного управління

Національної поліції в Івано-Франківській області,

кандидат юридичних наук;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2168-060X>;

Іван Васильович КРИЦАК,

старший науковий співробітник науково-дослідної

лабораторії з проблем досудового розслідування

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3530-4269>;

Денис Євгенійович ДЕНИЩУК,

науковий співробітник науково-дослідної

лабораторії з проблем досудового розслідування

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0285-8831>

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІ ПРОЦЕСИ ПОДОЛАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ І НЕГАТИВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ СОЦІУМУ ЗА МЕТОДИКОЮ А.С.МАКАРЕНКА ТА ЇХНЄ ПІДСИЛЕННЯ ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНОЮ СКЛАДОВОЮ

Наріжний аспект людського «Я», точніше функція трансценденції людського «Я», найбільш повно виражається у виховному закладі А. С. Макаренка, де отримав потужний розвиток рольовий статус людини. Тут існувала складна ієрархія суворо не фіксованих, взаємозамінних соціальних ролей, що дозволяло кожному побувати в різноманітних взаємозалежностях, які збагачували рольову координацію і формували вектори соціально-психологічної взаємозалежності як усередині закладу, так і за його межами. Важливе значення для процесу розвитку і розширення рольового статусу людини мало унікальне явище – «зведений загін», який дозволяв реалізувати найдавніший соціальний принцип «карнавалу», коли має місце зміна соціальних ролей, у даному випадку – зміна лідерів колективу. Проте дана рольова трансформація відбувалася не як одномоментний акт, а як постійно діючий колективний процес. У закладі А. С. Макаренка існувала і постійно змінювана роль чергового командира, який міг зробити зауваження або дати обов'язкове для виконання розпорядження будь-якому члену колективу. Таким чином, практично всі діти мали можливість керувати своїм оточенням, контролювати певний його аспект, чи навіть увесь космос свого оточення, який окреслювався межами колонії. Крім того, тут жили діти різного віку, які спільно включалися в навчально-трудова діяльність і постійно змінювали одну з основних рольових послідовностей людини (пов'язану з її віковим статусом) в атмосфері найскладнішої і постійно мінливої соціальної інфраструктури, зануреної в систему тотальної взаємодії і спілкування, яку сам А.С.Макаренко називав «педагогікою паралельних дій». До того ж, у закладі постійно функціонував театр, у діяльності якого брали участь практично всі вихованці, що дозволяло їм ще більш розширити свій рольовий репертуар, вийти за межі побутових, виробничих, навчальних і інших тривіальних соціальних ролей [1, с. 12–13].

Життя ж виховного закладу в цілому регулювалося загальними зборами колективу і радою командирів, колегіальним органом, рішення якого не міг опротестувати навіть директор

колонії (принцип «педагогіки колективної дії»). У такий спосіб відбувається формування органу єдиної колективної волі, що прямо сприймається кожним членом колективу як конкретна, не опосередкована проміжними ланками невідчужена соціальна надроль, що втілює в собі принцип соціального керівництва згори, яка визначала життя колонії і була цілком прозора для участі в ній усіх членів колективу. Кожен педагог тут ставав повноправним членом колективу (після 4-місячного випробування) і не мав ніяких соціальних привілеїв. Таким чином, в арсеналі соціальних ролей, реалізованих у виховному закладі А. С. Макаренка, практично не було жодної ролі, яка була б відчуженою і недосяжною для членів колективу, які взаємодіяли в атмосфері взаємної довіри, коли, наприклад, черговий командир здавав рапорт, ніхто не мав права взяти під сумнів об'єктивність будь-якого факту з його рапорту. Тим самим одержував реалізацію найважливішого принципу гуманістичного виховання – емпатії, відкритості, співпричетності і співучасті людини в соціальних і природних процесах, що протікають у зовнішньому середовищі [1, с. 12–13].

Тут важливим є аналіз виховного середовища, яке створив у своєму закладі великий педагог, адже за ефективністю цей заклад вважається неперевершеним (сьогодні існують лабораторії дослідження виховного ефекту педагогічної системи А. С. Макаренка в Німеччині та Японії, де прагнуть зрозуміти, яким чином відбувалася «переплавка» малолітніх злочинців, їх докорінна трансформація і гармонізація): 100 % всіх вихованців, які потрапили у цей заклад і пройшли його повний «курс», у подальшому не виявили рецидивів і не повернулися у своє злочинне минуле. Очевидно, А. С. Макаренко створив найефективніше розвивально-виховне середовище, яке мало потужний «солітонний» ресурс самопідтримання й гармонізації, подібно до нашого Усесвіту, який постає вельми усталеною самодетермінованою структурою. Це стійке виховне середовище А. С. Макаренко організував на початках існування свого закладу через ситуацію «вибуху» – докорінної зміни перших декількох найбільш «злочинних» вихованців; це привело до того, що великий педагог отримав статус «альфа-самця», тобто незаперечного лідера – єдиного центру керування [1, с. 12–13].

Аналіз виховної установи А. С. Макаренка свідчить, що йому вдалось відповісти кібернетичним особливостям соціального управління. З самого початку становлення виховної установи педагог стояв у її основ як фундатор, реалізуючи ще один принцип ефективного управління, згідно з яким керуючий Центр сам створює систему («принцип Творця») і формує її керуючі механізми. Пригадаємо, як все відбувалося в колонії А. С. Макаренка. Перш за все до неї прибули педагоги-вихователі, які стали базовим інструментом управління системи. Потім з'явилися «малолітні злочинці» – хлопці 17-18 років (вони являли собою більш-менш сформовані злочинні елементи), які в результаті спонтанного застосування методу «вибуху» виявилися другою (після вихователів) передавальною ланкою і середовищем управління системи. У наявності – Божественна Трійця: Бог-Батько – педагог-Макаренко, Бог-Дух – вихователі (які несли в собі духовні основи, ідеологію Батька) і, нарешті, Бог-Син – перші декілька вихованців – найбільш авторитетні правопріємники влади Батька [1, с. 14]. Як бачимо, склалася чітка тріадна логічна ієрархія, яку з погляду наукової логіки і математики в 1991 році описав академік Раушенбах [2, с. 62–67].

Вже після того, як у цю систему потрапляли нові «злочинні елементи», вони з нею інтегрувалися і адаптувалися до її особливостей. Тут важливо сказати і те, що у наш час часто лунає критика на адресу А. С. Макаренка, в якій звучить обурення його домінантністю і комуністичною тоталітарністю (подібній критиці педагог піддавався і з боку його сучасників). При цьому, слід сказати, що будь-який педагог створює свою педагогічну систему як соціальний організм в надрах певного соціуму і вимушений пристосовувати свою систему до соціально-економічних і ідеологічних умов свого оточення. Так було завжди, у всі часи – і у Я. А. Коменського, і у А. С. Макаренка, і у В. О. Сухомлинського [1, с. С. 14].

У науковій статті висвітлені актуальні для впровадження навчально-виховні методики А. С. Макаренка з пропозицією їхнього підкріплення духовно-ціннісними засадами та духовно-релігійною обізнаністю в іншому, не фізичному, а духовному, невидимому світі; баченням того, як все дивним чином управляється у Вселенній,

має свої початок і завершення, відплату за негативні наслідки, заради переміни свідомості людини до кращих, більш вихованіших її станів, а головне – духовності, від якої залежить справа спасіння людської душі, яка є нев-мирущою, а завжди сушою; її перебування у стані вічності чи то в обителях Раю, чи вічних мук.

В рамках авторських міркувань над проблемою існує вірогідність викристалізації тих або інших позицій, які могли би бути почутими більшістю, заради зміни соціальної обстановки в колективах, подальших наукових зацікавлень, творчих звершень. Методики створення ефективного розвивально-виховного середовища А. С. Макаренка використовуються у багатьох країнах світу і можуть бути застосованими у найрізноманітніших галузях людської діяльності.

Список бібліографічні посилань

1. Вознюк О. В. Психолого-педагогічні механізми розвитку особистості як творчої трансцендентної сутності. [Навчальний матеріал]. 2013. 16 с.
2. Раушенбах Б.А. Логика троичности. *Вопросы философии*. 1993. № 3. С. 62–67.
3. Слово св. Иоанна Кронштадтского о Божественной Литургии. Храм в честь Святой Живоначальной Троицы. URL: <http://hram-troitsa.cerkov.ru/2019/09/13/slovo-sv-ioanna-kronshtadtского-o-bozhestvennoj-liturgii/> (дата звернення: 10.02.2022).

Отримано 20.02.2022

УДК 159.923

Тетяна Вікторівна БІЛЕЦЬКА,

доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін

Національної академії Державної прикордонної служби

України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький),

кандидат соціологічних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8844-5842>

ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ЯК СКЛАДОВА ЇЇ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проаналізовано змістові та складові компоненти психологічної культури особисті, виявлено чинники її формування та з'ясовано взаємозв'язок професійної діяльності та психологічної культури.

Ключові слова: *психологічна культура, професійна діяльність, рефлексія, соціальне управління.*

Розбудова української держави на засадах демократизації та гуманізму пов'язана зі зміною базових підходів щодо умов і стилів управління у різних сферах соціальної взаємодії. Це, в свою чергу, суттєво підвищує вимоги до професійної компетентності керівного складу, менеджерів управлінців, тощо. Більшість труднощів в системі соціального управління зумовлені низьким рівнем психологічної культури (а подекуди, навіть її відсутністю взагалі), а також психологічною безграмотністю в організації управління персоналом.

Окремі соціально-психологічні аспекти формування психологічної культури досліджували світові та вітчизняні науковці, зокрема: К. Абульханова-Славська, Г. Андрєєва, Б. Ананьєв, О. Бодальов, Л. Виготський, Б. Ломов Н. Кузьміна, О. Леонт'єв, В. Мясіщев, С. Рубінштейн та інші.

Психологічна культура фіксує рівень засвоєння особистістю попереднього досвіду, знань, традицій та специфіку їх практичної реалізації. Як психічне утворення, даний феномен пронизує всі складові особистості, формує характер її індивідуальності. Психологічна культура має ієрархічну багаторівневу будову і багатокомпонентну природу. В її основі особливості сприймання іншої людини, глибина її розуміння, характер переживань, пов'язаних з системою соціальної взаємодії, а також вміння спілкуватись, співпрацювати і продуктивно виконувати завдання професійної та службової діяльності. Отже, психологічна культура постає як єдність знань, відношень, переживань і життєвого досвіду людини.

Як слушно зауважував дослідник Б. Ломов, системні якості, володіючи інтегральним характером, можуть бути виявлені тільки шляхом наукового аналізу тих систем, до яких належить людина і закономірностям яких підпорядковується її поведінка та життя в цілому [1, с. 280].

В психологічній культурі проявляється міра конгруентності особистості і соціуму, її здатність вписуватись в оточуючий світ, і відповідати його духовній природі. Вона є також результатом соціалізації, освіти, виховання, а також значної внутрішньої роботи особистості, гармонізації її власних життєвих інтересів і потреб з інтересами оточуючого соціуму.

Психологічна культура як системно формуючий компонент розвитку особистості включає комплекс спеціальних прагнень (тенденцій, потреб, орієнтацій), а також набір відповідних цим прагненням здібностей, умінь і навичок поведінки, які щодня відтворюються і потребують самовдосконалення.

Найчастіше до складових психологічної культури дослідники відносять: психологічну грамотність, психологічну компетентність, ціннісно-змістові компоненти, рефлексію, тощо. Зустрічаються і інші класифікації складових психологічної культури, так, В. Семерикін в розвитку останньої виділяє три основних рівня:

- психологічну грамотність, як деякий мінімум психологічних знань і умінь, які забезпечують більш або менш адекватну поведінку і соціальну взаємодію;
- психологічну компетентність, яка забезпечує ефективність поведінки, діяльності або соціальної взаємодії з людьми;
- сформовану психологічну культуру, як розвинутий механізм особистісної саморегуляції, яка забезпечує особистості ефективну, безпечну та гуманну взаємодію з іншими людьми [5].

В структурі психологічної культури дослідник виокремлює такі компоненти:

- когнітивний (система наукових психологічних знань про людину і соціальну взаємодію, система адекватних уявлень про свій внутрішній світ і особистісно-індивідуальні якості, креативність, схильність до соціальної творчості);
- рефлексивно-перцептивний (спостережливість, увага до людей, психологічна проникливість, вміння адекватно сприймати самого себе і інших людей, прогностичні здібності, схильності до ідентифікації);
- афективний (чутливість до людей, розвинута емпатія і вміння співпереживати, багатство і дієвість переживань, емоційна стабільність, чуйність, доброзичливість, великодушність, милосердя, почуття власної гідності, почуття гумору);
- волевий (здатність протидіяти зовнішньому тиску, придушувати негативні емоційні впливи і сильні переживання, здатність продовжувати виконувати певну роботу при значних психічних і фізичних навантаженнях, самоконтроль, витримка, наполегливість в утвердженні моральних цінностей і відстоюванні моральних принципів, надійність);
- комунікативний (вміння спілкуватись з різними людьми, адекватно сприймати і передавати інформацію, вміння будувати і висловлювати свої думки логічно, доказово і зрозуміло, мовленнєва культура);
- регулятивний (адаптивність, вміння довільної саморегуляції поведінки і діяльності, володіння собою, вміння керувати своїми психічними станами і розумом, моральна саморегуляція);
- підсистема досвіду соціальної взаємодії (установки і стереотипи культурної поведінки, розвинуті вміння і навички соціальної взаємодії, соціальна активність, толерантне ставлення до людей, ввічливість, дипломатичність, інтелігентність);
- ціннісно-змістовий (соціальні норми, цінності і відношення до них, цікавість до людей, толерантність, гуманність, порядність, справедливість, відповідальність, самоповага) [4, с. 512].

Відзначимо, що три останні компоненти є базисними для психологічної культури особистості, а ціннісно-змістовий компонент, крім того, виступає стрижневим, інтегруючим. Адже саме від нього залежить істинність і зрілість психологічної культури особистості. Без моральних переконань, а також соціально значущих змістових характеристик культурна поведінка особистості буде формальною або награною і оманливою.

Важливу роль в системі професійної підготовки персоналу Державної прикордонної служби України як і персоналу системи МВС України відіграє рівень сформованості психологічної культури. У дослідженнях Д. Марковича, знаходимо п'ять основних характеристик професійної діяльності, яка пов'язана з формуванням психологічної культури [2, с. 338].

По-перше, професія є тривалим, а не короткочасним виконанням певної діяльності. По-друге, ця діяльність, потребує спеціальної освіти й уміння. По-третє, професійна діяльність зобов'язує до професійної поведінки та етикету як у межах даної професії, так і за її межами. По-четверте, професійна діяльність, що реалізується особистістю детермінує формування професійних інтересів, які найчастіше реалізуються через професійні об'єднання представників певних професій. По-п'яте, прагнення представників однієї професії проявити особливий статус стосовно представників інших професій, як у розумінні організації, так і у громадському сенсі, що зумовлює ідентифікацію особи з професією, до якої вона належить.

Отже, психологічна культура є інтеграцією психологічних якостей, властивостей, навичок, умінь та компетентностей особистості. Вона є не лише результатом соціалізації та освіти, а й особистісних зусиль щодо поєднання та гармонізації власних інтересів та потреб з інтересами соціуму, здатності особистості до саморегуляції, рефлексії, самоконтролю, тощо. Формування психологічної культури залежить насамперед від особистості та включає самоосвіту, формування психологічної грамотності, навичок саморегуляції і здійснює вагомий вплив на її службу та професійну діяльність.

Список бібліографічних посилань

1. Ломов Б. Ф., Сурков Е. Н. Антиципация в структуре деятельности. Москва : Изд-во «Наука», 1980. 280 с.
2. Маркович Д. Ж. Общая социология. СПб. : Питер, 2002. 342 с.
3. Потапчук Є. М. Теорія та практика збереження психічного здоров'я військовослужбовців: Монографія. Хмельницький: Вид-во Національної академії ДПСУ, 2004. 323 с.
4. Самыгин С. И., Столяренко Л. Д. Психология управления. Ростов-на-Дону : Фенкс, 1997. 512 с.
5. Семикин В. В. Психологическая культура в образовании человека. СПб, 2002. 173 с.

Отримано 17.02.2022

УДК 37.017.4(37.035:355.01+351.858)

Тарас Степанович ВАЙДА,

*доцент кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки
Херсонського факультету*

Одеського державного університету внутрішніх справ,

кандидат педагогічних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4355-5685>

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ: ЗАВДАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Актуалізовано сучасні завдання територіальної оборони України, розкрито поняття, зміст та завдання національного спротиву, конкретизовано мету і форми початкової та базової загальновійськової підготовки громадян щодо його здійснення.

Виділено військово-патріотичне виховання населення як пріоритетний вид в системі мобілізаційної (оборонної) діяльності, уточнено та систематизовано визначені напрями і методи військового навчання молоді в цій сфері з використанням потенційних можливостей (матеріальної бази, досвіду особового складу, наявного озброєння тощо) органів/підрозділів Національної поліції України.

Ключові слова: *молодь, національний спротив, військово-патріотичне виховання, територіальна оборона, початкова та базова підготовка, Національна поліція.*

В умовах багаторічного проведення на території України антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил, з врахуванням фактів анексованого Криму, окремих районів Донецької та Луганської областей, а також неспровокованого вторгнення 24 лютого 2022 року військ країни-агресора (РФ – *уточнено нами*) і подальших повномасштабних військових дій все гостріше постає проблема бойового, матеріально-технічного оснащення та іншого забезпечення сил і засобів Збройних Сил України (далі – ЗСУ), удосконалення підготовки особового складу (в тому числі контрактників ЗСУ й підрозділів територіальної оборони), а також ширшого залучення різних верств населення і його належної військової підготовки до активної оборони держави внаслідок агресивних загарбницьких дій окупанта.

Таким чином, актуальними стають питання, які пов'язані із мобілізацією різних верст населення (не тільки осіб, які перебувають на військовому обліку у військових комісаріатах), котрі повинні становити основу національного спротиву внаслідок порушення територіальної цілісності України.

З метою забезпечення майбутнього України як незалежної суверенної держави, подолання збройного конфлікту і отримання переваг від поглиблення відносин з Європейським Союзом та НАТО державним інституціям необхідно здійснювати комплексний підхід. Тому розбудова ефективної та відповідальної управлінської вертикалі з громадською підтримкою оборонної модернізації країни є першочерговим питанням національної безпеки.

Важливим компонентом системи національної безпеки і оборони є готовність громадян захищати свою державу, складовою частиною котрої є високий рівень сформованості їх військово-патріотичних якостей. Вирішенням проблем *військово-патріотичного виховання у розрізі визначених верст населення та використання різних педагогічних форм та методів у своїх дослідженнях* займалися ряд вчених (Анікіна Т.О., Вайда Т.С., Герасимчук В.І., Івашковський В.В., Каюков В.І., Кіндрат В.К., Коваль В.О., Онищук П.В., Осипець Р.О., Охріменко І.В., Павленко О.О., П'янковський Г.В., Терещук А.І. та ін.

Однак попередні наукові дослідження вчених в більшості своїй стосуються вирішення проблем патріотичного виховання в умовах мирного часу, а роботи, які присвячені *безпосередньо* проблемі формування військово-патріотичних якостей в умовах підготовки всіх верств населення (перш за все молоді) до широкомасштабного національного спротиву в умовах бойових дій фактично відсутні. Залишаються недостатньо вивченими питання щодо особливостей та ефективного моделювання процесу військово-патріотичного виховання саме серед учнівської та студентської (курсантської) молоді; не відпрацьований механізм приведення комплексу моральних та професійних якостей (освітньо-громадської діяльності) кожного окремої особи у відповідність з актуальним станом й перспективними цілями українського суспільства в сучасних умовах.

Таким чином, зростання актуальності проблеми, що досліджується, недостатній рівень її розробленості у педагогічній теорії і практиці діяльності ЗВО МВС України зумовили вибір теми нашої наукової роботи.

Результати дослідження. Під національним спротивом у відповідності до вимог Закону України (далі – ЗУ) «Про основи національного спротиву» розуміється комплекс заходів, які організовуються та здійснюються з метою сприяння обороні України шляхом максимально широкого залучення громадян держави до дій, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави, стримування і відсіч агресії та завдання противнику неприйнятних втрат, з огляду на які він буде змушений припинити збройну агресію проти України [1] (закон введено в дію з 1 січня 2022 року).

Складовими національного спротиву є такі компоненти, як: 1) територіальна оборона, 2) рух опору та 3) підготовка громадян України до національного спротиву [1].

У контексті піднятої проблеми на особливу увагу заслуговує *підготовка громадян України до національного спротиву*, під котрою розуміється сукупність заходів, які здійснюються державними органами та органами місцевого самоврядування з метою формування *патріотичної свідомості* та стійкої мотивації, набуття ними знань та практичних вмінь, необхідних для захисту держави [1]. У свою чергу основними завданнями підготовки громадян України до національного спротиву є: 1) сприяння набуттю громадянами держави готовності та здатності виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України; 2) військово-патріотичне виховання громадян України; 3) підготовка населення до умов життєдіяльності в районах ведення (воєнних) бойових дій [там само].

Основою підготовки громадян України до національного спротиву є їх загальновійськова підготовка, яка організовується за територіально-зональним принципом, ґрунтується на засадах високої мотиваційної привабливості та узгоджується з процесом трансформації системи комплектування за призовом відповідно до принципів та практик держав-членів НАТО. Загальновійськова підготовка громадян України полягає в опануванні базовими загальновійськовими знаннями, практичними вміннями і навичками та поділяється на початкову і базову підготовку:

1) *початкова підготовка* організовується центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, разом з Міністерством оборони України (*далі* – МОУ) та проводиться в закладах загальної середньої освіти. У літній час проводиться військово-патріотична підготовка в ігровій формі у літніх таборах;

2) *базова підготовка* організовується МОУ разом з іншими заінтересованими центральними органами виконавчої влади та проводиться з громадянами України, які досягли 18-річного віку та не проходять військову службу в ЗСУ, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, службу в правоохоронних органах, шляхом проведення періодичних навчальних зборів, занять, курсів [1].

Загальновійськова підготовка громадян України організовується та здійснюється у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

До складу добровольчих формувань територіальних громад зараховуються громадяни України, які відповідають вимогам, встановленим Положенням про добровольчі формування територіальних громад, пройшли медичний, професійний та психологічний відбір і підписали контракт добровольця територіальної оборони. Основу добровольчих формувань територіальних громад складають громадяни України, які пройшли військову службу у ЗСУ та/або службу в інших військових формуваннях та правоохоронних органах. Громадяни України, які не проходили військову службу у ЗСУ та/або службу в інших військових формуваннях та правоохоронних органах, зараховуються до складу добровольчих формувань територіальних громад після складення ними присяги добровольця територіальної оборони.

У відповідності з вимогами статті 17 ЗУ «Про основи національного спротиву» *Національна поліція України*, Національна гвардія України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державна спеціальна служба транспорту, Управління державної охорони України, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту:

1) беруть участь у проведенні аналізу та оцінки обстановки, яка впливає на виконання завдань територіальної оборони та руху опору;

2) планують заходи територіальної оборони;

3) створюють систему управління територіальною обороною;

4) здійснюють підготовку підпорядкованих сил і засобів, що залучаються до територіальної оборони, та управління ними під час виконання завдань територіальної оборони;

5) підтримують взаємодію під час підготовки та виконання завдань територіальної оборони;

6) забезпечують участь у навчаннях (тренуваннях), оперативно-польових поїздках з територіальної оборони підпорядкованих органів та підрозділів [1].

Підвищенню рівня військово-патріотичного виховання населення сприяє, зокрема, «Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на період до 2025 року», метою котрої є «удосконалення та розвиток цілісної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання шляхом формування та утвердження української громадянської ідентичності на основі єдиних суспільно-державних (національних) цінностей (самобудність, воля, соборність, гідність) і загальнолюдських цінностей, принципів любові і гордості за власну державу, її історію, мову, здобутки та досягнення у сфері культури, економіки, науки, спорту, дієве сприяння органам державної влади та органам місцевого самоврядування в захисті і охороні національної державності Українського народу, готовність до захисту державної незалежності і територіальної цілісності України, усвідомлення громадянського обов'язку із розвитку країни та забезпечення власного благополуччя в ній» [2].

Ця Програма передбачає концентрацію зусиль на таких пріоритетних завданнях як: 1) формування української громадянської ідентичності — здійснення заходів, спрямованих на утвердження суспільно-державних (національних) цінностей, розвиток громадянської ідентичності населення України; 2) *військово-патріотичне виховання* — здійснення заходів, спрямованих на формування у громадян готовності до захисту України, громадського сприяння безпеці та обороні України та підвищення престижу військової і спеціальної державної служби; 3) формування науково-методологічних і методичних засад національно-патріотичного виховання — здійснення заходів, спрямованих на розвиток цілісної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання; 4) підтримка та співпраця органів державної влади та органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства щодо національно-патріотичного виховання [2].

Виконання визначених цією Програмою пріоритетних завдань в частині *військово-патріотичного виховання* здійснюється шляхом: 1) формування оборонної свідомості (готовність громадянина до захисту України) населення України; 2) популяризації і підвищення престижу військової та спеціальної державної служби (правоохоронної діяльності); 3) розвитку військово-прикладного і службово-прикладного спорту, військової науково-технічної творчості та інновацій; 4) формування розуміння і підтримки населенням України державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції та практичних кроків щодо зближення з НАТО, зберігаючи в основі українські національні цінності; 5) збільшення чисельності громадян (зокрема молоді), готових до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, та набуття ними необхідних компетенцій із початкової військової підготовки; 6) активного залучення громадян (зокрема, молоді) до громадського сприяння безпеці та обороні України та набуття необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони; 7) вшанування захисників України, які полягли в боротьбі за захист незалежності та територіальної цілісності України; 8) формування шанобливого ставлення до героїв боротьби Українського народу за здобуття незалежності України; 9) сприяння створенню та реалізації нової системи військово-патріотичного виховання та громадського сприяння безпеці та обороні України [2].

Виконання завдань програми національно-патріотичного виховання в частині військово-патріотичного виховання передбачають реалізацію таких заходів, як організація та проведення міжнародних, всеукраїнських та регіональних акцій, ігор, конкурсів, засідань за круглим столом, дебатів, семінарів, семінарів-тренінгів, тренінгів, олімпіад, інтернет-олімпіад, змагань (у тому числі комп'ютерних), зборів, зборів-походів, таборів, вишколів, зльотів, конференцій, форумів, фестивалів, марафонів, походів, концертів та інших заходів і проектів, розроблення та поширення інформаційних та візуальних матеріалів, соціальної реклами та методичних рекомендацій з метою:

1) збільшення чисельності молоді, готової до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України (завдання МВС — охопити щорічно протягом 2021-2025 рр разом 25,0 тисяч осіб (по п'ять тисяч осіб щорічно), без виділення бюджетних коштів);

2) шляхом проведення Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»): завдання МВС – охопити щорічно протягом 2021-2025 рр разом 32,5 тисяч осіб (щорічно – від 5500 до 7500 осіб), без виділення бюджетних коштів);

3) формування шанобливого ставлення до героїв боротьби за незалежність України та вшанування осіб, які полягли в боротьбі за суверенітет та територіальну цілісність України: завдання МВС – охопити щорічно протягом 2021-2025 рр разом 59,0 тисяч осіб (щорічно – від 10 000 до 13 000 осіб), без виділення бюджетних коштів);

4) формування оборонної свідомості населення України: завдання МВС – охопити щорічно протягом 2021-2025 рр разом 119 500 тисяч осіб (щорічно – від 20 000 до 30 000 осіб), без виділення бюджетних коштів);

5) популяризації і підвищення престижу військової та спеціальної державної служби (в тому числі розвиток військово-прикладного і службово-прикладного спорту, військової науково-технічної творчості та інновацій): завдання МВС – охопити щорічно протягом 2021-2025 рр разом 2,5 тисяч осіб (по п'ятьсот осіб щорічно), без виділення бюджетних коштів);

6) сприяння створенню та реалізації нової системи військово-патріотичного виховання та громадського сприяння безпеці та обороні України: завдання МВС – охопити щорічно протягом 2021-2025 рр разом 500 осіб (по сто осіб щорічно), без виділення бюджетних коштів).

За результатами аналізу додатка 2 цієї Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року можемо побачити, що хоча й незначні бюджетні кошти для реалізації цього напрямку виділяються для Мінмолодьспорту, Мінветеранів, з місцевих бюджетів – окремими обласними держадміністраціями. Таким чином, у більшості випадків завдання цього напрямку реалізуються за рахунок фахівців-ентузіастів.

На нашу думку, вищезазначеними заходами з напрямку військово-патріотичного виховання охоплено незначна кількість молоді (2,12 % в 2021 році). Та й за результатами реалізації запланованих внаслідок реалізації вищезазначеної Програми заходів щодо охоплення молоді заходами (проектами), котрі спрямовані на збільшення чисельності тієї частки, яка готова до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, кількість збільшується несуттєво – на рівні 3,08% від загалу.

Таким чином, можемо зробити висновок, що на рівні держави потрібно не тільки ставити актуальні цілі в сфері забезпечення безпеки та оборони, а й планувати реальні заходи та виконувати відповідні завдання, виділяти відповідне фінансування для їх реалізації.

Висновки. Провівши аналіз нормативної бази чинного законодавства з піднятої проблеми можемо робити деякі узагальнення:

1) в сучасних умовах зовнішньої агресії військово-патріотичне виховання населення стає одним з пріоритетних напрямів національного виховання захисників держави;

2) існуючі проблеми, зокрема, низький рівень охоплення молоді запланованими заходами згідно затвердженої Державної цільової програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року, вимагають додаткових бюджетних асигнувань, конкретизації виконавців цих заходів з метою суттєвого підвищення рівня готовності населення до оборони своєї батьківщини;

3) запровадження дієвого механізму популяризації, зокрема, через ЗМІ, передового досвіду військової підготовки сил та засобів територіальної оборони, вкладу органів та підрозділів Національної поліції й інших правоохоронних органів у військово-патріотичне виховання молоді.

Список бібліографічних посилань

1. Про основи національного спротиву : Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 23.02.2022).

2. Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на період до 2025 року : постанова Кабінету Міністрів України від 30 червня 2021 р. № 673. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi->

nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-na-period-do-2025-roku-ta-vnesennya-zmin-do-deyakih-i300621-673 (дата звернення: 23.02.2022).

3. Вайда Т.С. Військово-патріотичне виховання майбутніх правоохоронців: [навчально-методичний посібник]. Херсон : ХЮІ ХНУВС, 2007. 124 с.

Отримано 05.03.2022

УДК 37.01:[316.624-053.6+271]

Іван Васильович КРІЩАК,

старший науковий співробітник науково-дослідної

лабораторії з проблем досудового розслідування

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3530-4269>

РЕЛІГІЙНІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІ ПРОЦЕСИ, АТМОСФЕРА ДУХОВНОСТІ ЯК ЗАПОРУКА ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСОБИСТОСТЕЙ У ДЕРЖАВУ ВИСОКОГО ТИПУ І МОЖЛИВОСТЕЙ

Говорять, що один у полі не воїн, хоча віруюча людина ніколи не одна, – вона з Богом. Водночас, спільне подолання труднощів, виконання ролі керівника соціальних ролей і процесів, з баченням проблем і прогалин соціального виховання у юному віці може справити неабиякий вплив на поведінку і психіку особистості засудженого, що згодом відобразиться на рівні його загальної соціалізації у людському середовищі. Так, якщо у навчально-виховному закладі А. С. Макаренка існував театр, де можна було спробувати себе у рольових іграх, то нами пропонується та територія виправних колоній, та й загалом провідних установ, – побудова православних храмів, зважаючи на тисячолітню традицію Хрещення Київської Русі та утвердження православної культури у нашій державі, необхідність її глибокого пізнання. У переломні періоди збереження української державності саме православ'я було об'єднавчою силою народу, особливо з подоланням монголо-татарського іґа чи спротивом латино-польському окатоличенню і васальству за умови достойної відсічі під проводом Богдана Хмельницького у національно-визвольному повстанні 1654 року. Сьогодні народ також здатен піднятися з колін духовної неволі та скованості і об'єднатися, мобілізуватися у вирішенні внутрішніх і зовнішніх конфліктів та розчарувань, особливо що стосується реальної російсько-української і так званої «духовної, невидимої» війни, результатом яких є бажання духів злоби погубити людські душі. У цих процесах обов'язковою є повага до звичаїв, традицій, націй і народностей, які проживають на території України та багатьох держав, де своє місце у відповідній ієрархії займає кожний, відповідно до принципу соціальної справедливості, а не «торжества незаконно награваного».

Важливо щоденно служити Божественну літургію, яка подібно вибуху атомної бомби очищає все навкруги, а головне – залучати дітей, старших до справ Церкви, бути її алтарниками, у всьому допомагати священнику, роблячи спільну добродійну справу служіння ближнім у хоспісах, допомоги самотнім, тощо. Коли такі соціальні ролі та служіння бачиш на власні очі, співпереживаєш їм, Божественна Благодать неодмінно відвідує і переповнює людину. Тому так важливо поглянути на вказану проблему з позицій духовно-релігійної обізнаності та вихованості на засадах ознайомлення з діяльністю Церкви Христової як боголюдського організму, яка об'єднує в собі Церкву Небесну Торжествуючу та Земну – Войовничу проти сил зла і його послідовників. Зауважимо, що не кожна церковна інституція може називатись Церквою Христовою, а лише та, яка має спадкоємність від апостольських часів.

Слід наголосити, що наріжним каменем преображення людини є навчально-виховна практика з самого раннього віку у так званому закладі духовної освіти домашньо-родинного

типу, чи соціального оточення, де рівень високості та освіченості залежить від генотипу людини, а головне «принципу матері: не та, що народила, а яка виховала». Він формується ще з часу, коли батьки охрестили і регулярно причащають дитину у Храмі, згодом з допомогою і появою перших слів на устах, коли вони отримують потужний духовний заряд, завдяки молитовному стану дають потенціал життя, докорінно змінюють життєвий устрій, шлях і статус особистості. Тут існує складна ієрархія досягнень духовних рівнів, залежно від внутрішнього (духовного) стану та фізичного подвигу, який звершується, інакше кажучи, життєвого хреста, який несе людина чим піднімається на вищі щаблі духовності, котрі щоразу збагачують її, сприяють кращій координації у соціальному середовищі і формують вектор подальшого розвитку людської особистості, залежно від розуміння смислу життя, від одкровенень наставника та його загальної обізнаності чи впливу найближчого соціального оточення.

Очевидно, на процес розвитку людської особистості і ступінь розширення її кругозору має неабиякий вплив успішність виконання життєвої місії та статус авторитетності особистості-лідера і, як наслідок, унікальне явище – кількість послідовників, що дозволяє реалізувати кожного разу нові завдання і плани, чим супроводжується успішність виконання життєвої місії на тому чи іншому поприщі, коли змінюється відношення до людей, відбувається загальне світоглядне переображення. Такі процеси проходять не як одномоментний акт, а як постійно-діючий колективний процес впливу одних особистостей на інших, коли в результаті конкурентних досягнень вдається досягти неабияких успіхів.

Розумна конкурентна критика дає орієнтир у якіснішому виконанні завдань, що є стимулом до самосвідомості, конкурентної боротьби, коли оточення вбирає в себе той чи інший аспект виховання або навіть всю атмосферу обстановки, що згодом незвичайним чином впливає на більшість, та поширюється далеко за межі соціальної спільноти. В даному випадку вік не важливий, інколи малолітні мають ясніші знання до релігійного знання та осяяння, ніж дорослі, – спільно виконуючи те чи інше завдання, щоразу змінюючи релігійний статус, коли останні будуть першими, а перші – останніми (Мф. 19:30), направляючи усі сили у послідовний процес виховання особистості, зважаючи на її вікові та оціночні особливості суджень в духовній атмосфері найскладнішого типу – Церкві Христовій, благословляючи Господа на всякому місці «владичества» його (Пс. 102:22), враховуючи постійно мінливу соціальну обстановку, занурення у внутрішні світи, систему взаємодії та спілкування. За словами ап. Павла, «для всіх я був усім, щоб спасти деяких» (1 Кор. 9:22), тобто для немічних немічним, для іудеїв іудеєм, для елліна елліном, для дитини дитиною, для язичників язичником, щоб лише при нагоді засвідчити про справи Господні.

Наявність Храму рукотворного розпочинається з Храму душі, з домашньої Церкви – сім'ї, що дозволяє брати участь у практиці виховання з допомогою не просто слів, а високих духовних станів передусім серцевих відчуттів, розуму, відкриттів і обізнаності, глибше розширюючи власний кругозір, який дає можливість вийти за межі повсякденних хлопотів, заглибитися у високі обрії духовних світів. Життя у такому ритмі безпосередньо впливає на психіку та свідомість багатьох, шляхом загальності зібрань, авторитетності старших. Вплив на особистість з допомогою молитви, праці, навчання та виховання формує єдину колективну волю, що сприймається більшістю, як конкурентна боротьба і перевага у подвигах заради досягнення відповідного рівня духовної обізнаності та досконалості, щоб не піддатися мінливості світу цього, переймаючи авторитет житій святих, коли кожен із них вже прожив свій земний шлях та є еталоном у наслідуванні; коли принцип наставництва, соціального керівництва та служіння є визначальним завдяки практиці самого життя Храму, який є відкритим для всіх і кожного, де кожен член Церкви є бажаним і повноправним прихожанином, знаходиться на тому чи іншому рівні духовності чи гріховного стану, що загалом потребує безперервної роботи над собою, звершення подвигів, щоб мати ті чи інші привілеї в соціумі та добрі справи для вічності.

В арсеналі духовного життя немає нікого не потрібного, адже, за словами ап. Павла, у великому будинку є посуд не лише золотий і срібний, а й дерев'яний та глиняний (2 Тим. 2:20).

Тобто одні по Благості Божій мають великі дари і таланти, а другі ж не володіють особливими здібностями, часто відіграючи в житті Церкви навіть більшу роль і значення за своє смирення та убогість душі. Тому не належить оцінювати людей за їхніми зовнішніми ознаками, а скоріше внутрішніми достоїнствами. Водночас, немає недосяжного духовного рівня, він щоразу змінюється у міру рішучості людини, бажання переміни власного життя, якою б недосяжною поставлена ціль не була. У спільній взаємодії та спілкуванні, досягнення того чи іншого рівня стає можливим, відкритим і доступним для всіх. Більше того, рівень намоленості Храму залежить від кожного прихожанина. Відповідна неземна атмосфера відчувається обов'язково. Тоді людина долає сотні і тисячі кілометрів, щоб потрапити до того чи іншого місця святості. Вибудовується взаємна довіра один до одного, до священнослужителів. Коли навіть один із членів церкви відпав, усі співпереживають і моляться за нього, де ніхто не має права бути відкинутим у разі покаєння, підданим докорам, діючи за принципом «не суди і не судимий будеш, яким судом судите, таким і будете судимі, і якою мірою міряєте, такою і вам відміряється» (Мф. 7, 1-2).

Поза всяким сумнівом, відкритість Храму залежить від ступеня впливу отриманої інформації на свідомість, а також різноманітних життєвих ситуацій та бажання докорінної переміни життя, не відкладаючи на завтра те, що можна зробити сьогодні. Тим самим отримуючи реалізацію найважливіших принципів і результатів виховання у Храмі, коли людська природа розчулена глибоким перейняттям церковних піснеспівів, співпереживанням людській біді і горю, а також відчуттям атмосфери і висоти Духу інших особистостей. Саме у Церкві Христовій те чи інше слово має у рази більшу силу і здатне розтопити найбільш закам'янілі серця, тому так важливо відвідувати храм. Праведний Іоанн Кронштадський говорив: якщо зібрати коштовності усього світу і покласти на одну чашу терезів, а на іншу Божественну Літургію, то чаша Божественної літургії переважить [3]. Святому, на наш погляд, у «Слові про Божественну літургію» вдалось найбільш влучно пояснити, що це за дійство, вище всіх земних стихій і дарувань. Справді, коли Бог всюдисущий, то навіщо ходити до Церкви? Так, наприклад, у всій атмосфері є вода, але коли нам хочеться пити, ми шукаємо джерело чи колодязь. Тому принцип відкритості та співпричетності до кожної особистості у духовних та соціальних процесах і переживаннях, об'єднаний спільними молитвами один за одного, відображається на зовнішньому середовищі, вихованості, культурі, загальній освіченості людини. Тут важливим є аналіз самого середовища, особливе місце в якому займають високодуховні особистості, рівень освіченості яких видний за їхнім образом мислення (за Сократом, «заговори, щоб я тебе побачив») та відображається зовні дивним чином, де діють абсолютно інші закони духовного життя, коли обновляється гріхозна природа людини і бачиться нею величезна кількість гріховностей, що є запорукою досягнення подальших високих духовних станів.

Рівень духовності Храму та його загальна привабливість і атмосфера Духу залежить не від убранств, а намоленості, коли він є неперевершеним у духовному сенсі та збирає звідусіль прихожан навколо старця-духівника, який допомагає Словом, молитвою. Таким чином, церква лікує людські душі, вона є запорукою високих відкриттів і майстерності, успіху та ентузіазму, де йде постійне навчання, щоб зрозуміти, яким чином скласти найважливіший іспит життєвої школи, пройшовши достойно двадцять митарств основних гріхів, щоб в змозі покрити їх чеснотами і, так би мовити, «перепливати вогненну ріку в очікуванні бажаного раю». Така вихованість розпочинається із наймолодшого віку, коли докорінна трансформація і гармонізація стосується абсолютно всіх, хто бачить себе у Храмі, хто дивним чином потрапив до нього і проходять кожного разу новий курс переосмислення духовності з позицій життєвого досвіду і віку.

Храм є своєрідним ресурсом самопідтримки й гармонізації відносин, адже усе у Вселенній взаємопов'язано. Це сіль землі, куди стікаються усі. Це бажане Царство Небесне, що бачиться далекоглядним маяком Церкви Христової як корабля духовного спасіння у бурхливому морі земного життя. Головне, знову не натрапити на ті самі пастки духовного падіння та спустошення, не повернутися у гріхове минуле. Очевидно, Храм є найефективнішим засобом духовно-

виховного, релігійно-навчального середовища, який має потужний енергетичний заряд. Він постає досить усталеною традиціоналістською, самодетермінованою структурою поєднання небесного та духовного світів. Це стійке виховання настільки впливає на середовище, атмосферу оточуючих, що перемінює життя всього суспільства. Наприклад, створює своєрідний духовний вибух через ситуацію з біснுவатими, коли у повсякденному житті це нормальні люди, а в Храмі починають кричати несвоїми голосами, де гріховна природа проявляється у «тіпанні» у різні сторони. У такому разі виникає необхідність, докорінної переміни себе шляхом сповідання гріхів та регулярного причастя, щоб погасити ворожі напади похотей лукавого. Боротьба зі злими, невидимими духами можлива, коли священнослужитель досяг рівня святості, отримав статус високодуховної особистості, тобто здобув незаперечний авторитет у духовному світі шляхом досягнення високого ступеня смиренності, проти якого вони не можуть повстати, з чим не можуть боротись і тремтять, перед силою Божою і Його премудрістю. Найчастіше священнослужитель приховує свої духовні стани і рівень здобутої святості, щоб його праведність не була помітною для людського ока, діючи за словами Спасителя. Нікому не кажіть, що сотворив вам Господь (Мф. 17:9).

З самого початку становлення Церкви Христової вона увінчалася кров'ю мучеників, які зачислені до лику святих і є великими помічниками християн у життєвих обставинах. Тому у XX–XXI столітті, як це наглядно спостерігається, ворог роду людського обирає не тільки фізичну, а й духовну війну, завдяки широкому розповсюдженню інформаційних технологій. У нинішньому світі важливо, щоб Церква Христова була тим рятівним кораблем, який не потопляє, а чітко тримає курс до маяка, яким є Христос, через якого можна досягти Царство Небесне. Головне – устояти у спротиві світським спокусам на основах православ'я, як фундатори, будівничі храмів Душі, реалізуючи важливий принцип – ефективне керування процесами за допомогою атмосфери намоленості, благодаті за серцем, а не людським мудруванням і зверхністю. У такому разі створюється атмосфера «Творця», де успішно функціонують механізми не зовнішнього, а внутрішньо-духовного світу.

Спонукаючим засобом приходу до храму дорослих є діти, за яких існує співпереживання, щоб вони вирости добрими господарями своєї землі, відшукали себе у житті, займались улюбленою справою, були вихованими особистостями, законослухняними громадянами суспільства і усвідомлювали б головне – як спасти свою безсмертну душу, найдорогоцінніший скарб земного життя. Вже з раннього віку вони являють між собою більш-менш сформовані зв'язки шляхом участі у недільних школах, спільних піснеспівах, заняттях, що неабияк об'єднує майбутні колективи. Будучи молодістю генерацією та продовжувачами добрих традицій і звичаїв свого родоводу, діти запобігають соціальним вибухам суспільства, є наступниками після старшого покоління, передавальною ланкою і рушійною силою змін на краще, посередниками між атмосферою сім'ї та соціальним середовищем, заради вироблення інструментів управління системою суспільства. Діти несуть у собі духовні основи ідеології батьків, у бездоганному виконанні Заповідей Божих, є правонаступниками майбутнього суспільства.

Діючи за методом тріади існування світу, окремі особистості у силу свого рівня духовності є тими благодатними провідниками, через яких передається воля Божа на Землі (це старозавітні і новозавітні пророки, святі, а також правителі). У світі Бога Отця, Сина і Святого Духа, де найкращим аналогом Трійці є «сонце, світло і тепло», утворюється благодатний устрій побудови Царства Божого на землі за божественними законами, де усі співпереживають за справу людського спасіння, коли складається чітка, логічна ієрархія бачення світу з божественних начал і позицій, з погляду духовної логіки і наукових відкриттів. За таких умов Храм є інструментом, базисом для духовного спасіння. Коли до нього потрапляють нові особистості, вони активно інтегруються у духовне життя, подібно як через крапельницю лікарство вливається в посудину, набуваючи кольору крові і адаптуючись до її особливостей. Те ж саме відбувається, коли людина причащається Животворящих Христових Таїн – Божественних Тіла і Крові Спасителя, дивним чином на духовному рівні йде постійна переміна людської особистості.

Тут важливо усвідомити, що у наш час лунає критика на адресу Церкви Христової, звучить обурення щодо її діяльності. Однак це лише спроба очорнити боголюдський організм, – Храм Божий з боку сучасної вседозволеності, коли поки вдосталь їжі і багатств, а у випадку тривоги будемо звертатись до Бога, подібно як це відбулось у понад трирічну засуху за життя пророка Іллі (на війні атеїстів немає, і голод, піст допомагає прийти до тями). Коли лунають вибухи сотні, тисячі поранених і вбитих, там інша атмосфера царить. Церква як Дім Божий утворює свою певну богословську і духовну систему та атмосферу, як соціальний організм і в умовах доступності, відкритості суспільного життя кожен може відвідати той Храм, який йому до вподоби, близький по духу, коли зручно пристосовувати своє життя до системи критеріїв і вимог священнослужителя у міру свого духовного зростання. Сказано, на Страшному Суді люди будуть проклинати священнослужителів, що не зробили все від себе залежне задля справи людського спасіння, не перебували і не молились у Храмі постійно, коли вже обрали богорятівну місію людей на землі.

Особливості церковного життя безпосередньо впливають на державно-управлінські процеси. Причому соціально-економічні та ідеологічні умови особливим чином не позначаються на церковній атмосфері. Церква Христова одна, єдина і неподільна. Гріховна система просто не має ні природного, ні морального права на існування, у протилежному разі вона повинна переродитися з безблагодатної інституції у Церкву як боголюдський організм, яка також багато залежить від милості Божої, бажання протиставитись єретичним поглядам тощо. Свідченням безблагодатності Церкви є велика кількість храмів Європи, які тотально закриваються або перелаштовуються під найрізноманітніші установи, часто не християнського типу, що і є наслідком морального зубожіння народу. Тут пролягають дуже тонкі соціальні та богословські грані. Необхідно оглянутись у минуле, те, як жили християни у перші віки. Головне розвинути у собі бажання прибігати до покаяння, не оскверняти світ власними нечесливими справами.

Отримано 20.02.2022

УДК 316.62:351.74

Галина Вікторівна МУХІНА,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Маріуполь),

кандидат педагогічних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8866-794X>

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ

Наголошено на важливості формування соціальної компетентності майбутніх поліцейських в межах реформування Національної поліції України. Проаналізовано шляхи формування soft skills (м'яких, гнучких навичок як складової частини соціальної компетентності особистості в умовах студентоцентрованого підходу до навчання.

Ключові слова: *соціальна компетентність, soft skills, м'які, гнучкі навички, поліцейський, студентоцентрований підхід.*

Сучасний період розвитку української держави характеризується змінами в різних сферах життя, зокрема й системними перетвореннями, які відбуваються в Національній поліції України. Одним із головних напрямів реформування української поліцейської системи є формування фахівців нової генерації, професійна діяльність яких спрямована не тільки на захист прав, свобод та інтересів громадян, а й на підвищення рівня довіри до поліцейського з боку громади. Сьогодні поліцейська діяльність змінює свій вектор, а саме стає більш орієнтованою

на інтереси громади і це не лише новий спосіб мислення, а й також ефективний підхід до профілактики злочинності серед представників громади. Для реалізації стратегій поліцейської діяльності, орієнтованої на громаду, на наш погляд, потрібно змінити культуру поведінки поліцейського і кінцевий успіх цієї стратегії значною мірою визначається рівнем сформованості в майбутнього фахівця соціальної компетентності.

Не випадково, що наразі новим підходом до організації освітнього процесу в закладах освіти зі специфічними умовами навчання стає студентоцентризований підхід, який базується передусім на створенні умов для розвитку особистості того, хто навчається, і питання формування соціальної компетентності майбутнього фахівця тісно перетинається з основними принципами цього підходу до навчання.

Проблематику формування соціальної компетентності розглядають такі світові й вітчизняні вчені, як А. Аргайл, М. Адлер, Дж. Борковський, П. Берельсона, Н. Борбич, І. Зарубінська, А. Гольдштейн, М. Гончарова-Горянська, Е. Коблянська, Дж. Конел, А. Мацак, О. Московчук, Д. Равен, Н. Сівак, Н. Борбич, І. Зарубінська, М. Гончарова-Горянська, Л. Лєпіхова, Є. Цетліна та інші.

У сучасних наукових студіях поняття «соціальна компетентність» має чимало трактувань, що зумовлює різні підходи до визначення напрямів її формування. Дослідники П. Горностай, С. Краснокутська, П. Смирнов, Г. Ушамирська у своїх роботах постулюють, що соціальна компетентність є вираженням якості виконання особистістю соціальних ролей.

За інтерпретацією іншої групи науковців (І. Горєлова, Б. Жиганова, Дж. Равена, Н. Калініної), соціальна компетентність – здатність досягати результативності в груповій взаємодії насамперед на основі застосування комунікативних стратегій. Досліджуючи окреслену проблему, О. Асмолов, О. Пометун, Л. Сохань, Ю. Резнік наголошують, що соціально компетентна особистість повинна мати розвинену ціннісно-диспозиційну основу, у центрі якої – відповідальність як перед суспільством, навколишнім соціальним оточенням, так і перед собою за власну самореалізацію.

За окресленням С. Микитиної, соціальна компетентність – це унікальна здібність особистості, яка охоплює розуміння суспільної діяльності та вишколене оперування соціальними знаннями, вміннями, нормами, що потрібні для результативного розв'язання практичних завдань [3, с. 74].

В. Шахрай, аналізуючи критерії та показники визначення сформованості соціальної компетентності особистості, висновковує, що соціальну компетентність особистості визначаємо як якісний ступінь її соціалізованості, цілісне інтегративне особистісне утворення, сукупність конкретних якостей, здібностей, соціальних знань, умінь, цінностей, що забезпечують інтеграцію людини в суспільство та окремі групи на основі продуктивного виконання нею різних соціальних ролей, ефективного вирішення проблемних соціальних ситуацій та її успішну самореалізацію [5].

Ми погоджуємося з М. Докторович у тому, що, проаналізувавши більшість визначень соціальної компетентності, можна виокремити її спільні ознаки – наявність певного набору, знань, умінь, норм, рис, здібностей, які забезпечують ефективну орієнтацію людини в реальному суспільному повсякденні [2, с. 145].

Раніше, ніж перейти до шляхів формування соціальної компетентності майбутніх поліцейських в умовах студентоцентризованого підходу до навчання, звернімося до вчення одного з розробників когнітивного напрямку в психології Л. Виготського, який наголошував, що провідна роль у формуванні компетентності належить соціальним умовам, зокрема й «соціальній ситуації розвитку особистості» [2, с. 145].

Формування соціальної компетентності особистості поліцейського – це, безумовно, активний процес, який триває протягом всього життя, набуваючи на кожному етапі професійного становлення нових форм. Утім саме в процесі навчання в умовах студентоцентризованої моделі навчання створюються, на нашу думку, найкращі умови для формування soft skills (м'яких, гнучких навичок), які є провідними навичками між навколишнім соціумом.

«М'які навички» детермінують вирішення життєвих ситуацій людиною, зумовлюють гнучкість свідомості, що для сучасності є основною рисою сформованої особистості [1].

У сучасних наукових студіях панує аргументована багатьма науковцями думка про те, що *soft skills* є складником соціальної компетентності особистості, який необхідний не лише для якісного виконання професійних обов'язків, а й для розв'язання життєвих проблем, ситуацій, нагальних проблем державотворення; перетворення того, хто навчається з об'єкта на суб'єкт навчальної діяльності, тобто на активного учасника науково-освітнього процесу; створення умов для всебічного розвитку особистості того, хто навчається, та врахування його індивідуальних особливостей, здібностей, інтересів, потреб, можливостей, індивідуального профілю компетенцій; концентрації зусиль на формуванні його світосприйняття, професійних навичок, саморозвитку, саморегуляції тощо [4, с.37–38].

Аналізуючи нормативні документи, що регламентують підготовку фахівців для системи МВС України, робимо висновок, що «м'які навички» як складник соціальної компетентності особистості на сьогодні займають особливе місце у відомчій вищій освіті. Відповідно до освітньо-професійної програми спеціальності Право (поліцейські) умовою щодо формування програмних результатів навчання є ключові компетентності, усі вони пронизані наскрізними вміннями та навичками: висловлювати власну думку усно й письмово; пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту; демонструвати навички критичного мислення та риторики, конструктивно керувати емоціями; оцінювати ризики, приймати рішення, вирішувати проблеми, співпрацювати з іншими особами; працювати в команді тощо.

Тобто наскрізними програмними результатами навчання майбутнього фахівця для правоохоронної системи України є саме сформовані в майбутніх фахівців *soft skills* (м'які навички).

Для формування соціальної компетентності загалом і *soft skills* зокрема в навчальних планах підготовки поліцейських не передбачено окремих навчальних дисциплін, і тому, на наш погляд, це повинно відбуватися за рахунок міжпредметної інтеграції, насамперед навчальних дисциплін соціально-гуманітарної спрямованості. Наприклад, у межах вивчення навчальних дисциплін «Професійно-психологічна підготовка поліцейського», «Юридична психологія», «Конфліктологія» формують такі «м'які навички» як ухвалення рішень; вираження почуттів та емоцій і керування ними; критичного мислення; ведення переговорних процесів, роботи в команді; комунікативні навички тощо. Значна частина цих навичок дає змогу підвищити рівень авторитету й довіри до поліцейського з боку громади.

На закінчення зазначимо, що формування соціальної компетентності майбутнього поліцейського набуває все більшої актуальності в сучасному українському суспільстві, а рівень її сформованості має величезний вплив на успішність їх професійної діяльності та підвищення рівня довіри до них із боку громади.

Водночас формування соціальної компетентності особистості поліцейського, на наш погляд, є більш ефективним в умовах реалізації основних принципів студентоцентрованого підходу до навчання, який передбачає іншу роль педагога, він уже не є єдиним носієм та джерелом знань, у сучасних умовах педагог стає ментором (наставником), фасилітатором, коучем та консультантом на шляху до розвитку соціальної компетентності учасників освітнього процесу.

Список бібліографічних посилань

1. Губарева Д. Соціальна компетентність в умовах сучасної початкової школи. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* 2020. №1 (19). С.27–32.
2. Докторович М. Соціальна компетентність як наукова проблема. *Психологія і суспільство.* №3, 2009. С. 144–147.
3. Микитина С. Становление социальной компетентности старшеклассников современной общеобразовательной школы. Дисс.канд. пед. наук: 13.00.05. Омск, 2004. 214 с.

4. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг, дослідж.: аналіт. звіт / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т.В. Фінікова, О.І. Шарова. Київ : Таксон, 2014. С.37–39.

5. Шахрай В. Критерії та показники визначення сформованості соціальної компетентності особистості. URL: http://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/15/statti/shahray.htm (Shakhray, V. Criteria and indicators determining formation of social competence of the individual. Retrieved from: http://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/15/statti/shahray.htm). (дата звернення: 10.02.2022).

Отримано 20.02.2022

УДК 378.147

Микола Федорович ПОЛТОРАК,

старший науковий співробітник науково-дослідного відділу

проблем наукової та науково-технічної діяльності

науково-дослідного управління проблем розвитку військової освіти та науки

Центру воєнно-стратегічних досліджень

Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ),

кандидат військових наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7601-8317>;

Сергій Костянтинівич ГОРБАЧЕВСЬКИЙ,

провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу

проблем наукової та науково-технічної діяльності

науково-дослідного управління проблем розвитку військової освіти та науки

Центру воєнно-стратегічних досліджень

Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ),

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8890-1580>;

Ігор Сергійович ПЛОХУТА,

ад'юнкт Національного університету оборони України (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6556-294X>

ІНТЕГРОВАНА СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ ТА ДОКТОРІВ НАУК ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ ННТД У СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Наведені показники формальних ознак інтегрованої системи підготовки фахівців вищої кваліфікації докторів філософії та докторів наук в системі Міністерства оборони України: органи управління; об'єкти управління; пропозиції щодо використання інтегрованої системи підготовки фахівців вищої кваліфікації докторів філософії та докторів наук, як складової моделі організації наукової і науково-технічної діяльності в системі Міністерства оборони України.

Ключові слова: *інтегрована система підготовки фахівців вищої кваліфікації; модель організації наукової і науково-технічної діяльності в системі Міністерства оборони України.*

Сьогодні, на тлі “кроків” України до Європейського наукового простору, та необхідності приведення вітчизняної законодавчої бази щодо воєнної науки у відповідність до прийнятих міжнародних стандартів, особливої уваги потребують питання подальшого удосконалення існуючої моделі організації наукової і науково-технічної діяльності (ННТД) в системі Міністерства оборони України.

Передумовою створення в системі Міноборони України інтегрованої системи підготовки

фахівців вищої кваліфікації – докторів філософії та докторів наук, стали завдання щодо необхідності забезпечення Збройних Сил України у фахівцях вищої кваліфікації як за кількісними, так і за якісними показниками тощо.

Відомо, що питання підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів у Збройних Силах України, як системи, можуть бути реалізованими за умови наявності низки *формальних при знаків* – органу та об'єкту управління.

Щодо існування відповідного органу управління, можемо констатувати, що на цей час, в системі Міністерства оборони України, головним органом управління вищезазначеної системи, являється Департамент військової освіти і науки Міністерства оборони України. До його повноважень віднесені питання щодо формування державного замовлення на підготовку військових фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта), на підставі пропозиції структурних підрозділів Міноборони, Генерального штабу, інших центральних органів виконавчої влади та військових формувань, відповідно до потреб у підготовці військових фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів тощо.

Об'єктом управління в даній системі, є створена на цей час, мережа ад'юнктур та докторантур, докторських та кандидатських спеціалізованих вчених рад, об'єднаних за спорідненими науковими спеціальностями тощо.

Щодо складових інтегрованої системи підготовки фахівців вищої кваліфікації – докторів філософії та докторів наук (з взаємопов'язаними та залежними між собою складовими), такими на сьогодні є:

- структурні підрозділи ВВНЗ та ВВП ЗВО з НУ Збройних Сил України, із необхідним рівнем наукового потенціалу у відповідних галузях знань та зі спеціальностей, за якими здійснюється підготовка наукових кадрів;
- законодавчі, нормативно-правові, організаційні, науково-методичні та інші компоненти забезпечення підготовки наукових кадрів (докторів філософії та докторів наук);
- структури управління підготовкою наукових кадрів (керівний склад, науково-організаційні та навчально-методичні підрозділи, які відповідають за її організацію, планування та координацію у ВВНЗ та ВВП ЗВО, а також у наукових установах Збройних Сил України);
- ресурсне забезпечення підготовки докторів філософії та докторів наук (навчально-матеріальна та науково-експериментальна база, фінансове, інформаційне, кадрове, матеріально-технічне, правове забезпечення тощо).

нормативно-правова база підготовки фахівців вищої кваліфікації, а саме:

Закон України від 05.09.2017 №2145-УШ “Про освіту”;

Закон України від 01.07.2014 №1556-УІІ “Про вищу освіту”;

Закон України від 26.11.2015 №848-УШ “Про наукову та науково-технічну діяльність”;

Постанова Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 261 “Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)”;

Наказ Міністерства оборони України від 24.02.2017 № 115 “Про затвердження Особливостей підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) Міністерства оборони України”.

Щодо існуючої моделі організації ННТД в системі Міністерства оборони України та питання щодо використання у ній інтегрованої системи підготовки фахівців вищої кваліфікації докторів філософії та докторів наук, необхідно знати про те, що складовими існуючої системи ННТД є:

- система управління;
- система наукових установ, ВВНЗ та ВВП ЗВО;
- Система консультативно-дорадчих органів.

При цьому, функціонування кожної (окремо взятої) із зазначених систем системи ННТД та реалізація покладених на них завдань, здійснюється в рамках моделі організації ННТД в

системі Міноборони України.

Основним елементом (ядром) моделі, являється система управління. Іншими елементами моделі, являються: системи наукових установ, дорадчих органів, та ряд інших суб'єктів і складових щодо забезпечення ННТД.

Головною метою побудови зазначеної моделі є вироблення політики Міністерства оборони України у сфері ННТД, а також розв'язання проблем щодо узгодженості рішень з найбільш важливих питань розвитку воєнної науки та перспектив розвитку Збройних Сил України.

Таким чином, підсумовуючи вище викладене, можна зробити висновок про те, що інтегрована система підготовки наукових кадрів (фахівців вищої кваліфікації – здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та докторів наук), тісно поєднується з системою ННТД і може бути використаною в якості структурного елементу моделі організації ННТД в системі Міністерства оборони України.

Від кількісних та якісних показників підготовки фахівців вищої кваліфікації загалом, залежить подальший розвиток організації наукових досліджень та підвищення їх ефективності у сфері будівництва та подальшого розвитку Збройних Сил, теорії воєнної безпеки України, підготовки та застосування військ (сил) Збройних Сил України тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Закон України від 05.09.2017 року №2145-УШ “Про освіту” / Голос України від 27.09.2017 року - 2017, №178-179.
2. Закон України від 01.07.2014 року №1556-УП “Про вищу освіту” (зі змінами) / Відомості Верховної Ради України від 19.09.2014. - 2014, №37-38, С. 2716, ст. 2004.
3. Закон України від 26.11.2015 року №848-УШ “Про наукову і науково-технічну діяльність” (зі змінами) / Офіційний вісник України від 12.01.2016. - 2016, №2, С. 19, ст. 40, код акта 80089/2015.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 року №261 “Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)” / Офіційний вісник України від 19.04.2016. - 2016, №29, С. 13, ст. 1164, код акта 81513/2016.
5. Наказ Міністерства оборони України від 24.02.2017 року №115 “Про затвердження Особливостей підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих військових навчальних закладах (науково-дослідних установах) Міністерства оборони України” / Офіційний вісник України від 12.05.2017. - 2017, №37, С. 25, ст. 1168, код акту 85838/2017.

Отримано 20.02.2022

УДК 378.6:351.741](477.54)

Павло Дмитрович ЧЕРВОНІЙ,

*доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук;*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8172-7732>

ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РІВНЯ ОФІЦЕРІВ КУРСОВОЇ ЛАНКИ У ХНУВС

Розглянуто засоби підвищення професійного рівня офіцерів курсової ланки в ХНУВС. Враховуючи специфіку діяльності офіцерів курсової ланки, для них розроблена програма підготовки «Школа курсового офіцера».

Ключові слова: офіцер курсової ланки, підготовка, здобувач вищої освіти, службова діяльність, виховна робота.

Підготовка курсових офіцерів до роботи зі здобувачами вищої освіти МВС України була актуальною в органах внутрішніх справ України, однак і залишається актуальною в Національній поліції України.

У зв'язку з кадровою плінністю, омолодженням кадрового потенціалу, специфікою роботи зі здобувачами вищої освіти виникла необхідність підвищення рівня підготовки до роботи курсових офіцерів і розвитку в них професійних знань, умінь і навичок.

До курсового офіцера висуваються такі вимоги, як володіння необхідною системою психолого-педагогічних знань й опанування специфічними професійними вміннями; здійснювати діагностико-прогностичну діяльність, проектувати цілі і завдання виховання, передбачати результат своєї діяльності, здійснювати її аналіз, визначати характерологічні особливості особистості – характер, волю, пам'ять, звички, її спрямованість (потреби, інтереси, переконання, ціннісні орієнтації, мотиви, установки, системи стосунків).

Курсові офіцери як безпосередні керівники організовують і здійснюють зі здобувачами вищої освіти службову діяльність, виховну роботу, тобто формують в них якості, погляди, переконання, які необхідні для майбутньої службової діяльності.

З перших днів навчання і служби у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання які здійснюють підготовку поліцейських здобувачі вищої освіти зустрічаються з підвищеною вимогливістю до їх поведінки й зовнішнього вигляду, навчання, розпорядку дня, що є незвичним для них, і їм необхідно в цьому допомогти. Авторитарний стиль спілкування у ході роботи знижує адаптацію до служби, знижується рівень успішності в навчанні.

Багато дослідників пропонували різні шляхи вирішення підготовки офіцерів до роботи з перемінним складом.

Так, Є. Ю. Литвиновський зазначає, що у Збройних Силах України основною причиною складнощів у офіцерів – організаторів виховної роботи є незадовільна психолого-педагогічна підготовленість [1, с. 9].

О. А. Матеюк розробив систему психологічної підготовки військового керівника для здійснення ним професійно-психологічного впливу на підлеглих і розділив цю систему на дві частини, умовно назвавши їх загально-психологічною та соціально-психологічною підготовкою військового керівника [2].

І. В. Кравченко відмічає, що авторитарна вимогливість командирів у дусі суворого дотримання вимог присяги і статутів у групах не дає позитивних зрушень у вихованні курсантів [3, с. 47], а В. І. Зелений у своєму дослідженні визначає основні прояви педагогічної культури у виховній роботі, адже ефективність процесу виховання залежить від військового педагога – вихователя [4, с. 13].

Тому в ХНУВС затверджена програма навчання офіцерів курсової ланки факультетів №№ 1-4, інституту післядипломної освіти, Сумської філії у «Школі курсових офіцерів».

Мета цього заходу полягає в оволодінні працівниками, на яких покладено виконання обов'язків керівників курсів, теоретичними знаннями і практичними навичками, необхідними для виконання службових завдань, удосконалення навичок керівної діяльності, спроможність до оперативного та якісного виконання поставлених службових завдань.

За цією програмою для офіцерів курсової ланки розроблено сімнадцять тем. Зупинимось коротко на деяких із них.

Вивчення теми «Правовий статус керівника курсу, його роль у забезпеченні навчальної та службової дисципліни» дозволяє вивчити нормативно-правові акти, що регламентують діяльність керівника курсу та здобувачів вищої освіти ЗВО МВС та роль керівника курсу у забезпеченні навчальної та службової дисципліни.

У ході вивчення теми «Основи організації освітнього процесу» офіцери курсової ланки знайомляться з організаційним та інформаційним забезпеченням освітнього процесу,

дізнаються про основні поняття з питань організації освітнього процесу. Вони знайомляться із роллю офіцерів курсової ланки під час проведення: навчальних занять, семестрових контролів, ректорських контрольних робіт, атестації здобувачів вищої освіти, проведення самостійної підготовки здобувачів та проходження всіх видів практики.

Дуже важлива тема для роботи із здобувачами вищої освіти є тема «Основи психологічної роботи». Курсові офіцери ознайомляться з основними завданнями, засадами організації та функції системи психологічного забезпечення у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. Дізнаються про особливості виявлення нестійких та негативних психоемоційних станів здобувачів освіти, як налагоджувати ефективну взаємодію з психологами ВПЗ ВКЗ для проведення заходів психологічного спрямування. Як формувати позитивний соціально-психологічний клімат у курсантських колективах.

Вивчення такої теми як «Запобігання нестатутним відносинам, протидія булінгу та дискримінації» дозволить не тільки поглибити знання про правила етичної поведінки керівника курсу, а й не допустити нестатутні відносини, визначати типові ознаки та причини булінгу. Яка відмінність булінгу від конфлікту, як допомогти особі, постраждалій від булінгу, як запобігти та протидіяти переслідуванням, дискримінації та зловживанню владою в ХНУВС.

У ході вивчення теми «Основи виховної роботи з особовим складом ХНУВС» вони ознайомляться із поняття виховання та виховною роботою, метою виховної роботи у закладах вищої освіти, основними завданнями та напрямками виховної роботи, основними формами та методами виховної роботи зі здобувачами освіти.

Таким чином офіцери курсової ланки після засвоєння програми «Школа курсових офіцерів» вдосконалять та підвищать свій професійний рівень, сформулюють нові знання, уміння і навички, які необхідні для роботи із здобувачами вищої освіти, отримають знання з основ педагогіки та психології.

Список бібліографічних посилань

1. Литвиновський Є. Ю. Формування в офіцерів структури виховної роботи збройних сил України вмінь проектування виховного процесу : автореф. дис канд. пед. наук : 13.00.04 Київ, 2003. 20 с.
2. Матеюк О. А. Професійний психологічний вплив військового керівника на підлеглих в особливих умовах діяльності : монографія. Хмельницький : Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, 2006. 347 с.
3. Кравченко І. В. Педагогічні основи формування навчально-виховних груп у вищих військових закладах освіти : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2003. 253 с.
4. Зелений В. І. Розвиток педагогічної культури молодих офіцерів внутрішніх військ МВС України : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2003. 18 с.

Отримано 20.02.2022

УДК [37.015.31:172.15]–057.36:355.01(470:477)

Ельман Кардашханович АЛІСВ,

*викладач кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3181-9468>;

Роман Миколайович СМОЛА,

*старший викладач кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки
факультету № 3*

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1265-0313>;

Кристина Олександрівна КОВАЛЬ,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1905-1751>

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ОДИН З ЕФЕКТИВНИХ ЗАСОБІВ ПОДОЛАННЯ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ В ДЕРЖАВІ

Розглянуто основні засоби, завдяки яким патріотична свідомість працівників поліції підвищується. Проаналізовано ефективність засобів подолання воєнного конфлікту в державі через патріотичне виховання поліцейських.

Ключові слова: Національна поліція України, поліцейський, патріотизм, національна свідомість, воєнних конфлікт.

Патріотичне виховання відіграє важливу роль у підвищенні національної свідомості, активності громадянської позиції працівників Національної поліції України та фізичної й психологічної готовності захищати незалежність, суверенітет та інтереси держави правоохоронними органами. Але під час воєнного конфлікту в державі патріотичне виховання має найбільш вагоме значення, адже воєнна ситуація наполягає на підвищенні позитивного емоційного стану та активної мотивації для захисту своєї країни та народу.

Починаючи з історії створення правоохоронних органів, керівники та співробітники правоохоронних органів, які залучалися до воєнних дій, завжди намагалися підвищувати патріотичну свідомість та національну свідомість задля того, щоб вони захищали свою країну віддано та з любов'ю до народу.

Щоб досягнути ефекту відданості та любові до держави та народу, потрібно залучати дієві засоби патріотичного виховання для працівників Національної поліції України, а саме:

- проведення патріотичних бесід з працівниками Національної поліції України та курсантами вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання системи МВС;
- відвідування онлайн-конференцій, форумів, семінарів, лекцій, які пов'язані з патріотичним вихованням;
- залучення працівників та курсантів Національної поліції України до мирних маршів, маніфестів, які пов'язані з патріотичним вихованням;
- підготовка нормативно-правових актів з питань патріотичного виховання або внесення змін до законодавства;
- створення умов для посилення патріотичної спрямованості телерадіомовлення та інших засобів масової інформації;
- проведення заходів, які пов'язані з вивченням української мови, культури та історії українського народу; сприяння розвитку професіоналізму, здорового способу життя та громадянської активності [1];

- залучення до заходів сучасних митців культури, науки, мистецтва до патріотичних заходів; ветеранів, які могли б розповісти цікаві історії зі свого життя під час участі у воєнних конфліктах;
- підвищення авторитету Збройних Сил України та Національної поліції України;
- залучення курсантів або працівників Національної поліції України до гри «Сокіл» («Джура»), під час якої молодь може розвинути свої навички боротьби, наполегливості та витривалості;
- згадування героїв України, які віддали своє життя задля батьківщини; відзначання знаменних свят для українського народу;
- створення плану дій та згуртування над спільною проблемою та проти спільного ворога;
- виховання правової культури, поваги до Конституції України, законів України, символіки України (Гебра, Прапора, Гімну України).

Держава всебічно намагається підтримувати ідею патріотичного виховання. Таким підтвердженням є набрання чинності та виконання плану дій, який був затверджений на нормативному рівні, а саме постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки» від 9 жовтня 2020 р. № 932, яка передбачає визначений план дій, дотримання якого покладено на міністерства України, задля ефективного патріотичного виховання курсантів та працівників Національної поліції України [2].

У зв'язку з останніми подіями, які відбуваються на території України, ми можемо зазначити, що патріотичне виховання має велике значення у формуванні національної свідомості працівників поліції України, адже керівництво держави намагається не панікувати, а робити все можливе задля спокою громадян та працівників правоохоронних органів. Задля цього було запропоновано флешмоб, який має назву «Україна Єдина», під час якого проводяться патріотичні бесіди, залучаються охочі до танцювальних флешмобів, здійснюються марші єдності, проводяться конференції щодо теми патріотизму.

Отже, ми можемо зробити висновок, що під час подолання воєнного конфлікту працівниками Національної поліції України одним із ефективних засобів є патріотичне виховання. Під час воєнних дій національна свідомість та патріотизм працівників правоохоронних органів потребує великої уваги, адже емоційне налаштування знижується. Тому залучення ефективних засобів патріотичного виховання є необхідним. Держава всебічно підтримує патріотичне виховання у скрутні години набранням чинності нормативних актів та підзаконних нормативно-правових актів, створення флешмобів та інших засобів.

Список бібліографічних посилань

1. Загуменна Ю.О. Національно-патріотичне виховання поліцейських як невід'ємна складова забезпечення внутрішньої безпеки України вебсайт: URL: <http://sd-vp.info/2017/natsionalno-patriotichne-vihovannya-politsejskih-yak-nevidyemna-skladova-zabezpechennya-vnutrishnoyi-bezpeki-ukrayini/> (дата звернення: 14.02.2022);
2. Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 932: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.02.2022).

Отримано 18.02.2022

УДК 355.23:354.31(477)

Андрій Сергійович ДОРОФЄЄВ,

заступник начальника факультету з навчальної роботи –

начальник навчальної частини гуманітарного факультету

Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9963-8765>

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ ВІЙСЬКОВОГО ПІДРОЗДІЛУ У ПРОВІДНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Узагальнено досвід психолого-педагогічної роботи з особовим складом військових підрозділів у провідних країнах світу. Виокремлено особливості її здійснення з урахуванням специфіки військових завдань та національних пріоритетів.

Ключові слова: *виховна робота, психолого-педагогічна робота, особовий склад, військові підрозділи.*

Особливістю сучасного етапу розвитку ЗС України є безпосередня участь військових частин, підрозділів у збройній боротьбі (проведенні ООЗ) проти російсько-терористичних угруповань у Донецькій та Луганській областях щодо відновлення територіальної цілісності, підтвердження державної незалежності країни, повернення захоплених земель (анексований РФ Крим). У зв'язку з ведення бойових дій на сході держави висуває підвищені вимоги до організації діяльності органів по роботі з особовим складом ЗС України, основним пріоритетом яких є проведення у військах (силах) державної політики щодо забезпечення обороноздатності держави, національної безпеки в цілому. Це можливо лише за наявності розвиненої системи психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу, спрямованої на формування патріотизму, необхідних морально-бойових якостей військовослужбовців, їх готовності до виконання свого конституційного обов'язку щодо захисту Батьківщини, підтримання належного рівня морально-психологічного стану у військових підрозділах.

Ефективна організація роботи з особовим складом військового підрозділу у Збройних Силах України неможлива без узагальнення, вивчення та раціонального впровадження позитивного досвіду, накопиченого в цій сфері діяльності збройними силами передових країн світу. Це пояснюється з одного боку проголошенням Україною політичного курсу на євроатлантичну інтеграцію, визначенням нашою державою стратегії щодо НАТО та, з іншого боку, необхідністю врахувати позитивний досвід з організації відповідної роботи з особовим складом зарубіжних армій в умовах і підготовки, і ведення бойових дій.

Робота з особовим складом військового підрозділу в арміях провідних країн світу має чітко виражений національний та державно-ідеологічний характер і проводиться безперервно. Всі, без винятку, армії світу мають спеціальні інститути, що займаються формуванням та підтримкою на належному рівні морально-психологічного стану військ та вихованням особового складу. Доцільно розглянути і проаналізувати принципи та закономірності їх діяльності.

Дослідники (В. Васищев, А. Галімов, О. Ілляк, С. Іщенко, М. Ляпа, О. Міршук, В. Петренко, В. Молдавчук, М. Товма, В. Ягулов та ін.) зазначають, що в арміях провідних країн світу, насамперед членів НАТО, у процесі здійснення психолого-педагогічної роботи з особовим складом значна увага приділяється формуванню у військовослужбовців морально-психологічних якостей, необхідних для ефективного виконання навчально-бойових та бойових задач. Акцент у дослідженнях зроблено на необхідності формування та розвитку особистості військовослужбовця як патріота й громадянина своєї країни у поєднанні з високим рівнем професійної майстерності. Професіоналізм включає в себе сукупність трьох елементів: спеціалізнання у сфері

професійної діяльності; відповідальність за справу, беззаперечне визнання цінностей суспільства; прийняття зобов'язань перед колективом, корпоративність сприйняття загальних інтересів як власних.

Особливістю організаційної побудови збройних силах країн НАТО є те, що в командира, який безпосередньо відповідає за організацію та здійснення психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу, не передбачена посада заступника з виховної роботи, на відміну від Збройних Сил України. Умінню організувати психолого-педагогічну роботу з особовим складом військового підрозділу командира вчать у військових коледжах, військовій академії і, безпосередньо, в процесі його практичної роботи у військах.

Аналіз організації психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу в більшості армій країн НАТО дозволив О. Іллюку, І. Ващенко, І. Товма та ін. [1] узагальнити її основні риси: наявність відповідного апарату практично на всіх ланках організаційної побудови збройних сил (в першу чергу в структурах управління збройними силами); широка розгалуженість та суворе підпорядкованість відповідних служб та органів; наявність чітко визначених ідейно-теоретичних та методологічних основ процесу здійснення; цілеспрямованість та комплексність психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу; нерозривність та органічна єдність процесу навчання і виховання; високоякісне законодавче забезпечення; наявність у розпорядженні органів управління психолого-педагогічною роботою з особовим складом військового підрозділу потужної матеріальної та фінансової бази в поєднанні з багаточисельними висококваліфікованими кадрами; логічність та чітка організація практичної діяльності [1].

Дослідники зазначають, що незважаючи на відмінність організаційно-штатних структур, відсутність уніфікації системи психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу в арміях НАТО, їй притаманні типові завдання та функції: виховання у військовослужбовців переконання в дійсній демократичності власної держави та її інститутів, перевазі своїх моральних цінностей над цінностями решти світу, першочергової важливості збройних сил для захисту національних інтересів; роз'яснення реальності та гостроти воєнних загроз; формування образу ворога; впровадження у свідомість особового складу моральності будь-яких дій у бою з ворогом, переконаності у правоті власних вчинків; формування здатності зберігати холонокровність та почуття відповідальності за будь-яких непередбачуваних обставин; посилення здатності протистояти негативному інформаційно-психологічному впливу противника; гарантований соціальний захист усіх категорій військовослужбовців, включаючи й пенсіонерів збройних сил [2].

Аналіз досліджень свідчить, що основними напрямками психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу в арміях країн НАТО є: формування та розвиток високих військово-професійних якостей; виховання почуття патріотизму, відданості національним цінностям; формування позитивної мотивації до військової служби; виховання «положитивності» та готовності до ведення тривалих бойових дій в екстремальних умовах; фізичне виховання.

Як зазначає В. Ягупов, в арміях країн НАТО одними із головних інструментів психолого-педагогічного впливу на особистість військовослужбовця залишаються політична освіта й виховання. Виходячи з того, що армія є інструментом реалізації та захисту політичних інтересів держави, першочерговим завданням збройних силах є формування політичної благонадійності військовослужбовців, вірності чинному суспільно-політичному й державному устрою, законній політичній владі [3].

У збройних силах США психолого-педагогічна робота з особовим складом військового підрозділу піднесена до рангу державної політики. Це досягається, насамперед, вихованням у кожного воїна національно-державницької самосвідомості, гордості за приналежність до збройних сил США, вірності президенту своєї держави; спрямованістю всієї системи психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу на формування й розви-

ток особистості військовослужбовця як громадянина, патріота, воїна-професіонала, який постійно вдосконалює свої професійні якості; постійним тренуванням волі, розуму, тіла, значною увагою до особистого фізичного самовдосконалення; високою престижністю служби у збройних силах держави; глибоким усвідомленням власної значимості у вирішенні загальнодержавних питань.

Певні особливості має система психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу армії Великобританії, якій притаманні такі риси: доведення до свідомості військовослужбовців, що інтереси країни повинні завжди знаходитись під надійним захистом; недопущення розповсюдження серед них пацифістських настроїв у зв'язку зі змінами в соціально-політичній картині світу; переконання в необхідності ядерного потенціалу держави як гаранта стримування потенційних ворогів Великобританії; формування у військовослужбовців відповідальності за становище у світі й необхідності захисту британських інтересів. Психолого-педагогічну роботу з особовим складом військового підрозділу організовує і здійснює апарат, який складається з чотирьох основних служб: просвітницької, пропаганди та інформації (зв'язків з громадськістю), організації дозвілля і побуту, військових капеланів [2].

Психолого-педагогічна робота з особовим складом військового підрозділу у Німеччині здійснюється за такими напрямками: доведення до свідомості військовослужбовців завдань "громадянина у військовій уніформі", роз'яснення того, навіщо й за що він служить; мотивація підтримання військової дисципліни і виконання бойових завдань; інтеграція бундесверу в суспільство за принципом: «суспільство підтримує армію — армія має захищати суспільство, державу»; правове забезпечення служби в армії та підтримка після звільнення в запас [1].

Організація психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу у ЗС Франції відрізняється різноманітністю форм і методів її проведення. Передбачено близько 2000 штатних посад з метою проведення психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу. Ідеологічна підготовка особового складу передбачає вивчення внутрішньої і зовнішньої політики Франції, міжнародного положення, питань військового будівництва, історії збройних сил, бойових традицій з'єднань і частин. У процесі занять широко використовуються різні технічні засоби пропаганди [2].

Дослідження організації психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу в арміях передових країн світу свідчить, що людський фактор розглядається як основний чинник досягнення перемоги в сучасному бою.

Список бібліографічних посилань

1. Ілляк О. О., Ващенко І. В., Іщенко С. О., Молдавчук В. С., Товма М. І. Робота з особовим складом у підрозділах Національної гвардії України : навч. посіб. Харків : Національна академія Національної гвардії України, 2016. 193 с.
2. Організація та методика роботи з особовим складом : підручник / В. М. Петренко, М. М. Ляпа та ін. Суми : Сумський державний університет, 2020. 414 с.
3. Ягупов В. В. Військова психологія : підручник для студ. вищ. навч. закл. Київ : Вид-во «Тандем», 2004. 656 с.

Отримано 20.02.2022

УДК [356.35:378.6](043.3)

Олег Васильович ПЕТРУК,

заступник начальника інституту з матеріально-технічного забезпечення –

начальник відділення матеріально-технічного забезпечення

Військово-юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0668-2984>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ

Розглянуто поняття «професійно-етична культура» у контексті професійної діяльності фахівця з військової юстиції. У структурі професійно-етичної культури юриста виокремлено та розглянуто такі компоненти: мотиваційно-аксіологічний, когнітивний, особистісний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний.

Ключові слова: професійна культура, професійно-етична культура, майбутні фахівці з військової юстиції, студенти.

Аналіз праць вітчизняних та зарубіжних учених дає змогу характеризувати моральну культуру як важливий елемент соціально-історичного розвитку суспільства, який відображає внутрішню і зовнішню культуру юриста та активно впливає на формування його соціально-ділових якостей.

Показником того, як морально-етичні норми суспільства втілюються у професійну діяльність майбутнього фахівця з військової юстиції (військового юриста), є його етична культура, що містить систему моральних принципів і норм, які сформувались як результат почуттів, знань, потреб, переконань та відображені у моральній поведінці юриста, його внутрішніх переконаннях і зовнішніх проявах.

Саме тому ядром професійної культури юриста є етична (моральна) культура. Важливо підкреслити, що, поняття моральної (етичної) культури юриста з'явилося у наукових публікаціях наприкінці ХХ ст., які були присвячені деонтологічним аспектам юриспруденції, де у більшості випадків етична культура розглядається як складова професійної культури юриста. Це можна пояснити характером та сферою їхньої діяльності, а також тими завданнями, які стоять перед ними в межах професійного обов'язку.

Проблему формування етичної культури майбутніх фахівців різних спеціальностей розглядали у своїх дослідженнях О. Гринвальд, І. Грязнов, Л. Москальова, О. Пономаренко, Л. Сущенко, М. Тимченко, О. Тогочинський, Л. Хоружа, В. Ягупов та інші. Питання професійно-етичної (моральної) культури в юридичній діяльності досліджували О. Денищик, В. Омеляненко, О. Скакун, С. Сливка, Н. Таварткіладзе та інші.

Моральна (професійно-етична) культура (на думку О. Пономаренко) – це система професійно-етичних цінностей, які стали внутрішньою потребою, внутрішніми переконаннями особистості. Вона виконує аксіологічну, нормативну, регулятивну і виховну функції [3, с. 14]. О. Гринвальд, етична культура майбутнього спеціаліста – інтегрована характеристика особистості, що представляє сукупність знань, умінь, навичок, мотиваційно-ціннісної орієнтації і особистісних якостей, що сприяють здійсненню професійної діяльності відповідно до норм і вимог професійної етики.

Л. Хоружа розглядає професійно-етичну культуру фахівця як складне індивідуально-психологічне утворення, яке інтегрує в собі професійні теоретичні знання, ціннісні орієнтації, особистісні якості та практичні вміння фахівця у сфері професійної етики, що забезпечує вибір ним свідомої етичної поведінки згідно професійних норм.

Професійно-етична культура юриста – це знання юристом його моральних прав і обов'язків та використання їх у професійній діяльності.

В. Лозовий, О. Петришин у професійно-етичній культурі юриста виділяють два аспекти: 1) визнання існуючих моральних норм як необхідних регуляторів поведінки; 2) дотримання цих норм у професійній діяльності.

Моральна (професійно-етична) культура юриста, за визначенням О. Денищика, – це рівень сприйняття культури суспільства та наслідок морального розвитку особистості та її свідомості (почуттів, емоцій, волі, уявлень, потреб, мотивів, ціннісних орієнтацій); сукупність стійких знань про моральні цінності, правила, норми, принципи та ідеали; міра моральної соціалізації і міра сформованості суспільно-значущих моральних якостей, навичок, умінь моральної поведінки та їх вияву в процесі здійснення правником професійних повноважень при виконанні службових обов'язків і особистій поведінці, відповідно до таких етичних категорій як добро, справедливість, обов'язок, відповідальність, честь, гідність, совість тощо [2]. Тобто – це досягнутий особистістю юриста ступінь морального розвитку, який характеризується засвоєними і реалізованими в юридичній діяльності моральними цінностями.

С. Сливка підкреслює, що професійно-етична культура юриста – це складне індивідуально-психологічне утворення, що об'єднує теоретичні знання з професійної етики та професійні практичні вміння юриста, що забезпечують вибір ним свідомої етичної поведінки відповідно до професійно-етичних норм [4]. Серед функцій професійно-етичної культури юриста найбільш важливими є: створення професійно-етичних цінностей і процесу засвоєння цих цінностей; вироблення поваги до права; створення механізму правомірної поведінки при здійсненні професійних повноважень; формування рівня усвідомлення власних моральних помилок і шляхів їх виправлення, розуміння природних прав людини та цінності її життя; запобігання порушенню гармонії між духовним і матеріальним, віддача всіх сил, здібностей, таланту, енергії для виконання службових обов'язків [4].

У дослідженні О. Денищик виокремлює такі структурні складові професійно-етичної (моральної) культури юриста:

- моральна свідомість (етичне мислення і моральні почуття) – на основі морального знання дозволяє усвідомити мету і засоби юридичної діяльності, обґрунтувати їх, а також проаналізувати наслідки вчинків.

- моральна поведінка та діяльність – це моральна сторона суспільної діяльності, що спричиняється моральним мотивам: бажанням підкорятися почуттю службового обов'язку, творити добро, досягати морального ідеалу.

- моральні відносини – це сукупність залежностей і зв'язків, що виникають в юристів у відносинах із суспільством, колегами та клієнтами при здійсненні службових повноважень, ставленні самих до себе, до природи політики тощо.

- культура спілкування – це система принципів, норм і правил спілкування, товариськість, дружба і любов, у тому числі й службовий етикет (регулює зовнішні вияви стосунків юристів та інших учасників юридичної діяльності), а також технології їх виконання, які напрацьовані людською спільною з метою оптимізації та підвищення ефективності комунікативної взаємодії в процесі цієї діяльності [2].

Отже, професійно-етичну культуру фахівця з військової юстиції ми розглядаємо як основну підструктуру професійної культури, основу якої становлять професійно-значущі якості особистості, фундаментальні етичні цінності та знання, почуття професійної честі, професійного обов'язку та відповідальності, здатність дотримуватися етичних принципів, норм поведінки, професійних зразків і моделей взаємин у професійній діяльності.

Як свідчить аналіз наукових джерел (І. Івашкевич, Н. Львова, В. Омеляненко, С. Сливка та ін.) у структурі професійно-етичної культури юриста виокремлюють такі компоненти: мотиваційно-аксіологічний, когнітивний, особистісний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний.

Мотиваційно-аксіологічний компонент включає систему мотивів, які виражають усвідомлене прагнення фахівця до виконання діяльності. Даний компонент також вміщує систему цінностей, яка інтегрує в своїй структурі особливості здійснення особистісних, професійних

та загальнолюдських взаємостосунків в правовій сфері, і визначає характер мотивації та активності студентів, усвідомлення особистої і суспільної значущості їхньої майбутньої професії, зв'язок їх інтересів з ціннісними орієнтаціями, інтенсивність емоційних переживань, вольових зусиль, уваги та ін.

Когнітивний компонент передбачає сформованість у фахівця знань, вмінь та навичок, професійно значущого досвіду тощо, а також висвітлює розвиток здатності спеціаліста до використання цих знань, вмінь та навичок, фреймів професійно значущого досвіду на практиці. Когнітивний компонент передбачає наявність знань про моральні норми, правила, принципи професійної етики юриста.

З поняттям професійної культури юриста пов'язують моральні якості особистості, а саме:

- якості, в яких виявляється ставлення до Батьківщини, свого народу, його культури, мови, історії розвитку;
- розвинуте почуття обов'язку, особистої відповідальності за справу;
- власне моральні якості, чесність, справедливість, правдивість, почуття особистої гідності, відповідальність, гуманізм;
- моральні якості, які проявляються в екстремальних ситуаціях: сміливість, мужність, дисциплінованість, готовність до самопожертви тощо;
- якості, що характеризують культуру спілкування співробітників під час служби та в побуті [1, с. 321].

Особистісний компонент передбачає сформованість у фахівця професійно важливих моральних якостей (гуманізм, громадянськість, принциповість, самовідданість, відповідальність, дисциплінованість, сумлінність, ввічливість, порядність, справедливість, толерантність, чесність, уважність та ін.).

Операційно-діяльнісний компонент орієнтує студента на здатність співвіднесення своїх індивідуальних особливостей з професійними вимогами, оволодіння основними вміннями і прийомами, необхідними для реалізації правової діяльності. Для даного компонента характерними є наступні групи умінь: конструктивні (проектування, прогнозування, планування, аналіз, рефлексія); організаторські (інформаційні, розвививальні, орієнтаційні, мобілізаційні); комунікативні (вміння спілкуватися і встановлювати довірчі стосунки з підзахисними, вміння забезпечити правовий характер взаємовідносин між суб'єктами юридичної діяльності, здатність керувати).

Рефлексивно-оцінний компонент передбачає, що студент буде здатний усвідомити важливість і невідворотність закону не тільки в правових випадках, але і в будь-яких інших ситуаціях (в тому числі – життєвого плану). Готовність студента осмислити і проаналізувати результати своєї юридичної діяльності полягає не тільки в об'єктивній оцінці своїх дій, а й у здатності реконструювати професійну діяльність, коли з'явилися певні труднощі – виявити їхні причини і зорієнтуватися у своїх подальших діях з урахуванням правових норм.

Відповідно до Кваліфікаційного паспорту юриста випускник юридичного ЗВО повинен поєднувати широку фундаментальну, наукову і практичну підготовку, досконало володіти своєю спеціальністю, бути здатним до швидкого освоєння нових напрямків юридичної діяльності, безперервно поповнювати свої знання, професійно і компетентно вирішувати професійні завдання, вільно володіти професійною термінологією, мати розвинуте відчуття професійної гідності та соціальної відповідальності, а також відчувати потребу в постійній самоосвіті і професійному удосконаленні [4].

Отже, формування професійно-етичної культури юристів військової галузі потребує цілеспрямованої та спеціально організованої діяльності, яка повинна здійснюватися під час здобуття професійної освіти.

Список бібліографічних посилань

1. Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 495 с.

2. Денищик О. І. Формування моральної культури як складової професійної підготовки майбутніх юристів: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.07. Хмельницький, 2010. 253 с.
3. Пономаренко О. В. Формування професійно-етичної культури соціального педагога підготовки : автореф. ...канд. пед. наук : спец.: 13.00.05. Запоріжжя, 2001. 22 с.
4. Сливка С. С. Професійна культура юриста (теоретико-методологічний аспект). Львів : Афіша, 2000. 336 с.

Отримано 20.02.2022

УДК [356.35:378.6](043.3)

Олександр Сергійович СКЛЯР,

*викладач кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6179-3329>*

СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СЛІДЧОГО В КОНТЕКСТІ ЗМІСТУ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Обґрунтовано необхідність врахування специфіки професійної діяльності слідчих, їх професійних функцій задля формування у курсантів професійної компетентності під час навчання у ЗВО МВС України. Розглянуто зміст загальних, фахових та спеціальних компетентностей працівника Національної поліції України.

Ключові слова: професійна компетентність, професійна підготовка, слідчі, поліцейські.

Сучасні вимоги, що пред'являються до професійної підготовки працівників поліції, передбачають досягнення інтегрованого кінцевого результату освіти, в якості якого розглядається сформованість у випускника ключових компетенцій, як єдності узагальнених знань і умінь, універсальних здібностей і готовності до вирішення великих груп завдань - від особистісних до соціальних і професійних, а також спеціальних професійних компетенцій, що визначають володіння власне професійною діяльністю на достатньо високому рівні, готовність до інновацій у професійній галузі.

За результатами діяльності робочої групи українських науковців і практиків розроблялись теоретичні і прикладні питання запровадження компетентнісного підходу в освіту України (О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко).

Поняття «професійна компетентність» розглядається як інтегрована характеристика якостей особистості, результат підготовки випускника ЗВО для виконання діяльності в певних професійних та соціально-особистісних предметних галузях (компетенціях), і яка характеризується необхідним обсягом і рівнем знань та досвіду у певному виді діяльності [4]. Отже професійна компетентність пов'язана з відповідними результатами навчання, то доцільно її розглядати з точки зору знань, умінь і навичок, які повинні отримати курсанти в процесі навчання.

Як вказують більшість дослідників (В. Лень, О. Пасько, О. Топчій та ін.) компетентнісний підхід є важливим у підготовці слідчого як професіонала. Для виконання функціональних обов'язків йому необхідно засвоїти як систему професійних знань, виробити уміння їх використовувати, сформувати професійно важливі якості, набути досвіду роботи кваліфікованої діяльності в галузі.

А отже, для формування у майбутніх фахівців будь-якої галузі професійної компетентності необхідно враховувати специфіку їх майбутньої професійної діяльності.

Діяльність слідчого є складною соціально відкритою системою, яка включена в більш широкий контекст правової системи суспільства, вирішує поставлені державою завдання правосуддя, особистої та публічної безпеки, боротьби зі злочинністю. Враховуючи це, слідча

діяльність переважно належить до групи професій типу «людина – людина», зміст якої визначається чинними законодавчими та іншими нормативно-правовими актами.

З приводу слідства, як виду діяльності та окремих її аспектів, є достатня кількість наукової юридичної літератури, в якій досліджуються питання особистості слідчого, здійснення ним окремих слідчих дій, підвищення ефективності роботи тощо.

Так, у сучасній юридичній літературі виокремлено характерні риси слідчої діяльності, зокрема, такі: 1) основне призначення слідчої діяльності є розслідування злочинів; 2) слідча діяльність дуже чітко регламентована кримінально-процесуальним законом, хоча, з іншого боку, у прийнятті рішень слідчий залишається процесуально незалежною постаттю; 3) здійснення слідства передбачає наявність у відповідного суб'єкта владних повноважень, які гарантовані державою та здійснюються від імені держави; 4) діяльність слідчого характеризується високим рівнем відповідальності, а також надмірним рівнем емоційного напруження; 5) слідчій діяльності властиві також елементи примусу, тобто встановлення об'єктивної істини зацікавлені, в тому учасники процесу, чинять протидію, для подолання якої і необхідно застосувати примус; 6) слідча діяльність виходячи зі специфіки об'єкта свого впливу, передбачає прояв елементів творчості у ході пошуку об'єктивної істини.

Відповідно до законодавства та інших нормативно-правових актів, слідчий органів Національної поліції у процесі службової діяльності виконує наступні *завдання*: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і супроводження кримінального провадження в процесі його судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура; виявлення причин і умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень, і вжиття через відповідні органи заходів щодо їх усунення; усебічне, повне і неупереджене дослідження обставин кримінального провадження, виявлення як тих обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання, надання їм належної правової оцінки та забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень; аналіз слідчої практики, організації і результатів діяльності слідчих, унесення на основі цього в установленому порядку пропозицій щодо підвищення ефективності функціонування органів досудового розслідування, забезпечення правопорядку, посилення боротьби зі злочинністю, інформування населення із зазначених питань; розроблення та реалізація заходів щодо дотримання законодавства, зміцнення службової дисципліни, підвищення якості досудового розслідування і скорочення його строків; вивчення, узагальнення позитивного досвіду досудового розслідування, упровадження його на практиці та розроблення сучасних методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень; організація взаємодії з прокурорами, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, органами та підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову і судово-експертну діяльність; організація відповідно до КПК та законів України розгляду і вирішення скарг і заяв громадян, які надходять у зв'язку з проведенням досудового розслідування кримінальних правопорушень [1; 2].

У контексті формування професійної компетентності майбутніх слідчих важливо підкреслити, що вона має діяльнісний характер, передбачає поєднання оволодіння майбутніми слідчими предметними уміньми і знаннями з конкретних галузей права і проявляється в умінні їх застосовувати у конкретних ситуаціях професійної діяльності.

У Освітньо-професійній програмі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» («Поліцейські») виокремлено загальні компетентності, фахові компетентності у галузі права, спеціальні компетентності працівника Національної поліції України,

які в цілому мають забезпечити сформованість професійної компетентності майбутнього слідчого відповідно до вимог діючого Стандарту вищої освіти України спеціальності 081 «Право» для вказаного рівня вищої освіти [3].

Загальні компетентності слідчого забезпечують здатність організовувати професійну діяльність (планувати, контролювати, корегувати та ін.), здійснювати професійну комунікацію та взаємодію із різними суб'єктами професійної діяльності (працювати у команді та самостійно, здійснювати професійне спілкування у межах професійних повноважень та ін.), реалізовувати та удосконалювати власну професійну діяльність (володіння інформаційними технологіями, робота із різними базами даних, здатність до самоосвіти, ефективне виконання професійних функцій та ін.).

Основу професійної діяльності слідчого складають *фахові компетентності у галузі права* та його застосування (знання засад і принципів національного права, конституційного, адміністративного, адміністративно процесуального права, цивільного і цивільно процесуального права, трудового, кримінального і кримінально процесуального права; навички реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права; володіння правилами, методами, прийомами і засобами юридичної техніки; навичками застосування юридичного письма; знання структури правничої професії; знання стандартів правничої професії; навички критичного і системного аналізу правових документів; навички консультування з правових питань та ін.).

Спеціальні компетентності працівника Національної поліції України власне забезпечують реалізацію професійних функцій слідчих: застосування в професійній діяльності системи кримінально-правових норм, які визначають підстави та принципи кримінальної відповідальності, а також визначення того, які суспільно небезпечні діяння є злочинними і які покарання слід застосовувати до осіб, що їх вчинили; здатність і готовність забезпечувати охорону прав і свобод громадян, встановлений правопорядок, зміцнювати законність, запобігати правопорушенням; визначати власну стратегію і тактику правоохоронних дій у складних екстремальних ситуаціях, передбачати дії кримінальних елементів; здатність і готовність у передбачених законом випадках застосовувати: фізичну силу, у тому числі спеціальні прийоми боротьби (рукопашного бою), спецзасоби та вогнепальну зброю; здатність і готовність забезпечувати дотримання прав і свобод людини під час здійснення професійної діяльності; здатність і готовність використовувати сукупність організаційних і технічних засобів для обробки та збереження інформації, застосовувати сучасні інформаційні технології та робити пошук інформації, використовуючи різноманітні ресурси; здатність і готовність здійснювати пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп; здатність і готовність організовувати та проводити слідчі (розшукові) дії, здійснювати їх процесуальне оформлення, взаємодіяти з учасниками кримінального провадження, проводити дізнання; забезпечення публічної безпеки, попередження й припинення кримінальних та інших правопорушень; здатність і готовність застосовувати технічні засоби, тактичні прийоми та методики криміналістики під час виявлення, фіксації, вилучення, оцінки, експертного дослідження з використання доказів для попередження, виявлення, розкриття, розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень та ін.).

Отже, зміст та організація освітнього процесу у закладі вищої освіти із специфічними умовами навчання, має бути орієнтована на формування у майбутніх слідчих відповідних складових професійної компетентності.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. (дата звернення: 20.02.2022).
2. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : наказ МВС від 06.07.2017 р. № 570. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17> (дата звернення: 20.02.2022).

3. Про затвердження стандарту вищої освіти України спеціальності 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.12.2018 р. № 1379.

4. Ясінець П. С. Професійна підготовка у ВНЗ. Київ : Лібра, 2008. 212 с.

Отримано 20.02.2022

СЕКЦІЯ 2
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

УДК [159.9:34]:[378.6:351.741]

Олександр Маркович БАНДУРКА,

президент Кримінологічної асоціації України,

академік Національної академії правових наук України,

заслужений юрист України,

доктор юридичних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0240-5517>

**СИСТЕМА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ,
ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ТА КУРСАНТІВ
(СЛУХАЧІВ) ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ
УМОВАМИ НАВЧАННЯ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ПІДГОТОВКУ
ПОЛІЦЕЙСЬКИХ: ОЦІНКА РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ**

Наведено завдання системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. Проаналізовано труднощі, які виникають при реалізації психологами завдань відповідно до Наказу МВС України від 06.02.2019 № 88.

Ключові слова: *психологічного забезпечення діяльності поліції, психолог, Національна поліція України.*

Починаючи з 90-х років ХХ ст. у правоохоронних органах України існує система психологічного забезпечення діяльності працівників. Тодішній міністр МВС Ю. Ф. Кравченко підтримував ідею щодо впровадження психологічних знань у діяльність органів та підрозділів внутрішніх справ: за його сприянням була створена соціально-психологічна служба з 1700 штатних посад. Із того часу зазначена служба зазнала чималих змін. Найбільші перетворення відбувалися впродовж 2015–2018 рр., коли відбулися найбільш масові кадрові ротації. Відбулося істотне зменшення штатної чисельності атестованого складу органів поліції (до 110 000 осіб), звільнення зі служби великої кількості осіб.

Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.02.2019 № 88 «Порядок організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» [1] визначає такі завдання системи психологічного забезпечення:

- 1) психологічне вивчення об'єктів системи психологічного забезпечення;
- 2) психологічна підготовка об'єктів системи психологічного забезпечення;
- 3) психопрофілактична робота щодо об'єктів системи психологічного забезпечення;
- 4) підтримка та оптимізація соціально-психологічного клімату в колективах;
- 5) психологічне супроводження службової діяльності працівників поліції, в тому числі в ході проведення ними оперативних заходів та слідчих дій;
- 6) психологічне супроводження освітнього процесу у ЗВО та установах (зкладах) Національної поліції, які здійснюють професійну підготовку поліцейських.

Час, який минув з початку реалізації вказаного наказу, дозволяє оцінити переваги та недоліки функціонування системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. На нашу думку, успішно

реалізується психологами поліції та ЗВО психологічне вивчення об'єктів системи психологічного забезпечення. Найбільшою проблемою в реалізації цього завдання є необґрунтовані побоювання щодо результатів обстеження та, як наслідок, прагнення респондентів, часто неусвідомлювані, надавати при анкетуванні та бесіді так звані соціально бажані відповіді. Певною проблемою є невисокий рівень мотивації обстеження працівників поліції та обмеженість репертуару психодіагностичних методик, що є причиною певного звикання до інструментарію.

Певні труднощі виникають при реалізації наступного завдання з психологічної підготовки об'єктів системи психологічного забезпечення. Як зазначено в дослідженнях І. В. Клименка [2], сутність психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських визначається сукупністю вимог, які до якості професійної підготовки поліцейських висувають такі системи, як «Суспільство», «Професійні практики поліціювання» та «Особистість». Суспільство вимагає перш за все формування високоморального, відкритого, відповідального професіонала. Професійні практики акцентують на спроможності поліцейського успішно виконувати безліч службових функцій, а глибинний зміст психологічної підтримки як феномена полягає у складних процесах і перетвореннях, що зачіпають ядро людини – її особистість. Не можна не погодитися з І. В. Клименко, який психологічну підготовку об'єктів системи психологічного забезпечення запропонував реалізовувати як систему діяльності психологів, що сприяє активізації всіх складових процесу професійної підготовки; надає суб'єктам освітнього процесу можливості усвідомлювати і приймати вимоги професійних поліцейських практик до їх особистісно-професійних характеристик; дозволяє гармонізувати внутрішній психічний розвиток особистості та зовнішні умови її соціально-професійного життя; наближує рівень підготовки поліцейських до сучасних запитів суспільства. Однак зазначений системний підхід є складним у реалізації, що зумовлено протиріччями, які виникають між вимогами систем.

Найскладнішим завданням системи психологічного забезпечення, на нашу думку, є психопрофілактична робота щодо об'єктів системи психологічного забезпечення. Це пов'язано з необхідністю дій психолога, які спрямовані на малоймовірні майбутні проблеми поліцейського, такі як психологічні розлади, суїцидальні думки тощо, або такі проблеми, яких практично неможливо уникнути, а можливо лише зменшити, відстрокувати (професійна деформація, емоційне вигорання тощо). Важливим також є складність оцінки успішності дій психолога з реалізації цього завдання.

Реалізація психологами завдання з підтримки та оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах тісно пов'язана із суб'єктивним ставленням керівників до проблем колективу, оптимізації соціально-психологічного клімату в ньому, необхідності формування команди, ціннісно-сенсової спільності групи тощо. В умовах сприятливого ставлення керівника реалізація психологами є успішною за умов їх відповідної підготовки із соціальної психології, технологій проведення соціально-психологічних тренінгів тощо.

Виконання психологами завдань психологічного супроводження службової діяльності працівників поліції, в тому числі в ході проведення ними оперативних заходів та слідчих дій, останнім часом активізується. Перш за все це зумовлено необхідністю брати участь в опитуванні поліцейськими дітей, сприяти заходам поліцейських із попередження домашнього насилля, роботі з поліграфом, складанні психологічного портрету злочинця тощо.

Реалізація психологами завдань психологічного супроводження освітнього процесу у ЗВО та установах (закладах) Національної поліції, які здійснюють професійну підготовку поліцейських, за досвідом ХНУВС відбувається успішно. Слід відзначити проведення в університеті заходів з підвищення кваліфікації психологів, які працюють у ЗВО МВС.

Таким чином, система психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, є важливою складовою підготовки та супроводження діяльності сучасного поліцейського та багато в чому визначає успішність цих процесів.

Список бібліографічних посилань

1. Порядок організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських : Наказ МВС України від 06.02.2019 № 88 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19> (дата звернення: 10.02.2022).

2. Клименко І. В. Психологічні засади професійної підготовки поліцейських : монографія. Харків : Фоліо, 2018. 424 с

Отримано 17.02.2022

УДК 159.9:351.74(477)

Вадим Іванович БАРКО,

головний науковий співробітник лабораторії психологічного забезпечення

Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),

доктор психологічних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4962-0975>;

Володимир Петрович ОСТАПОВИЧ,

завідувач лабораторії психологічного забезпечення

Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),

доктор юридичних наук, старший дослідник;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9186-0801>;

Вадим Вадимович БАРКО,

старший науковий співробітник лабораторії психологічного забезпечення

Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),

кандидат педагогічних наук;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3836-2627>

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ПЕРСОНАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Присвячено висвітленню проблематики підвищення ефективності психологічного вивчення персоналу Національної поліції України як складової психологічного забезпечення службової діяльності. Запропоновано низку напрямів теоретичного і прикладного характеру, які сприятимуть вирішенню зазначеної проблеми.

Ключові слова: *психологічне вивчення персоналу, Національна поліція, професіограма, психограма.*

В рамках сучасних перетворень, які відбуваються в Україні в напрямі європейського вектору розвитку держави, особливої гостроти набуває проблема вдосконалення кадрового забезпечення органів та підрозділів Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС). Від ступеня професійної придатності, психологічної готовності до діяльності, компетентності, професіоналізму, рівня розвитку здібностей та особистісних якостей працівників багато в чому залежить ефективність діяльності підпорядкованих органів та підрозділів.

Органи системи МВС України, у тому числі Національна поліція (НПУ), нині перебувають на етапі становлення і подальшого реформування. Ознаками нових підходів є оновлення нормативно-правової бази діяльності, орієнтація на сервісну функцію, відкритість і прозорість діяльності, підзвітність суспільству, структурна перебудова, демілітаризація, тісне партнерство з населенням, нові підходи до оцінки ефективності роботи структурних підрозділів. Нові завдання породжують низку додаткових вимог до правоохоронців, рівня їх професійно-психологічної готовності до службової діяльності. Сьогодні персонал органів та підрозділів Національної поліції України, відповідно до

вимог Конституції України, інших нормативних документів, забезпечує реалізацію державної політики у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина, власності, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань, боротьби зі злочинністю, розкриття та розслідування злочинів, охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки тощо.

Професійна діяльність працівників органів та підрозділів Національної поліції України повинна виконуватися ефективно, згідно з нормативно-правовими актами, кваліфікаційними вимогами та спеціальною підготовкою, де центральне місце займає фахове виконання своїх професійних обов'язків.

Проблема психологічного вивчення персоналу Національної поліції є центральною в комплексі реалізації заходів психологічного забезпечення її діяльності. Основою такого вивчення є використання науково обґрунтованих методів, засобів і методик психологічної діагностики особистості. Під психологічною діагностикою при цьому розуміється галузь психологічної науки, що розробляє теорію, принципи та інструменти оцінки і вимірювання індивідуально-психологічних особливостей особистості (Л. Бурлачук, 2006).

Психологічне вивчення індивідуальних особливостей людини розпочинається ще на стадії професійного добору кандидатів на службу до лав Національної поліції України, а також на навчання в закладах вищої освіти МВС з специфічними умовами навчання. У подальшому воно постійно триває упродовж усього строку службової діяльності правоохоронця, воно здійснюється при призначенні і переміщенні на посади, при проведенні атестацій і службових розслідувань, при визначенні ступеня готовності працівника до професійної діяльності, встановленні рівня емоційного вигорання, стресового впливу і навантаження, стану психологічного здоров'я особистості правоохоронця, визначення методів і засобів надання йому психологічної допомоги в разі необхідності тощо. Можливо стверджувати, що від якості і широти психологічного вивчення персоналу багато в чому залежить ефективність діяльності правоохоронних органів в цілому.

Психологічне вивчення персоналу Національної поліції України має тривалу історію. Упродовж років за радянських часів і період незалежності України застосовувались різні методи й засоби такої роботи, науковцями розроблено чимало вітчизняних зарубіжних технологій психологічного вивчення працівників-правоохоронців. Питанням дослідження індивідуальних особливостей персоналу органів системи МВС присвятили наукові розробки такі українські вчені, як О. Бандурка, С. Бочарова, Ю. Бойко-Бузиль, О. Землянська, О. Євдокімова, І. Клименко, О. Кудерміна, В. Криволапчук, О. Колісниченко, Т. Малкова, Т. Морозова, І. Охріменко, В. Остапович, Д. Александров, І. Приходько, Д. Швець, О. Цільмак, С. Яковенко та інші. Серед зарубіжних дослідників зазначеною проблематикою займалися С. Bouchard, W. Borman, R. Cochraine, M. Dunnett, R. Miguel, J. Hurd, S. Lueke, J. Tan, R. Tett, L. Vandecreek та інші. Слід відмітити, що науковцями запропоновано багато форм, засобів і методів психологічного вивчення різних аспектів і сторін особистості з метою якомога точнішого прогнозування ефективності професійної діяльності правоохоронців різних органів на багатьох посадах.

На початку ХХІ століття в нашій державі розпочалась робота з професіографічного дослідження службової діяльності правоохоронців. У 2003-2007 роках були розроблені перші професіограми масових професій органів внутрішніх справ, що сприяло покращанню процесів професійного психологічного добору кадрів і психологічного супроводу службової діяльності. Не можна не згадати наказ МВС України 28 липня 2004 року №842 «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності ОВС України». Його впровадження сприяло вдосконаленню діяльності служби, був прийнятий оновлений збірник нормативно-правових актів служби, якій відповідає вимогам того часу. Зокрема, ним затверджено: Примірну структуру Центру практичної психології при ГУМВС, УМВС; Положення про службу психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України; Положення про Центр практичної психології при головних управліннях МВС України в Автономній Республіці Крим, місті Києві та Київській області, управліннях

МВС України в областях, місті Севастополі та на транспорті; Положення про психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у навчальних закладах МВС України; Положення про групу посиленої психологічної уваги в органах внутрішніх справ України та навчальних закладах МВС України; Положення про психотренінговий комплекс, методичні рекомендації щодо вивчення особистості працівника і проведення психологічного добору. Таким чином, 2004 рік можна назвати завершальним етапом становлення служби психологічного забезпечення діяльності працівників ОВС.

Після створення у липні 2015 року нового правоохоронного органу – Національної поліції України – робота щодо вдосконалення психологічного забезпечення діяльності працівників Національної поліції була продовжена і наразі завдяки розробкам українських науковців системи МВС розроблені професіограми основних поліцейських професій, а методичний інструментарій психологів збагатився першими українськомовними тестами й опитувальниками дослідження особистості правоохоронця.

Значним кроком на шляху вдосконалення психологічного вивчення персоналу став наказ МВС України № 88 від 06 лютого 2019 року «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських». В наказі були визначені принципи, функції та напрями психологічного забезпечення, завдання психологічного вивчення працівників поліції, форми організації роботи з особами груп психологічної підтримки та допомоги тощо. Робота в цьому напрямі була продовжена і наразі завдяки розробкам українських науковців системи МВС розроблені професіограми основних поліцейських професій, а методичний інструментарій психологів збагатився першими українськомовними тестами й опитувальниками дослідження особистості правоохоронця.

Незважаючи на значні напрацювання в сфері психологічного забезпечення діяльності персоналу правоохоронних органів, система психодіагностичного вивчення персоналу органів системи Національної поліції України потребує подальшого удосконалення і реформування. Наразі психологічна діагностика особистості працівника-правоохоронця характеризується низкою недоліків і проблемних аспектів, до головних належать: відсутність єдиного сучасного теоретико-методологічного підходу до організації і проведення психодіагностичного вивчення особистості правоохоронця; недостатня чіткість науково обґрунтованих критеріїв і показників оцінки ступеня професійної придатності особистості до правоохоронної діяльності; відсутність системності в роботі з психологічної діагностики персоналу, різні органи МВС використовують різні й неузгоджені методи й методики вивчення особистості, кількість і спрямованість яких науково не обґрунтована; може бути значною (більше 30), або замалою (4-5); недостатність теоретичного обґрунтування процедури розроблення оптимального комплексу психодіагностичних методик, спрямованого на дослідження структури особистості правоохоронця; недостатня термінологічна чіткість і обґрунтованість основних психодіагностичних понять і дефініцій, які супроводжують психологічне вивчення персоналу МВС і використовуються в нормативних документах МВС; недостатність українськомовних психодіагностичних методик, психологи продовжують використовувати російськомовні тексти опитувальників і тестів; недостатнє відображення в нормативних документах, які врегульовують процедури професійного добору, призначення на посади і атестування, вимог щодо комплексного вивчення психологічних аспектів особистості правоохоронця; гіпертрофована увага до номотетичного і елементаристського підходів при проведенні психодіагностичних обстежень, недостатнє використання діагностичних можливостей ідеографічного і холістичного підходів; недостатня надійність висновків за результатами психодіагностичного обстеження кандидатів на посади і працівників НПУ, недостатня повторюваність діагностичних процедур і підтвердження отриманих даних; недостатня наступність процедур психодіагностичного вивчення особи правоохоронця, нечіткість вимог до постійного психологічного моніторингу персоналу НПУ.

Таким чином, актуальною проблемою сьогодення є вдосконалення сучасних науково-теоретичних і прикладних підходів до психологічного вивчення персоналу Національної поліції України. З метою підвищення ефективності психологічного вивчення персоналу, на нашу думку, необхідно реалізувати наступні дослідницькі напрями: а) розкрити сучасні теоретико-методологічні підходи до проведення системного психодіагностичного вивчення особистості правоохоронця; обґрунтувати єдиний теоретико-методологічний підхід до нього (на ґрунті теорії рис та гуманістичних підходів; б) узагальнити сучасне теоретичне наповнення та дефініції ключових понять психодіагностики – «індивідуальність», «особистість», «психологічне вивчення», «персонал», «психологічна діагностика», «психологічні особливості, властивості, якості, риси»; «індивідуально-психологічні, особистісні, індивідуально-особистісні особливості»; «особистісні характеристики»; «професійно-важливі якості»; «здібності», «схильність», «психологічна норма» стосовно персоналу Національної поліції України»; в) висвітлити теоретичні та прикладні аспекти сучасного психодіагностичного вивчення персоналу Національної поліції України, а також персоналу поліції зарубіжних країн; г) охарактеризувати психологічні і правові принципи й умови ефективності психологічної діагностики персоналу підрозділів Національної поліції України; д) теоретично обґрунтувати і окреслити напрями її оптимізації; розробити наукові критерії і показники професійної придатності особистості до службової діяльності в різних підрозділах Національної поліції України; е) розробити оптимальний комплекс психодіагностичних методик з метою дослідження особистості працівника Національної поліції; розкрити й узагальнити сучасні методи вивчення типологічних особливостей працівників поліції, оптимізувати їх комплекс для використання в системі Національної поліції України; ж) узагальнити й визначити сучасні методи психологічної діагностики загальних здібностей персоналу, оптимізувати їх комплекс з метою використання в системі Національної поліції України; обґрунтувати методи і засоби вивчення особистісних характеристик і психічних станів персоналу, оптимізувати їх комплекс для використання в системі Національної поліції України; з) здійснити українськомовну адаптацію основних методик вивчення мотиваційної сфери особистості; дослідження здібностей; особистісних характеристик і особливостей міжособистісної взаємодії; е) запропонувати оптимальні психодіагностичні комплекси для проведення професійно-психологічного добору персоналу, призначення на посади в органах і підрозділах Національної поліції України, а також добору курсантів закладів освіти МВС; і) продовжити розроблення психограм поліцейських за основними видами поліцейської діяльності; розробити програму та відповідні рекомендації щодо комплексного психодіагностичного вивчення персоналу Національної поліції та розкрити її психологічну ефективність; к) запропонувати зміни і доповнення до нормативно-правових актів МВС України, які стосуються роботи з персоналом Національної поліції в напрямі оптимізації процесів психологічного вивчення працівників.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41 (від 09.10.2015). Ст. 379. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 27.08.2020).
2. Про затвердження Порядку психофізіологічного обстеження кандидатів на службу в поліції та Порядку обстеження на предмет виявлення алкогольної, наркотичної та токсичної залежності кандидатів на службу в поліції : наказ МВС України від 17.12.2015 р. № 1583. *Офіційний вісник України*. 2016. № 9 (від 09.02.2016). Стор. 94. Ст. 425. Код акту 80581/2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0037-16> (дата звернення: 27.08.2020).
3. Про організацію добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських : наказ МВС України від 25.12.2015 р. № 1631. *Офіційний вісник України*. 2016. № 6 (від 29.01.2016). Стор. 156. Ст. 320. Код акту 80463/2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0049-16> (дата звернення: 27.08.2020).
4. Барко В. І. Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект): монографія. Київ: Ніка-Центр. 2002. 448 с.

5. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України : практ. посіб. / В. І. Барко, Ю. Б. Ірхін, Т. В. Нещерет, О. В. Шаповалов. Київ : КНУВС, Друкарня МВС. 2007. 100 с.

6. Професіограми за основними видами поліцейської діяльності (слідчого, оперуповноваженого карного розшуку (кримінальної поліції), дільничного офіцера поліції): науково-методичний посібник / Остапович В. П., Дубова І. О., Барко В. І., Бабенко В. Г., Кириєнко Л. А., Ярема Н. Ю., Пампура І. І., Барко В. В.; за ред. д-ра юрид. наук, проф. В. О. Криволапчука. Київ : ДНДІ МВС України. 2018. 162 с.

Отримано 17.02.2022

УДК 101.34

Світлана Олександрівна ГАНАБА,

професор кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін

Національної академії Державної прикордонної служби

України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницьк),

доктор філософських наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4373-7075>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ: ПРИРОДА ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Більшість соціальних ролей у суспільстві мають гендерний складник у вигляді стереотипних уявлень та очікувань щодо статі виконавця певної ролі. Гендерні стереотипи, як узагальнені уявлення про чоловіків і жінок, виявляються насамперед як гендерно-рольові стереотипи. Вони стосуються прийнятності різноманітних ролей та видів діяльності для чоловіків та жінок. ці два компоненти, на думку дослідників, є тісно пов'язаними.

Ключові слова: *соціальна роль, гендерні стереотипи, гендерна рівність, жінки-військовослужбовці.*

Сучасні формування сектору безпеки та оборони не можливо уявити без жінок, які складають значну частину особового складу військових формувань. Вони ефективно виконують поставлені завдання й не лише допомагають запобігти ескаляції конфліктів й насильства, а є запорукою прозорості силового сектору. За даними Національного центру США у справах жінок та поліцейської діяльності, жінки фігурували тільки в 5% скарг громадян на зловживання силою і в 2% доведених випадків перевищення повноважень (при цьому вони становлять 13% персоналу таких установ) [3, с.27].

Разом з тим, для оптимізації інтеграції жінок у структури сектору безпеки та оборони необхідно проведення масштабного й системного теоретичного аналізу можливостей використання гендерного підходу, оскільки створення рівних можливостей для жінок і чоловіків у професійному зростанні підвищує загальну професійну спроможність структур сектору безпеки та оборони. Йдеться про те, що урахування гендерного компонента у процесі прийняття рішень створюють умови для покращення якості виконання завдань й підвищення обороноздатності держави.

Гендерне інтегрування допомагає створенню гендерно чутливого середовища, сприяє подоланню низки наявних стереотипів у суспільстві. Стереотипи, які формуються упродовж століть й підтримуються у суспільстві заважають змінити поширений формат «чоловіче – важливе, жіноче – другорядне» на продуктивну комунікацію, яка ґрунтується на паритетності та рівності. Зазвичай гендерні стереотипи можуть бути далекими від реальності, неточними відносно нової інформації. Це уявлення, що містять також приписи й заборони стосовно того, що чоловікам та жінкам належить відчувати, проявляти та робити.

Гендерні стереотипи, як узагальнені уявлення про чоловіків і жінок, виявляються насамперед як гендерно-рольові стереотипи. Вони стосуються прийнятності різноманітних ролей та видів діяльності для чоловіків та жінок. ці два компоненти, на думку дослідників, є тісно пов'язаними. Йдеться про те, що переважна прийнятність якої-небудь соціальної ролі для людини певної статі обґрунтовується мірою наявності у неї певних рис та характеристик. Наприклад, зазвичай вважають роль соціально-професійну роль льотчика прийнятнішою для чоловіків, оскільки ті витривалі, неемоційні, здатні зосередитися, кращі обізнані з тонкощами техніки, а роль соціальної працівниці – для жінок, яким більшою мірою притаманні такі риси, як чуйність, співчуття, вміння налагоджувати стосунки з оточенням [4, с.159]. Таким чином, уявлення про психологічні та поведінкові відмінності статей є основою формування й відтворення гендерно-рольових стереотипів. Характерною ознакою таких стереотипних уявлень є неврахування наявних у конкретної особи психологічних та поведінкових рис.

Більшість соціальних ролей у суспільстві мають гендерний складник у вигляді стереотипних уявлень та очікувань щодо статі виконавця певної ролі. Немає й не може бути однієї раз і назавжди визначеної ролі, характерної для окремої статі, тобто «маскулінної» чи «фемінної». Навіть якщо соціальна роль вважається однаково прийнятною для людини будь-якої статі, у ній завжди міститься гендерна варіація щодо припустимих відмінностей виконання цієї ролі чоловіком чи жінкою. Такий підхід дає змогу порушити питання про причини та наслідки наявного розподілу соціальних ролей між чоловіками та жінками. Дослідник Роберт Коннел вважає, що розподіл жінок та чоловіків на соціальні ролі є проявом влади у різних сферах соціального життя. У разі гендерних ролей владні відносини легко вдається маскувати за біологічними відмінностями [2, с. 262]. Види діяльності, що їх суспільство приписує чи очікує від представників різної статі, суттєво різняться за престижністю, рівнем оплати, обсягом виконання керівних та владних повноважень. Визнання жінок другою, тобто соціально нижчою категорією людей постає лише з виникненням приватної власності, патрілінійної системи наслідування.

Зазначимо, що гендерні стереотипи є суттєвим перебільшенням відмінностей між чоловіками та жінками. Як ілюстрація зазначених думок, соціологічне дослідження Ю. Калагіна. На думку дослідника, перша група гендерних стереотипів пов'язана із визнанням професійних можливостей жінок-військовослужбовців та чоловіків-військовослужбовців. Аналіз соціологічного дослідження засвідчив, що респонденти вважають що жінки-військовослужбовці більш конкурентоздатні в тих видах військово-професійної діяльності, де необхідні певні особистісні якості (увага, посидючість, витримка, пунктуальність, чутливість, креативне мислення тощо). До таких видів військово-професійної діяльності не належать бойова діяльність (управління операціями і бойовими діями, безпосередня участь в операціях і бойових діях, виконання диверсійних операцій у тилу ворога тощо), яка пов'язана з фізичними перевантаженнями. До другої групи гендерних стереотипів, автор відносить ті, які характеризують рівень професійної майстерності. Третій рівень стереотипів стосується домінуючої ролі жінок у військових формуваннях. Близько 20% респондентів у соціологічному дослідженні, як зазначає дослідник, стверджують, що сучасний чоловік нездатний бути ефективним військовослужбовцем, якісно виконувати службові обов'язки, стійко переносити труднощі і позбавлення військової служби, свідчать про наявність кризових явищ в сучасному українському суспільстві [1, с.116].

Отож, усі три групи гендерних стереотипів детермінують той чи інший тип відносин між військовослужбовцями-чоловіками і військовослужбовцями-жінками. Природно, що найбільш сприятливі відносини розвиваються на основі стереотипів другої групи, що заперечують виділення у військовій діяльності відмінностей для чоловіків і для жінок. Природа гендерних стереотипів є складною й багатогранною проблемою, яка вимагає ґрунтовного теоретичного аналізу. Перспективним напрямком теоретичного, дослідницького пошуку є вивчення питання можливостей гендерного інтегрування жінок у структури сектору безпеки та оборони.

Список бібліографічні посилань

1. Калагін Ю.А. Стереотипи військовослужбовців-жінок про армію та військову діяльність. *Грані*. 2014. № 2. С. 112–117.
2. Коннел Р. Современные подходы. Хрестоматия феминистических текстов. Переводы. СПб. : Издательство «Дмитрий Буланин», 2000. 450с.
3. Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів у систему підготовки фахівців для сектору безпеки та оборони України / О. Волобуєва, А. Вяткіна, С. Ганаба та ін. Київ : ФОП Клименко Ю.Я., 2021. 292 с.
4. Основы гендеру: навчальний посібник. Київ : «К.І.С.», 2004. 536 с.

Отримано 20.02.2022

УДК 351.74(477)«1944»

Володимир Анатолійович ГРЕЧЕНКО,

завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ (ДЕЯКІ ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ)

Розкрито основні аспекти комплектування органів міліції України на завершальному етапі німецько – радянської війни у 1944 році, показано певні досягнення, труднощі та недоліки у здійсненні цієї діяльності.

Ключові слова: *працівники міліції, формування органів охорони правопорядку, соціально-демографічні показники працівників міліції.*

У вказаний період однією з гострих, актуальних та болючих проблем усіх правоохоронних органів було їхнє комплектування. Багато працівників міліції загинуло на війні, чимало ще знаходилося у діючій армії, тому досвідчених кадрів не вистачало. Їхнє поповнення здійснювалося різними шляхами. Одним з них було направлення кадрів з інших республік СРСР. Так, у 1944 р. з інших республік прибуло в органи міліції України всього 2412 осіб, з них 26 осіб – керівного складу, 473 - начальницького складу, 1201 - оперативного складу, 712 - рядового та технічного складу.

Другим шляхом був прийом на службу людей з місцевого населення. Всього таких було прийнято на службу 24919 осіб. Найбільше - в Київській області 2725, потім в Одеській - 2276, Харківській – 1797, Львівській – 1638, Донецькій – 1358. Привертає увагу дуже значний відсоток жінок у складі місцевого поповнення. Жіночим складом було укомплектовано у значній кількості частини відомчої міліції. По областях це виглядало так: найбільше жінок було прийнято у міліцію у Одеській області – 875 осіб, Харківській – 739, Дніпропетровській – 507, Київській – 506, Сумській – 486.

Третім шляхом було формування органів охорони правопорядку з партизан. З них вдалося отримати на поповнення досить значну кількість фізично повноцінного чоловічого контингенту мобілізаційного віку. Найбільше їх було прийнято у Львівській області - 1054, потім – у Волинській – 1010, Ровенській - 741, Житомирській – 679, Кам'янець – Подільській - 568. Саме тому, головним чином, довелося приймати жінок у масовому числі на поповнення кадрів частин міліції. В результаті здійснених заходів з комплектування вдалося вирішити головне завдання - сформувати вчасно апарати НКВС, у тому числі найбільш численні за кількістю особового складу - такі , як міліція та пожежна охорона та сформувати оперативні кадри. До

кінця 1944 року загальний відсоток укомплектованості органів НКВС України досяг 75%, у тому числі у міліції 70,4%.

Цікавими є дані щодо національного складу міліції: українці серед них складали 47,8%, росіяни – 36,5% , євреї – 15, 4%, інші – 0.3%. Отже, найбільшу частку серед національностей складали українці – майже половину. Звертає на себе увагу досить високий процент євреїв, який був значно вищим, ніж частка цього народу серед усіх народів, що проживали тоді в Україні.

Достатньо низьким був тоді освітній рівень міліції. Із загальної кількості складу державної міліції в 23 442 особи, спеціальну підготовку мали лише 7,6%, військову освіту – 3,1%, вищу і середню -10,6%. У відомчій міліції (загальна кількість 1346 осіб), спеціальну підготовку мали лише 0,3%, військову – ніхто, вищу і середню – 3,5%, тобто освітній рівень був ще нижчим, ніж у державній міліції.

Про стаж роботи в міліції, що мало зрозуміле істотне значення свідчить така таблиця:

Таблиця 1

Стаж роботи в міліції, %

	До 1 року	1-3 роки	4-6 років	Більше 7 років
Держміліція	45,0	28,0	13,0	14,0
Відомча міліція	68,8	19,0	6,7	5,5

Таким чином, більшість працівників міліції мали дуже незначний стаж роботи у цьому органі – до 1 року. Зрозуміло, що це не могло не вплинути на якість їхньої роботи, протидію злочинності та дотримання законності, в тому числі й у власних лавах.

Таблиця 2

Склад міліції за віком, %

	До 20 років	21-40 років	Більше 40 років
Держміліція	11,5	76,5	12,0
Відомча міліція	23,0	63,0	14,0

Отже, більшість працівників міліції у той час мала цілком дієздатний вік для роботи у органах охорони правопорядку. Разом з тим, звертає на себе увагу значна кількість «зеленої молоді», віком до 20 років. яка у відомчій міліції складала майже четверту частину, що було значною цифрою. Це означало, що у складі міліції було чимало недосвідчених людей, які лише почали формуватися як особистості.

Основні кадри НКВС та міліція повністю пройшли спеціальну перевірку. Внаслідок спецперевірки було звільнено 1590 осіб, у тому числі ворожих елементів 303 особи, осіб з кримінальним минулим - 38, тих, які приховали своє соціальне походження, мали родичів за-суджених, що виїхали до Німеччини – 1249. Майже весь цей контингент стосувався рядового складу пожежної охорони та міліції з числа осіб, які проживали на окупованій території, причому це переважно люди, прийняті у 1943 р. та виявлені повторною додатковою перевіркою [1, арк.1-77].

Отже, у 1944 р. комплектування органів охорони правопорядку йшло в цілому успішно, міліція поповнювалася за рахунок відряджених з інших республік, жінок, учасників партизанського руху. Серед них було багато недосвідчених та молодих.

Список бібліографічних посилань

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України).
Ф. 1. Оп. 23. Спр. 1368 Арк. 1-77.

Отримано 23.02.2022

УДК 355:45:237:37.02

Валентина Іванівна МІРОШНІЧЕНКО,

*начальник кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький),
доктор педагогічних наук, професор;*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3931-0888>;

Ігор Олександрович ДЗИГА,

*слухач 122 навчальної групи денної форми навчання
факультету підготовки керівних кадрів
зі спеціальності 252 «Безпека державного кордону»
Національної академії Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький);*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6209-9358>

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК КОМПОНЕНТ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Представлено сутність та зміст морально-психологічного забезпечення у правоохоронних та військових формуваннях України. Проаналізовано значення та складові вище поданого компонента у системі соціально-гуманітарного забезпечення сектору безпеки та оборони.

Ключові слова: сектор безпеки та оборони, морально-психологічне забезпечення, соціально-гуманітарне забезпечення, компоненти.

Забезпечення державної політики щодо національної безпеки України залежить від численних факторів, і одним із ключових з-поміж них є людський фактор. Вирішення таких завдань як обороноздатність країни, суверенність її територій, пов'язане із мобілізацією та надмірним фізичним і морально-психологічним напруженням для членів соціальної спільноти, державного інституту, військових та правоохоронних формувань.

Однією з глобальних проблем сучасного суспільства полягає у нездатності знайти компромісні рішення у конфліктних ситуаціях, що призводить до зростання кількості війн. Сучасні війни є досить специфічними, складними, а тому виступають своєрідним випробуванням матеріального та духовного потенціалу народу, і в першу чергу представників сектору безпеки та оборони. Зважаючи на це, усі держави приділяють увагу розробленню змісту воєнної доктрини, підтримці обороноздатності, що забезпечать надійність захисту суспільства.

Сутність морально-психологічного потенціалу полягає у здатності національної спільноти подолати під час воєнних дій величезне напруження, труднощі, поразки, втрати, водночас не піддаючись розчаруванню, втраті надії на перемогу тощо. Такий потенціал виступає також прагненням народу, і зокрема представників сектору безпеки та оборони, до перемоги, готовністю заради неї жертвувати, проявляти героїзм, стійкість та мужність. Проте помилковим буде сприйняття морально-психологічного потенціалу тільки на рівні можливостей особистості, але й прихованих ресурсах цілої нації або етносу, що відображають життєву мобілізацію й уміння застосовувати цей потенціал. Тому основним завданням морально-психологічного забезпечення сектору безпеки та оборони є створення відповідної системи, що позиціонується як загальні можливості духовної сфери, потенційна здатність спільноти провадити збройну боротьбу, захищати державу, виділяти таку його частку, що має вплив на воєнну могутність держави.

Існує пряма залежність між складовими потенціалу суспільства і його воєнною могутністю. Тобто сили та засоби, о держава здатна надати для забезпечення військових цілей, залежать від всього потенціалу суспільства. А це, в свою чергу, використовується з метою зміцнення обороноздатності та в інтересах військово-промислового комплексу.

Одним з ключових компонентів сукупного потенціалу держави є морально-психологічний потенціал, оскільки інтегрує в одне ціле решту компонентів потенціалу суспільства. Зазначений потенціал виражає максимальну готовність держави щодо мобілізації, перетворення на духовні сили людей, зокрема особовий склад сектору безпеки та оборони. Використання цього потенціалу є можливим і у мирний і у воєнний час. У морально-психологічному потенціалі виокремлюють певні напрями: духовно-моральний, професійно-діяльнісний та психологічний.

Щодо духовно-морального напрямку, то він полягає в усвідомленні особою системи високих цінностей, сформованості орієнтирів та ідеалів, адекватному сприйнятті важливих соціальних явищ та процесів об'єктивної реальності, і найважливіше – у здатності опиратись та використовувати визначальні принципи та позиції на практиці. Згідно із психологічним напрямом морально-психологічного потенціалу суспільства, відбувається закріплення у громадян суспільства, і зокрема у фахівців сектору безпеки та оборони, вольової, емоційної та психологічної стійкості, забезпечення надійності (професійної та функціональної), формування здатності до здійснення адекватної та ефективної діяльності як у мирний так і у воєнний час. Щодо професійно-діялісного напрямку, то його сутність полягає у набутті суб'єктами відповідного потенціалу системи складних знань – організаційних, гуманітарних, управлінських, дидактичних тощо, а також формування на їх основі умінь та навичок операційного, методичного та методологічного рівнів.

Таким чином, морально-психологічний потенціал представників сектору безпеки та оборони можна трактувати як глибоко усвідомлену ними мету війни, високе прагнення перемоги, моральну та психологічну готовність до виконання професійно-бойових завдань, професіоналізм, фізична витривалість, рівень довіри до керівництва усіх рівнів та гілок державної влади, процеси безперервного та цілеспрямованого формування та нарощування морально-бойових характеристик, своєчасне та всебічне забезпечення військ.

Отримано 20.02.2022

УДК 366.044-7:355.088

Клавдія Юріївна ТУШКО,

доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін

Національної академії Державної прикордонної служби

України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький),

доктор педагогічних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7684-5622>;

Павло Михайлович ЯБЛОНСЬКИЙ,

слухач І22 навчальної групи денної форми навчання

факультету підготовки керівних кадрів

зі спеціальності 252 «Безпека державного кордону»

Національної академії Державної прикордонної служби

України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9280-8610>

ВІЙСЬКОВО-СОЦІАЛЬНА РОБОТА ЯК КОМПОНЕНТ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Представлено сутність та зміст військово-соціальної роботи у Державній прикордонній службі України. Проаналізовано значення, основні завдання та зміст лаконічних рекомендацій щодо реалізації вище поданого компоненту у системі соціально-гуманітарного забезпечення сектору безпеки та оборони.

Ключові слова: *сектор безпеки та оборони, військово-соціальна робота, соціально-гуманітарне забезпечення, компоненти.*

Порушення територіальної цілісності нашої держави внаслідок агресії Російської Федерації з одного боку та стрімка реалізація євроінтеграційного проекту з наданням Україні безвізового режиму з іншого боку зумовлює новий порядок денний її прикордонної політики, вибір адекватних моделей забезпечення прикордонної безпеки. Поряд зі структурними змінами в Державній прикордонній службі України на новий виток розвитку виходить організація військово-соціальної роботи.

Кількість наукових робіт, в яких комплексно досліджуються проблематика оцінки військово-соціальної роботи у секторі безпеки та оборони, та у ДПСУ зокрема, залишається відносно невеликою. До того ж, значна їх частина належить аналітикам, що мають відношення до діяльності владних структур. Тому такі роботи частіше ґрунтуються на офіційно прийнятих точках зору. Окрім того, результати їх аналізу свідчать, що теоретичні узагальнення, переважним чином, торкаються лише часткових аспектів даної проблематики, не маючи ні чітко сформульованого проблемного поля, ні базових концепцій.

Нами уточнено, що **військово-соціальна робота у Державній прикордонній службі України** – компонент соціально-гуманітарного забезпечення, складова виховної роботи, комплекс соціально-правових, інформаційних та організаційних заходів сприяння військовослужбовцям-прикордонникам, працівникам, членам їх сімей у реалізації встановлених законами України та іншими законодавчими актами прав і пільг, одержанні соціальної допомоги та компенсацій, створенні у прикордонних колективах соціальних умов і гарантій, які забезпечують нормальну життєдіяльність, сумлінне ставлення до виконання службових обов'язків.

Основними завданнями військово-соціальної роботи у ДПСУ є: поліпшення стосунків між військовослужбовцями-прикордонниками; сприяння прийняттю нормативно-правових актів щодо реформування системи соціального забезпечення військовослужбовців-прикордонників, працівників та членів їхніх сімей; турбота про реалізацію прав і гарантій соціального захисту особового складу; створення належних житлово-побутових умов усім категоріям військовослужбовців-прикордонників та членам їхніх сімей; розвиток соціальної та культурної інфраструктури прикордонних загонів тощо.

Нами ретельно проаналізовано напрями військово-соціальної роботи у ДПСУ, основних її об'єктів, що уможливило формулювання ключових рекомендацій органам управління прикордонного загону щодо реалізації військово-соціальної роботи, зокрема:

- застосування методу диференційного підходу, що передбачає всебічний аналіз особливостей соціального, фізичного, морального положення об'єкта, його інтересів, потреб, як-то: орієнтацію на індивідуальність особи з її конкретно визначеними потребами, психічним станом та моральними орієнтирами; інтегративність, що дозволяє поєднати практику аналізу окремої особи з умовами реального соціального середовища, з діяльністю командування, із здійсненням загальної задачі – оборони країни; цілісний підхід до особистості з його світоглядом, морально-психічним станом, ідеологічними цінностями, що сприятиме формуванню відповідального ставлення до своїх професійних обов'язків, до відповідальної поведінки в повсякденному житті, в реалізації власних можливостей та у подоланні життєвих проблем; здійснювання принципу самопомоги, що передбачає активізацію власних сил особи, щоб сприяти його ефективному соціальному функціонуванню);

- застосування різних форм, методів, технологій допомоги військовослужбовцям-прикордонникам та членам їх сімей;

- задоволення соціальних потреб осіб шляхом надання їм соціальних послуг широкого спектру;

- організовувати і проводити роботу із забезпечення соціальної справедливості у відношенні військовослужбовців, членів їх родин, цивільного персоналу, знати їх запити, вживати заходів щодо своєчасного вирішення обґрунтованих скарг і заяв, а також відновлення порушених прав;

– підтримувати зв'язки з органами державної влади і місцевого самоврядування, суспільними об'єднаннями тощо.

Отримано 20.02.2022

УДК 159.9:316.62

Дмитро Володимирович ШВЕЦЬ,

перший проректор

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, доцент, заслужений працівник освіти України;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1999-9956>

КОПІНГ-ПОВЕДІНКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЯК ФАКТОР ОСОБИСТІСНОЇ БЕЗПЕКИ

Зазначено, що в умовах військового стану особливого значення набувають питання психологічної стійкості та професійно-психологічної готовності поліцейських до виконання поставлених завдань. Підкреслено, що підвищення рівня стресостійкості, врівноваженості, вдосконалення навичок прийняття рішень у ситуаціях обмеженого часу, розвиток емоційної та поведінкової гнучкості і вмінь використовувати ефективні копінг-стратегії є основою особистої безпеки працівника. Розглянуто особливості застосування базисних копінг-стратегії «вирішення проблем», «пошук соціальної підтримки» та «уникання».

Ключові слова: *копінг-поведінка, копінг-стратегії, поліцейські, професійно-психологічна підготовка, особиста безпека.*

Необхідність нагального вирішення питання особистої безпеки в системі підготовки поліцейських набуває особливої значущості у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України. Діяльність поліції у воєнних умовах передбачає підвищення рівня вимог до її працівників при виконанні функціональних обов'язків. Поліцейські мають бути готовими до швидкого реагування на різноманітні ситуаційні виклики, пов'язані з несенням служби в умовах військового стану. Все це потребує значних психічних зусиль, високого рівня психологічної стійкості і професійно-психологічної готовності для забезпечення особистої безпеки й ефективного виконання поставлених завдань.

Якісна професійно-психологічна підготовка є необхідною складовою підвищення рівня особистої безпеки працівника. Сутністю психологічної підготовки поліцейських у сучасних умовах є підвищення рівня стресостійкості, врівноваженості, вдосконаленням навичок прийняття рішень у ситуаціях обмеженого часу, розвиток емоційної та поведінкової гнучкості і вмінь використовувати ефективні копінг-стратегії. Сучасне суспільство висуває високі вимоги до адаптивних ресурсів особистості працівників поліції. Особливо затребуваними стають такі якості особистості, як комунікативна та професійна компетентність, стресостійкість і адаптивність, готовність швидко та гнучко вбудовуватися в систему різноманітних соціальних зв'язків і відносин.

Ефективність службової діяльності досягається не тільки професійними знаннями, вміннями, навичками, а й особливістю копінг-поведінки в екстремальних та особливих умовах. Проблема психологічної адаптації працівників поліції до стресу посідає одне з провідних місць, оскільки від ефективності її вирішення безпосередньо залежить ефективність діяльності правоохоронців. Використання конструктивних копінгів сприяє успішному вирішенню проблеми та виходу зі стресу з мінімальними втратами. Оцінка і формування конструктивної копінг-поведінки належать до пріоритетних завдань психологічного супроводу правоохоронної діяльності [1, с. 131].

У сучасній психологічній науці проблема дослідження копінг-поведінки особисті висвітлюється в роботах як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Так, перші дослідження, присвячені копінгу, з'явилися серед зарубіжних науковців ще у другій половині ХХ ст. (Р. Лазарус, Р. Мус, Н. Ендлер, М. Перрез, М. Райтчерз та ін.). Актуальність вивчення проблеми подолання людиною стресових впливів зростає у всьому світі, а в нашій країні у зв'язку з військовою агресією набуває особливого значення. Різноманітні аспекти дослідження копінг-поведінки знаходять своє висвітлення у працях А. Большакової, В. Грандт, М. Дідух, І. Корнієнко, М. Кузнєцова, Н. Родіної, О. Склень, Т. Ткачук, В. Чернобровкіна та ін. Українськими науковцями дослідження проводяться здебільшого в контексті формування копінг-поведінки в різних сферах професійної діяльності. Проблеми стресу та копінг-поведінки у професійній діяльності працівників поліції розглядаються у працях Д. Александрова, В. Андросюка, В. Барка, М. Дідух, В. Доценко, О. Колесніченко, О. Корнєва, З. Кісіль, О. Кудерміної, І. Лебедева, В. Медведєва, Л. Мороз, О. Тімченко, Г. Чухраєвої, С. Яковенка та ін.

Копінг (з англ. *to cope* – переборювати, долати, справлятися) – порівняно нове поняття в психології, що охоплює цілий напрям наукових досліджень [2]. Деякі дослідники як аналоги поняттю «копінг» застосовують терміни «система регуляції стресу» (В. Бодров), «типи переживань» (Ф. Василюк), «техніки існування або реакції на проблемні моменти життя» (Л. Анциферова), «патерни вирішення проблемних і несприятливих ситуацій» (Л. Дика). За визначенням Р. Лазаруса, копінг – це зусилля індивіда, спрямовані на вирішення проблем, якщо вимоги мають величезне значення для його гарного самопочуття (як у ситуації, пов'язаній із великою небезпекою, так і в ситуації, спрямованій на великий успіх), оскільки ці вимоги активують адаптивні можливості [3]. Отже, копінг або подолання стресу науковці розглядають як діяльність особистості, спрямовану на підтримку або збереження балансу між вимогами середовища і ресурсами, що відповідають цим вимогам.

Як зазначає М. Дідух у своїх дослідженнях, копінг-поведінка – це поведінка, спрямована на усвідомлене управління стресовими чинниками, яку використовує індивід для відповіді на сприйняту загрозу. Конструктивна копінг-поведінка поліцейського – це поведінка, спрямована на подолання стресу шляхом контролю психологічно напруженої ситуації, її уникання або отримання психологічної підтримки [1].

Розглядаючи копінг-стратегії як засоби управління діючим стрес-фактором, сучасні дослідники розглядають такі базисні копінг-стратегії, як «вирішення проблем», «пошук соціальної підтримки» та «уникання».

Для того, щоб працівник поліції застосовував у своїй діяльності копінг «вирішення проблем», метою якого є розгляд широкого кола альтернативних рішень, що сприяють загальній соціальній адаптації, необхідно його навчити:

- ґрунтовно аналізувати ситуацію;
- шукати альтернативні рішення;
- перевіряти рішення на реалістичність і безпечність, обираючи оптимальне;
- планувати та поетапно долати існуючі перешкоди.

Це сприяє підвищенню конструктивності й ефективності подолання стресової ситуації.

Застосування працівниками поліції копінг-стратегії «пошук соціальної підтримки» потребує створення навколо себе соціальної мережі підтримки, яка повинна складатися з близьких, фахівців-психологів, професіоналів-правоохоронців та ін. Ця стратегія вимагає від працівника активної взаємодії з оточуючими для отримання підтримки. Тобто це певне позитивне підкріплення, приємні наслідки виконання суб'єктом професійної діяльності, що спонукають його до якісного виконання своїх функціональних обов'язків.

Копінг-стратегія «уникання» реалізується через спроби особистості уникнути будь-якої взаємодії з проблемою і таким чином зберегти рівновагу та спокій. Ця стратегія вважається більш продуктивною в ситуаціях втрати, де зусилля людини спрямовано на зміну власного ставлення до ситуації та обставин, що мають незворотній характер.

У цілому копінг-стратегії поведінки можуть сприяти або перешкоджати успішності подолання стресів, а також впливати на збереження здоров'я суб'єкта. Тобто відповідна реакція поліцейського у стресовій ситуації залежить від знання його власних можливостей (ресурсів), рівня навченості способам управління і стратегіям поведінки, а також їх адекватному вибору. Правильний вибір стратегії подолання травмуючої події неможливий без когнітивного оцінювання рівня важкості ситуації, що припускає передбачення можливого результату. У зв'язку із цим актуальності набуває саме проблема вибору поліцейським стратегій взаємодії з постійним оновленням навколишньої дійсності з урахуванням соціально-психологічних характеристик особистості.

Список бібліографічних посилань

1. Дідух М. М. Стан розвитку компонентів конструктивної копінг-поведінки у працівників органів внутрішніх справ. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 26. С. 129–143.
2. Швець Д. В. Психологічні та правові засади формування особистості поліцейського в Україні : монографія. Харків : Майдан, 2018. 518 с.
3. Lazarus R. S., Folkman S. The concept of coping // *Stress and Coping* / A. Monat, R. S. Lazarus. New York, 1991. Pp. 189–206.

Отримано 20.02.2022

УДК 159.9:[343.72:004]

Олена Аркадіївна ГАЛУСТЯН,

старший науковий співробітник наукової лабораторії

з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),

кандидат юридичних наук;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2898-2387>

ПСИХОЛОГІЯ ФІШИНГУ: ЯК НЕ ПОТРАПИТИ НА ГАЧОК

Висвітлено психологію такого різновиду інтернет-шахрайства як фішинг; зазначено основні «мішені» впливу на жертву шахрайства та надано практичні рекомендації щодо захисту від шахраїв.

Ключові слова: кіберзлочинність, інтернет-шахрайство, фішинг, жертва шахрайства, захист від інтернет-шахрайства.

Фішинг (англ. *phishing* від *fishing* – «рибалка») – вид інтернет-шахрайства, метою якого є виманювання в довірливих або неуважних користувачів конфіденційної інформації (зазвичай це логіни, паролі електронних систем або реквізити їх банківських платіжних карток).

Об'єктивна сторона цього злочину полягає в тому, що зловмисники створюють власний сайт-клон відомого сайту, який пропонує товари або послуги, а доменне ім'я відрізняється від оригінального на один чи два символи. Під час замовлення продукту від клієнтів вимагають ввести реквізити їх банківської платіжної картки. Адміністратори таких сайтів здійснюють збір даних з карток потенційних покупців для подальшого проведення незаконних фінансових операцій, а товари й послуги не надають. Зафіксовані також випадки, коли інтернет-шахраї надсилали потерпілим електронні листи від імені авторитетних компаній з метою протиправного отримання персональних даних [1, с.11].

Перш за все визначимо «мішені» впливу інтернет-шахраїв. Під мішенями психологічного впливу Є. Л. Доценко розуміє ті психічні структури, на які ініціатором здійснюється вплив і які змінюються в напрямку, що відповідає цілі впливу. У свою чергу Т. С. Кабаченко

запропонувала розрізняти три групи мішеней впливу: спонукачі активності, регулятори активності та психічні стани. А Є. Л. Доценко розширив цей перелік, включивши до нього когнітивні структури та операціональний склад діяльності [2, с. 123].

Міжнародний розробник антивірусних програм ESET 13 жовтня 2021 року оприлюднив результати дослідження щодо вміння користувачів відрізняти фішингові листи від звичайних. В цьому експерименті брали участь 4292 особи різних вікових груп. Кожному користувачу надсилали на e-mail по чотири листи – шкідливі та безпечні. Тест показав, що 60% учасників не змогли правильно ідентифікувати шахрайські листи. Молоді користувачі краще відрізняють реальні повідомлення від підроблених: 47% у віковій групі від 18 до 24 років розуміли, які листи не варто відкривати. У віковій групі від 25 до 44 років показники майже схожі (45%). Користувачі від 45 до 64 років помилялись частіше і змогли ідентифікувати підробку в 36% випадках. У вікових групах старше 65 років лише 28% учасників розкрили умисел шахраїв [3].

Серед факторів, що підвищують ризик стати жертвою шахрайства з віком, відповідно до досліджень американського Центру медицини Університету Раш, є зниження когнітивних функцій у людей похилого віку, а також низький рівень фінансової обізнаності та психологічного благополуччя [4].

Окрім цього слід враховувати схильність потенційної жертви до ризику, її індивідуально-психологічні особливості, зокрема імпульсивність, а також час, який надається їй на обробку отриманої інформації (чим уважніша та раціональніша людина, тим вищі її когнітивні здібності) [3].

Успіх фішингового повідомлення залежить від **емоційних тригерів**, метою яких є спонукати потенційну жертву до миттєвої, необдуманної, машинальної реакції. До таких основних емоційних прийомів можна віднести жадібність, терміновість, страх, співчуття, цікавість [5].

Жадібність – перший емоційний тригер, який використовують у фішингових схемах. Отримувачу повідомлення варто з обережністю ставитися до безкоштовних або занадто привабливих пропозицій.

Терміновість – необхідність виконати певні дії «зараз», обмеженість часу для прийняття рішення або обмеженість цінних подарунків.

Зазвичай відчуття обмеженості у часі поєднують з іншими емоційними тригерами: «Ви можете отримати безкоштовний подарунок, але його необхідно забрати протягом 24 годин», «Ми розішлемо всім вашим знайомим компрометуючу вас інформацію, якщо не надасте відповідь до опівночі». Головна мета шахраїв – обмежити жертву у часі на роздуми, змусити її панікувати, що негативно впливає на здатність людини мислити критично та збільшує шанси шахраїв на успіх.

Ще один емоційний тригер – **страх** можуть використовувати у поєднанні з обмеженістю у часі або настанням негативних наслідків, що породжує паніку. Крім цього шахраї часто використовують у своїх злочинних схемах страх втраченої можливості (вигоди). Також шахраї намагаються тиснути на потенційну жертву авторитетом (наприклад, видають себе за представників великих організацій, правоохоронних органів, банків тощо).

Шахраї також можуть використовувати позитивні риси потенційної жертви, а саме здатність до **співчуття**. Соціально-економічні кризи, надзвичайні ситуації та катастрофи призводять до різкого збільшення росту кількості фішингових листів; шахраї видають себе за благодійні організації або потерпілих осіб, які потребують допомоги. Однак фішингові благодійні організації цікавлять не пожертви, їм необхідні банківські дані користувача.

Цікавість також може стати небезпечним тригером. У фішингу шахраї можуть використовувати принципи, характерні для клікбейтних статей в Інтернеті. **Клікбейт** (англ. clickbait від click – «клацання» та bait – «наживка») [6] – це сенсаційний пост про популярні події, в яких висвітлюються ексклюзивні, екстрені або термінові новини, що спонукають людей натиснути на посилання на них. Після цього читач спрямовується на сайт, який може дозволити кіберзлочинцям заволодіти обліковим записом або особистою інформацією користувача.

Як не стати жертвою фішингу?

По-перше, ставте під сумнів листи (повідомлення), які не адресовані вам особисто. Багато фішингових повідомлень носять загальний характер, розповсюджуються масово та мають занадто привабливі пропозиції, на кшталт виграшу нового смартфона або автомобіля.

Особливу увагу та обережність варто приділяти повідомленню, в якому пропонується вчинити термінові дії. Скоріше за все, шахраї намагаються вивести вас з рівноваги для досягнення своєї злочинної мети.

По-друге, перевіряйте помилки. Фішингові повідомлення часто містять граматичні помилки; літери замінюються на схожі символи, щоб обійти спам-фільтри.

По-третє, будьте обережні, не надавайте будь-кому доступу до системи або персональних даних. Ніхто з представників банку або ІТ-спеціалістів не буде запитувати дані для входу в систему.

По-четверте, уникайте відкриття підозрілих посилань або вкладень, з якими існує ймовірність завантаження вірусного програмного забезпечення. Крім того такі посилання можуть спрямовувати на шахрайські сайти, метою яких є отримання конфіденційної інформації або облікових даних.

Фішингові сайти можуть копіювати сайт оригінальної організації до дрібниць, а шахраї, використовуючи психологічні прийоми, – переконувати жертву надати їм необхідну інформацію.

Перевіряйте адресу сайту, перш ніж перейти на нього, та звертайте увагу на домен: шахраї намагаються створити посилання фішингового сайту максимально схожим на оригінал (наприклад, повна версія сервісу OLX.ua – olx.ua, а фішингових сайтів – olx-ua.us, olxua.info, oix.su тощо).

По-п'яте, використовуйте антивірусні програми, які забезпечують додатковий захист від фішингу.

По-шосте, якщо не впевнені чи можна довіряти отриманому повідомленню (листу, телефонному дзвінку), не варто на нього реагувати. Краще використати інший канал для зв'язку: написати в офіційний акаунт компанії в соціальних мережах, зателефонувати за номерами, вказаними на сайті або написати на електронну пошту.

Будьте уважні, проявляйте здоровий глузд та критичне мислення!

Список бібліографічних посилань

1. Черняк А.М., Прозоров А.Ю. Аспекти запобігання правопорушенням у сфері використання банківських платіжних карток під час проведення безконтактних й інтернет-платежів та їх кваліфікація. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. №4 (113). С.8-14. URL: <https://scientbul.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/view/1164/1171> (дата звернення: 15.02.2022).

2. Доценко Е. Л. Психология манипуляции : феномены, механизмы и защита М.: ЧеРо ; МГУ, 1997. 344 с.

3. Мошенники и их жертвы: кто уязвим и почему. URL: <https://econs.online/articles/coffee-break/moshenniki-i-ikh-zhertvy-kto-uyazvim-i-pochemu/> (дата звернення: 15.02.2022).

4. Фишинг (Phishing). URL: [https://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F:%D0%A4%D0%B8%D1%88%D0%B8%D0%BD%D0%B3_\(phishing\)](https://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F:%D0%A4%D0%B8%D1%88%D0%B8%D0%BD%D0%B3_(phishing)) (дата звернення: 15.02.2022).

5. Анатомия фишинга. URL: <https://blog.avast.com/ru/the-anatomy-of-a-phish-avast> (дата звернення: 15.02.2022).

6. Клікбейт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B1%D0%B5%D0%B9%D1%82> (дата звернення: 15.02.2022).

Отримано 20.02.2022

УДК 35:3.084(477)

Валентина Чеславівна КУПЧИШИНА,

*старший викладач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін
факультету забезпечення оперативно-службової діяльності*

Національної академії Державної прикордонної служби

України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький),

кандидат педагогічних наук;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0937-8029>;

Ілона Русланівна МЕНДРИК,

курсантка 432 навчальної групи спеціальності «Психологія»

факультету забезпечення оперативно-службової діяльності

Національної академії Державної прикордонної служби

України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький)

НЕНАСИЛЬНИЦЬКЕ СПІЛКУВАННЯ ТА ФАСИЛІТАЦІЯ В РОБОТІ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

За сучасних умов вимоги до особистості фахівця змінилися у порівнянні з минулим століттям і передбачають не тільки його якісну підготовку, готовність до виконання своїх професійних обов'язків, але й уміння ефективно та креативно впроваджувати у свою діяльність досягнення психологічної науки щодо роботи з персоналом, враховувати та застосовувати інноваційні види та форми взаємодії, створювати позитивну морально-психологічну атмосферу у колективі тощо.

Ключові слова: професійна діяльність фахівця, психологічна підготовка, ненасильницьке спілкування, фасилітація.

Професійна діяльність фахівця – це діяльність за ознаками певної сукупності професійних завдань та обов'язків (робіт), які виконує фахівець.

Питання підготовки персоналу правоохоронних органів неодноразово розглядалися на різноманітних наукових зібраннях, де було обговорено актуальні проблемні питання.

Виклики сьогодення висувують перед суспільством все нові і нові завдання, які вимагають детального розгляду та дослідження. У сучасних наукових дослідженнях з психолого-педагогічних наук значно зросла увага до проблем спілкування як важливого компонента загальної культури особистості. Спілкування розглядають як фахову складову фахівця та одну з умов, що сприяє самореалізації й досягненню життєвих цілей особистості у стосунках з оточуючими [1, с. 474].

Питання підготовки фахівців неодноразово ставали предметом обговорення та розгляду на всеукраїнських, міжнародних науково-теоретичних і науково-практичних конференціях, круглих столах. Наукові праці Х. Адлера, О. Акімова, Б. Ананьєва, Г. Андрєєвої, О. Гордєєва, Б. Ломова, К. Платонова, О. Шепеля, В. Ягупова та інших науковців розкривають окремі питання, що допомагають у розумінні та впровадженні ефективного спілкування у професійний процес персоналу правоохоронних органів.

Аналіз джерельної наукової бази засвідчив, що вчені під спілкуванням розуміють цілісну систему міжособистісної взаємодії, яка є багатограним процесом, що був предметом вивчення різноманітних наук (філософії, педагогіки, психології, лінгвістики тощо). У психологічній науці саме спілкування є однією з центральних проблем, через призму якої досліджуються питання сприймання та розуміння людьми один одного, лідерства та керівництва, згуртованості і конфліктності, міжособистісних взаємин тощо. Для того, щоб повніше оцінити вплив спілкування, культури міжособистісних стосунків на розвиток суспільства дослідники (Б. Ломов, О. Степанов, Ю. Трофімов, М. Фіцула та ін.) виокремлюють такі його функції як: інформаційно-комунікативну, регулятивно-комунікативну та афективно-комунікативну [1, с. 478].

Останні роки багато говорять про психологічну підготовку фахівців до здійснення ефективної комунікації. До психологічної підготовки фахівців щодо виконання професійних завдань вчені відносять такі уміння як: налагодження міжособистісних контактів; зміна перебігу спільної діяльності за рахунок погодження індивідуальних дій з іншими; розподіл функцій або здійснення цілеспрямованого впливу на формування окремих осіб та психологічне налаштування на них; відповідальність за результати взаємодії, їх аналіз, контроль та за потреби корегування. Під час виконання своїх професійних обов'язків фахівців, здійснюючи комунікацію у підрозділі, застосовує такі основні механізми соціальної перцепції (взаєморозуміння) як ідентифікацію, стереотипізацію, рефлексію, зворотній зв'язок тощо.

Одним з інструментів налагодження комунікаційного процесу під час виконання професійних завдань є ненасильницьке спілкування. Так, американський психолог Маршалл Розенберг у 60-х роках ХХ століття став автором методу ненасильницького спілкування (емпатійного спілкування / спілкування «від серця до серця» / «мови жирафи»). Підґрунтям його світоглядних та наукових позицій слугували ідеї К. Роджерса, М. Ганді.

У структурі ненасильницького спілкування її автор виділяє такі компоненти як: спостереження, почуття, потреби, прохання. Її застосування спрямоване на три аспекти спілкування: емпатія до себе, до іншого, автентичне вираження себе [3, с. 6].

Ненасильницьке спілкування (ННС) – це мовленнєві навички спілкування, які посилюють нашу здатність залишатися людьми в найскрутніших умовах. Його метою є нагадування про особливості позитивного спілкування та допомогу у реалізації конкретних його особливостей. Принципами ННС є:

- 1) Усвідомлення того, як ми висловлюємо свої думки і дослухаємось до інших.
- 2) Розуміння того, що ми бачимо, відчуваємо і чого хочемо.
- 3) Висловлювання є щирими та чіткими, характеризуються шанобливою і співчутливою увагою.
- 4) У спілкуванні нам стають зрозумілі і власні, і чужі найважливіші потреби.
- 5) Уважне і дбайливе визначення стилю поведінки і умов, які на нас впливають.
- 6) Виразне оформлення саме того, що нам необхідно в ситуації спілкування.
- 7) Мінімізація реакцій захисту, опору, уникнення, агресії, засудження або критики у комунікації.
- 8) Нове сприймання себе і інших, а також власних намірів і ставлень.
- 9) Сприяння розвитку поваги, уваги і співчуття, породження взаємного бажання спілкуватися від «щирого серця» [3, с. 9-10].

У професійній діяльності представників правоохоронних органів також зустрічаються різноманітні конфлікти, які вимагають від фахівців компетентного їх вирішення.

Фасилітація – це професійна організація процесу групової роботи, за якою максимально задіяний потенціал усіх учасників групи. Як відмічає Н. Кошечко, це «простір, в якому реалізується колективний інтелект, виявляються проривні рішення, розв'язуються проблеми, конфлікти». Цим процесом керує фасилітатор – людина, яка сприяє, полегшує, допомагає вчитися, впливає на його перебіг. Поняття «фасилітатора» широко використовується в англomовному світі, але в Україні воно є малопоширеним [2, с. 25].

У психолого-педагогічній науці технологія фасилітації передбачає цілий комплекс алгоритмів та прийомів організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учасниками комунікації, що заснована на застосуванні їхнього власного досвіду, який спрямований на створення умов для розвитку суб'єктного досвіду, становлення здатності до креативності, самоактуалізації у всіх сферах життєдіяльності особистості [2, с. 26].

Отже, для того, щоб професійна комунікація відбувалася на високому професійному рівні, персонал системи МВС повинен володіти знаннями щодо їх особливостей. Адже, як відмічають О. Жук та Л. Тиха, ефективна комунікація – це не тільки обмін повідомленнями, під час якої співрозмовники демонструють взаємоповагу, і той, хто слухає, сприймає з повідомленням саме те, що має на увазі мовець.

Виклики сьогодення вимагають застосування різноманітних інструментів, які сприяють якісному виконанню професійних завдань. Знання щодо їх реалізації допоможуть фахівцям правоохоронних органів у наданні допомоги, встановленню позитивних контактів, творчості у професійній діяльності та усуненню різноманітних бар'єрів у розумінні один одного.

Список бібліографічних посилань

1. Ковальчук О., Когут С. Основи психології та педагогіки : навчальний посібник / за ред. Л. Ковальчук. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 624 с.
2. Кошечко Н. Фасилітація як інноваційна технологія управління педагогічними конфліктами у закладах вищої освіти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія – Педагогіка. №2(8), 2018. С. 25-29.
3. Практикум з психології ненасильницького спілкування та фасилітації : навчальний посібник / автори-упорядники : В. Карпенко, Н. Карпенко. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 108 с.

Отримано 20.02.2022

УДК 159.9:[005.32:343.35]

Сергій Володимирович КУШНАРЬОВ,

*старший науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень
Навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;
ORCID: <https://orcid/0000-0001-8474-9876>*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ КОРУПЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Аргументовано наукову позицію стосовно того, що проблематика корупції в діяльності працівників поліції має достатньо виражений психологічний компонент. Обґрунтовано висновок, що саме користь, як універсальний мотив протиправної діяльності, є базовою для розуміння соціально-психологічної сутності феномену корупції.

Ключові слова: корупція, психологічний компонент, мотив, користь, працівники поліції.

Розуміння сутності і змісту того чи іншого терміну завжди означає його розгляд у пізнавальному контексті, в якому він набуває характеру поняття в рамках досліджуваного явища. Як відомо, сучасне розуміння корупції сформувалося у XX столітті, однак, до цього часу ні у вітчизняному законодавстві, ні в міжнародних правових актах їй не надано чіткого і однозначного канонічного тлумачення.

Латинський термін “корупція” (corrumpere) означає розламувати, псувати, руйнувати, пошкоджувати. В цілому такий переклад дає загальне уявлення про сутність корупції.

В той же час, Закон України “Про запобігання корупції” визначає корупцію як “використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей” [1].

Виходячи з цього, у визначенні корупції необхідно виділити два основних моменти: особа повинна бути посадовою (тобто, службовою особою, уповноваженою на виконання

функцій держави) і використовувати або свій статус посадової особи і пов'язаними з ним можливості для надання пріоритетного характеру стосункам з окремою людиною або групою людей на противагу іншим людям.

Впродовж останніх десятиліть дискусія щодо протидії корупції ведеться з позицій економіки, політики, права, соціології, моралі тощо. Однак, детальний аналіз теорії і практики свідчить про достатньо виражений саме психологічний компонент в цій проблематиці. Тому, було б ілюзією вважати, що корупцію, як явище, можна повністю викоринити без психологічно обґрунтованих підходів. Адже як справедливо наголошує М.М. Решетніков: “Корупція – лише в її наслідках правова та економічна проблема, а первинно – суто психологічна і загальнолюдська” [2, с. 107].

В якості аналогії, для підтвердження такого висновку, доцільно навести погляди й інших науковців. Зокрема, у монографічному дослідженні М.І. Мельника зазначається, що: “Корупція – не просто соціальне, але і психологічне та моральне явище. Адже вона не існує поза людей – їх поведінки, діяльності. Корупція – це спосіб мислення, який обумовлює спосіб життя” [3, с. 27].

В цьому контексті також можна погодитися і з думкою Н.А. Мошкіної, що: “Значення психологічних компонентів корупції полягає у тому, що вона спочатку формується «в головах», у свідомості особистості, а лише потім визначає поведінку і проявляється у протиправних діях” [4].

Оригінальна, логічна і виважена позиція відображена у науковій праці А.М. Кліма. Автор стверджує, що: “Зрозуміти будь-яку поведінку людини, у тому числі і злочинну, неможливо без глибокого проникнення в її психологію, без знання психологічних механізмів і процесів. Психологічне підґрунтя корупційної поведінки представляє значний інтерес для психологічного аналізу; її вивчення допомагає виробити адекватні заходи у протидії корупції” [5].

Безумовно, будь-який вчинок, у тому числі і злочинне діяння, можна об'єктивно оцінити лише у тому випадку, якщо повністю встановити і зрозуміти його мотиви. Останній пояснює справжню причину поведінки і активності особистості.

Для злочинів, пов'язаних з корупцією, характерний постійний пошук все нових і нових можливостей злочинно-корисливих способів діяльності. Спонукальний механізм корупції має загальну основу – стійкість корисливих мотивів, які здатні перетворити будь-який позитивно заданий напрям в негативний результат. З точки зору психології, користь – це одна з найстійкіших і важко викоринювана людська вада, в основі якої міститься системна взаємодія мотивів, цілей, вчинків негативної спрямованості.

Саме користь, як універсальний мотив протиправної діяльності посадової особи, є базою для розуміння соціально-психологічної сутності феномену корупції. Вже в самому класичному понятті користі імпліцитно присутній і визначається безпосередньо мотив вигоди, матеріальної зацікавленості.

Безумовно, будь-яка професійна діяльність людини спричинена не одним якимось мотивом, а їхньою сукупністю, певним чином організованою системою мотивів, у тому числі і економічних. Для реалізації останніх велике значення має зв'язок між зусиллями, якістю роботи, що виконується, та винагородою: оплата праці, компенсаційні та соціальні виплати у сучасній психології праці віднесені до базових мотиваційних чинників, які частіше всього викликають незадоволення персоналу.

Служба в поліції в умовах ненормованого робочого часу, перманентних нервово-психічних перевантажень при неадекватній оплаті, що не дозволяє забезпечити задоволення навіть фізіологічних потреб членів сім'ї, породжує у багатьох поліцейських песимістичну свідомість, що взаємостосунки поважного соціального партнерства в правоохоронній системі неможливі. Нереальність, – на думку багатьох, законними способами змінити дійсність, що сприймається як ворожа, і виконати свою важливу соціальну роль – годувальника сім'ї, нерідко викликає депресію або агресивність. Подібні психічні стани різко знижують активність оперативно-службової діяльності, а владні повноваження, спеціальні засоби і зброя, які знаходяться у розпорядженні поліцейського перетворюються в потенційні джерела підвищеної суспільної небезпеки. Високо доступна можливість змінити несприятливі обставини приниження бідності,

усунути чинник фрустрації і конвертувати свої владні повноваження в матеріальні цінності починає сприйматися частиною поліцейських як природна необхідність, що об'єктивно визначається специфікою сучасного суспільства, і з часом формує завищені домагання матеріального характеру, корупційну спрямованість в оперативно-службовій діяльності [6].

За таких умов, зміст і спрямованість профілактичних заходів правового, організаційного, управлінського і психологічного характеру повинні сприяти вирішенню одного з основних завдань, які постають у цьому зв'язку, – зробити корупцію справою ризикованою і не вигідною. Зокрема, правовий і соціальний статус поліцейського, у діяльності якого завжди присутня спокуса використати надані йому владу або посадові повноваження в особистих інтересах чи інтересах третіх осіб, повинен стимулювати його до законослухняної поведінки. Не страх бути викритим (“попасти на гарячому”), а свідоме розуміння наслідків вчиненого корупційного діяння повинно лягти в основу правомірної поведінки правоохоронця [3, с. 285].

Оскільки на службу в поліцію приймаються особи, віком не менше ніж 18 років, можна вважати, що на рівні конкретної особистості вже сформувався, закріпився і функціонує поєднаний механізм “психологічні особливості – поведінка”. Тому, з метою психологічного забезпечення надійності персоналу, необхідно враховувати наявність “ризикованих” психологічних показників вже на етапі професійного психологічного відбору кандидатів на службу в Національну поліцію та, безпосередньо, у процесі психологічного супроводження оперативно-службовій діяльності.

В нашому дослідженні особливої психологічної “ваги” набуває факт, визначений і підтверджений якщо не класичною психологією, то історичним досвідом і становленням громадської думки про те, що гіпертрофований мотив корисної зацікавленості не є загальним для всіх членів суспільства, але притаманний окремим особам з певними психологічними особливостями особистості. Безперечно, факт наявності певних психологічних особливостей особистості, деякі з яких навіть мають біологічну основу, не дають ніяких підстав для висновку про те, що особа, яка стає на шлях вчинення корупційних діянь, є корумпованою від природи. До корупції може бути схильна будь-яка людина, що володіє дискреційними повноваженнями.

За ствердженням Богданова Є.М. та Зазикіна В.Г.: “Згідно з математичним законом великих чисел, практично всі характеристики людини... підпорядковуються нормальному (або близькому до нормального) закону розподілу” [7, с. 12]. Отже, всі характеристики людини мають полярні місця у такому розподілі, тому обов'язково мають бути групи людей з цілковито протилежними якостями або діаметрально протилежними рівнями розвитку. Іншими словами, відповідно до закону великих чисел, неминуче повинні існувати досить чесні і вкрай нечесні, дисципліновані і недисципліновані, некорумповані і корумповані індивіди [8].

Таким чином, у результаті теоретичного осмислення проблеми протидії корупції через призму психологічної науки, можна зробити такі висновки:

1. Корупція – це розповсюджене системне явище, яке інтегрує у собі різноманітні складові (економічні, політичні, правові, соціальні, етичні, психологічні тощо). Тому її вивчення вимагає міждисциплінарного аналізу і консолідації зусиль багатьох галузей наукового пізнання.

2. До цього часу ні у вітчизняному законодавстві, ні в міжнародних правових актах чіткого, однозначного і загальноприйнятого визначення поняття “корупція” не існує.

3. Детальний аналіз теорії і практики протидії корупції свідчить про достатньо виражений саме психологічний компонент в цій проблематиці. Тому, було б ілюзією вважати, що корупцію, як явище, можна повністю викоринити без психологічно обґрунтованих підходів.

4. Базовою для розуміння соціально-психологічної сутності феномену корупції є користь, як універсальний мотив протиправної діяльності посадової особи. Тому, з огляду на розуміння терміну “користолюбний”, чесність посадової особи – це тільки одна з тих необхідних якостей, що можуть забезпечувати імунітет такої особи до корупційних діянь.

5. Зміст та спрямованість профілактичних заходів правового, організаційного, управлінського і психологічного характеру повинні сприяти вирішенню одного з основних завдань, які

постають у цьому зв'язку, – зробити корупцію справою ризикованою і не вигідною. Не страх бути викритим (“попасти на гарячому”), а свідоме розуміння наслідків вчиненого корупційного діяння повинно лягти в основу правомірної поведінки посадової особи.

Список бібліографічних посилань

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Голос України*. 2014. № 206. Ст. 1.
2. Решетников М. М. Психология коррупции: утопия и антиутопия. СПб. : Восточно-Европейский институт психоанализа, 2008. 128 с.
3. Мельник М. І. Корупція : сутність, поняття, заходи протидії : монографія. Київ : Атіка, 2001. 304 с.
4. Мошкіна Н. А. Социально-психологическая характеристика личности, склонной к совершению коррупционных правонарушений : автореф. выпуск. квалиф. работы магистранта : 37.04.01. Саратов, 2017. С. 2.
5. Клим А. М. Психология взяточничества. *Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы*. 2011. № 2. С. 72–78.
6. Сафронов А. Д. Антикоррупционная устойчивость сотрудника ОВД // Актуальные проблемы борьбы с коррупцией и организованной преступностью в сфере экономики. Москва, 1995. С. 218–223.
7. Богданов Е. Н., Зазыкин В. Г. Психологические аспекты коррупции : учеб.-пособ. Москва, 2013. 90 с.
8. Лютова М. С., Корчагина Г. И. Профессионально-личностные детерминанты коррупционного поведения профессионала. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2016. Т. 32. С. 110–117.

Отримано 02.02.2022

УДК 35.05

Наталія Віталіївна МАКОГОНЧУК,

старший викладач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін

Національної академії Державної прикордонної служби

України імені Б. Хмельницького (м. Хмельницький);

кандидат педагогічних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid/0000-0001-7378-8917>

КУЛЬТУРА СЛУХАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР ЯК ЗАПОРУКА ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

Уміння спілкуватися з людьми, будувати мовленнєві тактики та слухати те, що вони говорять, є важливою професійною якістю працівників правоохоронних структур.

Ключові слова: *слухання, мовлення, спілкування, правоохоронець.*

Необхідною умовою конструктивного спілкування є вміння як чути, так і слухати співрозмовника. Особливо це є важливим в повсякденній діяльності працівників правоохоронних структур. Адже не лише від уміння правильно і ясно висловлюватися, а також й від уміння слухати залежить імідж правоохоронця. Сутність вміння слухати працівника правоохоронних структур полягає у:

- вмінні розпізнавати необхідну інформацію в процесі детальних переговорного спілкування з правопорушниками;
- розумінні наміру мовця і комунікативних наслідків його висловлювання;
- визначенні позиції і погляду особистості, з якою спілкуєшся;
- умінні розрізняти особливості спілкування з людьми різного віку і соціального статусу.

Уміння вислухати співрозмовника у складній ситуації, наприклад в умовах конфлікту, є основою ефективного вирішення правоохоронцем службових завдань. Адже мовна взаємодія ґрунтується на збігах і розбіжностях мовленнєво-мисленнєвої свідомості учасників діалогу [2, С. 37].

Є декілька найважливіших умов, що сприяють підвищенню ефективності слухання. Це насамперед увага, застосування рефлексивного та нерефлексивного слухання, настанови, використання можливостей людської пам'яті та вміння правильно розуміти невербальні сигнали співрозмовника.

- **Підвищена увага.** Наявність концентрованої, стійкої і спрямованої уваги суттєво підвищує сприйняття інформації, допомагає і тому, хто її повідомляє, і тому, хто її отримує. Зосередження уваги – складний психологічний процес, що вимагає певних волевих зусиль від слухача (щоб викликати в його мозку так звані хвилі очікування інформації).

- **Нерефлексивне слухання.** Це вміння не втручатись в мову партнера зі своїми зауваженнями. Таке вміння має особливе значення у спілкуванні з надто емоційними людьми, а також з іноземцями, які мають певні труднощі у формулюванні та висловленні своїх думок.

- **Позитивні настанови.** тобто відповідне емоційне ставлення до людини. Якщо настанова позитивна, то відносини між співрозмовниками відверті. Якщо ж настанова негативна, то співрозмовники ставляться один до одного невинувато критично, упереджено.

- **Пам'ять.** Запам'ятовування інформації залежить від її новизни, корисності та емоційності подання. Найкраще запам'ятовується та інформація, яка надійшла останньою, середня майже відразу забувається, а перша – запам'ятовується дещо гірше, ніж остання. Негативно на запам'ятовування впливають надмірні емоції, особливо критичні звинувачення.

- **Розуміння невербальних сигналів.** Найбільш об'єктивно відображають реакцію на повідомлення жести та міміка людини, їх змінити значно важче, ніж слова в реченні. Урахування факторів невербального спілкування має надзвичайно важливе значення у роботі правоохоронця.

Особливо важливе значення для запам'ятовування має *рефлексивне слухання*. Завдяки рефлексивному слуханню можна встановити зворотний зв'язок із співрозмовником, контролювати точність сприйнятої інформації. [1, С. 122]

Основними прийомами рефлексивного слухання є:

- **З'ясування** – це звернення до співрозмовника за уточненнями та постановка йому «відкритих» запитань (тобто таких, на які не можна відповісти одним словом «Так» чи «Ні»).

- **Парфразування** – це формулювання думки співрозмовника своїми словами для точності розуміння.

- **Відображення почуттів** – увага не на змістовну сторону мовлення співрозмовника, а на його емоційні реакції.

- **Зворотний зв'язок** – це спроба показати співрозмовникові, що його розуміють (відповіді-уточнення допомагає порівняно швидко досягти розуміння змісту проблеми).

- **Резюмування** – використовується, якщо під час розмови увага переключається на інше, нерідко другорядне питання (його використовують для підведення підсумків, для попередження та вирішення конфліктів).

Працівник правоохоронних структур повинен знати такі основні правила ефективного слухання:

- необхідно налаштувати себе на хвилю внутрішньої зацікавленості у розмові;
- важливо виділяти головні думки співрозмовника і намагатися правильно їх зрозуміти;
- потрібно швидко співставляти отриману інформацію із власною та розмежовувати факти та думки;
- необхідно забути особисті упередження щодо співрозмовника та не робити поспішних висновків.

Персонал правоохоронних структур має постійно вдосконалювати свою майстерність говорити, задавати питання та слухати громадян, особливо під час розслідування. Знання технік

та правил службового спілкування є показником професійної культури правоохоронця, ступеня відповідності сучасним вимогам.

Список бібліографічних посилань

1. Палеха Ю. І. Ділова етика: навчально-методичний. 5-те вид. К.: Вид-во Європ. УН-ТУ, 2004. С. 112-139.
2. Крашеніннікова Т.В. Мова як елемент освіти юриста. *Науковий вісник Юридичної академії МВС*. 2004. №1. С. 36-40.

УДК 159.9

Ольга Вікторівна МЕДВЕДЄВА,

доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат соціологічних наук;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4445-7355>

ІНФОТЕЙНМЕНТ ЯК ЗАСІБ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ

Досліджено явище інфотейнменту в контексті інформаційно-психологічного впливу. Розкрито основні прийоми, на яких вибудовуються вербальні й невербальні технології інформаційно-психологічного впливу у форматі інфотейнменту.

Ключові слова: гібридна війна, інформаційно-психологічний вплив, інфотейнмент, маніпулятивний вплив, медіаконтент.

Починаючи з 1980-х років дослідники мас-медіа в США, а потім і в Європі відзначають все більше проникнення розважальних компонентів у медійні жанри, які дотепер мали виключно інформаційний характер. Дане явище у найзагальнішому вигляді отримало назву «інфотейнмент». Втім, як технологія медійного простору воно не лише спроможне якісно підвищити рейтинги, адаптуючись під запит постмодерної сучасності та споживача, а й слугує потужним засобом інформаційно-психологічного впливу. Цей ракурс аналізу, зокрема в контексті гібридної війни, мало представлений в науковому дискурсі, що і визначило актуальність теми нашого дослідження.

Термін інфотейнмент, утворений шляхом аббревіації двох англійських слів: *information* (інформація) та *entertainment* (розвага), був покликаний окреслити жанрову дифузію інформаційного та розважального телевізійних форматів, насамперед щодо огляду політичних подій. Перший розгорнутий аналіз цього явища належить американському досліднику мас-медіа Нілу Постману. У його книзі «Розважаємось до смерті» [1] інфотейнмент постає не просто як спосіб передачі навколишньої дійсності, а як відображення певного світогляду через мас-медіа. Пророчий погляд на те що відбувається, коли політика, журналістика, освіта та навіть релігія стають об'єктом розваги, увінчується висновком автора про презентацію новин як форму розважального програмування. З'являються і нові персонажі – інфотейнери, медіаперсоналії, які працюють на зіткненні журналістики (квазіжурналістики) та розваги.

Інфотейнмент розглядається багатьма вченими як новий медійний драматургічний жанр з елементами театралізації та ігрового початку або з різними іншими відтінками. Якщо виходити з того, що багато видів людської культури – живопис, танок, музика, філософія тощо – «вийшли» з ігрового процесу, то інфотейнмент є новою модифікацією гри, пов'язаної з потребою людини в інформації. У наукових працях акцент робиться на розважальних елементах у сфері змісту, форми подачі або стилістики медійних матеріалів. Атрибутивними ознаками інфотейнменту є: інформативність; розважальність; домінанта форми над змістом; емоційність; поліфункціональність та поліжанровість; орієнтація на рейтинги; візуальна привабливість;

фрагментарність та універсальність. Але найважливішою відмінністю інфотейнменту в контексті нашого аналізу є апеляція до емоцій глядачів. Адже методика подачі інформації, яку використовують журналісти, у даному випадку спирається на глибинні властивості людської психіки й підсвідомість (апеляція до страхів й ментальних психотравм, створення образу «ворога» тощо).

Сьогодні інфотейнмент виходить за рамки змісту та швидше відображає принцип роботи та подання інформації й фактично може розглядатися як самостійна одиниця інформаційно-психологічного впливу. Слід наголосити, що власне формат інфотейнменту якнайкраще відповідає меті такого впливу, оскільки сприяє зняттю критичності в оцінці інформаційного ряду споживачем інформації, внаслідок чого маніпулятивний вплив на аудиторію виявляється значно ефективнішим. Відбувається управління семіотикою і семантикою смислів і образів, активне застосування методів психолінгвістики, коли за спеціальним доббором слів і словосполучень, фонетичних рядів, кольору і розміру різноманітних шрифтів формуються чи викриваються та спрямовано використовуються певні асоціації та афективні сліди [2].

Основними прийомами, на яких вибудовуються вербальні й невербальні технології інформаційно-психологічного впливу у форматі інфотейнменту, є такі:

1) об'єктивна інформація піддається різним змістовним й психологічним трансформаціям, включається в умовний контекст, який, по суті, стає важливіший за саму інформацію;

2) візуальна складова домінує над змістом, оскільки образи сприймаються публікою легше, ніж слова; велика увага приділяється специфіці монтажу (психологічний монтаж), наприклад, використовується таке чергування кадрів, що нашоухує аудиторію на думку про причинно-наслідкові відносини між подіями, які мають незалежний характер;

3) акцент при програмуванні контенту робиться на інтертекстуальність (віртуальні декорації та усілякі види візуальних та лексичних ігор) та інтерактивність (голосування, опитування, дзвінки в аудиторію, спрямовані на формування думки через важіль «статистики»), які доповнюються прийомом імітації живого ефіру;

4) медіаконтент спрямований не стільки на відображення дійсності, скільки на її моделювання, й має на меті сконструювати нову суспільну та індивідуальну реальність (наприклад, феномен масової аномії РФ, за якої значна частина суспільства опинилася в «зомбі-реальності» і продовжує її продукувати);

5) інформація, вже відома з «чистих» оперативних медійних каналів, може спеціально інтерпретуватися та подаватися у розважальній формі аби дискредитувати її «вагомість» та «адекватність»;

6) надлишок маловагомої деталізації – фокусування на конкретному аспекті (образ, предмет, дія), а не події загалом;

7) фрагментарність новин забезпечує постійну стимуляцію уваги, не дає відволіктися і замислитися на якусь іншу тему або заглибитися в подану;

8) створення сумісного поля переживань глядацької аудиторії за рахунок «емоційного вибуху» – від бурхливої радості до невимовного смутку або несамовитого гніву;

9) ритм та високий темп промови журналіста – сприяють творенню цікавої форми подачі новин, ефекту «легкості» й важливості інформації, що передається, пожвавленню розмови, така мова виглядає спонтанно та невимушено, формує довіру;

10) персоніцентричність, коли ведучий (інфотейнер) стає частиною випуску новин або програми поряд з безпосередньо інформацією, внаслідок чого використовується прийом переорієнтації уваги глядача з істинності інформації на особистісний авторитет.

Розваги та видовища міцно увійшли сьогодні у сферу економіки, політики, у повсякденну культуру, трансформуючи сучасні телебачення, кінематограф, музику, спорт, театр та інші галузі культури. А відтак інфотейнмент має практично невичерпний арсенал засобів та розмаїту аудиторію для втілення деструктивних форм інформаційно-психологічного впливу. Наприклад, так звана бойова, або «чорна», пропаганда в інформаційно-психологічній війні допускає будь-яке спотворення реальних фактів задля вирішення пропагандистських завдань,

маніпулює психікою людей, методом глибокої емоційної травми впливає на підсвідомість, змушує вірити – всупереч логіці і розум – в брехню й дезінформацію, розпалює нетерпимість, підбурює до насильства.

Перспективними науковими розвідками у цьому напрямку, на наш погляд, є психологічний аналіз змісту жанрово-стилістичних перетворень, «мішеней», методів та репертуару інформаційно-психологічних впливів у форматі інфотейнмент, а також розробка технологій ефективного контрвпливу подібним явищам у гібридній війні проти України.

Список бібліографічних посилань

1. Postman Neil. Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business. USA : Penguin.1985. 208 p.

2. Маркова М. В. Інформаційно-психологічна війна як нова загроза здоров'ю населення України: реальність небезпеки та напрями протидії. *Неврологія, Психіатрія, Психотерапія* 2016. № 1 (36). URL : <https://health-ua.com/article/5219-nformatcjnopsihologchna-vjna-yak-nova-zagroza-zdorovuyu-naselennya-ukrani-re> (дата звернення: 27.02.2022).

Отримано 20.02.2022

УДК 364.77:364.08

Людмила Володимирівна П'ЯНКІВСЬКА,

*старший науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії психологічного забезпечення*

Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),

кандидат психологічних наук;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9086-271X>

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Представлено огляд сучасних досліджень проблематики медіаграмотності особистості. Розглянуто основні напрями підвищення медіаграмотності поліцейських. Акцентовано увагу на доцільності їх упровадження у діяльність Національної поліції України.

Ключові слова: *медіаграмотність, медіаосвіта, медіакомпетентність.*

Важливою детермінантою професіоналізму працівника поліції в сучасних реаліях суспільно-політичного життя виступає медіаграмотність. У своїй професійній діяльності поліцейський часто стикається з питаннями достовірності отриманої інформації, необхідністю проведення аналізу отриманого інформаційного контенту, проведення грамотного пошуку інформації, критичного відбору, оцінювання й перевірки повідомлень тощо. Водночас на тлі інтенсивного розповсюдження маніпулятивної та фейкової інформації, проросійської пропаганди, збільшення кількості кібератак на вітчизняні сайти державних організацій все більшої актуальності набуває питання підвищення медіаграмотності поліцейського задля ефективного виконання ним професійної діяльності та збереження власного психічного здоров'я.

Медіаграмотність виступає певною сукупністю мотивів, знань, умінь і можливостей, які допомагають правильно розуміти, добирати, використовувати, піддавати критичному аналізу, оцінюванню, створенню та передаванню різноманітних медіатекстів та складних процесів функціонування медіа в суспільстві [4]. Вона також полягає в умінні аналізувати і синтезувати просторово-часову реальність [3, с.182].

В Оксфордській енциклопедії «Медіаграмотність» (*media literacy*) трактується як процес підготовки медіаграмотної особистості, що володіє здатністю до сприйняття, створення, аналізу, оцінювання медіаповідомлень, до розуміння соціокультурного та політичного контексту функціонування медіа у сучасному світі, кодових і репрезентаційних систем, що використовуються медіа [8].

У «Концепції впровадження медіаосвіти» медіаграмотність тлумачиться як «...складова медіакультури, що стосується вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіазасобів, успішно здобувати необхідну інформацію, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, отриману з різних медіа, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану медіаджерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують» [2].

Низка вітчизняних науковців вбачають її результатом медіаосвіти, що підвищує рівень медіакомпетентності [5]. Г. Онкович визначає медіаграмотність ключовою концепцією медіаосвіти [6].

Американський науковець Дж. Поттер акцентує увагу на тому, що безпосередньо медіаграмотність допомагає особистості контролювати власне споживання медіа. Він вважає, що медіаграмотна людина краще орієнтується у медіапросторі, легше віднаходить необхідну інформацію та здатна запобігти фейковим повідомленням [5]. Р. Кьюбі вказує, що медіаграмотність виступає здатністю використовувати, аналізувати, оцінювати та передавати повідомлення у різних формах [10]. Отже, аналіз наукових бачень доводить, що медіаграмотність – це набутий у процесі навчання досвід здійснення аналізу та оцінки медіа.

У нормативних документах зарубіжних країн по-різному трактується «медіаграмотність». У Великобританії її розглядають як функціональний інструмент, як здатність отримувати доступ, розуміти та створювати комунікації у різних контекстах [12]. У Німеччині вважають її умінням застосовувати медіа та її складові для задоволення власних цілей та потреб [10]. У Фінляндії акцентується увага на обов'язковому набутті низки навичок і компетенцій у використанні засобів масової інформації та інформаційних мереж [1].

Міжнародною організацією ЮНЕСКО визначено п'ять головних принципів медійної та інформаційної грамотності (*Laws of Media and Literacy, MIL*). Нею виокремлено такі принципи:

- усі джерела є рівноправними і повинні використовуватися критично;
- кожен громадянин є творцем інформації або знань;
- наявна інформація, знання та повідомлення не завжди носять нейтральний характер, є незалежними чи неупередженими;
- кожен громадянин має право отримувати і розуміти нову інформацію, знання і повідомлення та спілкуватися з іншими, навіть якщо він про це не говорить;
- медійна та інформаційна грамотність – це постійний та динамічний досвід і процес [7].

З огляду на зазначене, спробуємо окреслити закордонний досвід з питань медіаграмотності поліцейських. У США Міжнародний відкритий технологічний коледж Egredi (*YIOTEC*) у партнерстві з поліцією, *GIZ* та регіональним штабом поліції Сьєрра-Леоне здійснили підготовку 150 старших офіцерів поліції задля підвищення їх рівня медіаграмотності. Генеральний інспектор поліції Сьєрра-Леоне визнав курс «Основна комп'ютерна грамотність для офіцерів» досить важливим і сприяв продовженню їх навчання. Проходження курсів поліцейськими за програмами *Microsoft Office Application* та курсами *Internet and Computer Core CERTIFICATE-IC3* позитивно вплинуло на ефективність виконання ними професійних завдань, а також на розробку заходів для боротьби з кіберзлочинністю.

Особливої уваги потребує питання щодо підвищення медіаграмотності поліцейських Національної поліції України. У першу чергу, вважаємо, що для підготовки працівників поліції доцільно розробити базову програму підвищення медіаграмотності, де прописати усі напрями, методи її реалізації, визначити структурні підрозділи системи МВС України, які будуть займатися їх підготовкою. З цією метою важливим кроком у поліпшенні медіаграмотності поліцейських бажано була б співпраця з міжнародними та вітчизняними організаціями у сфері медіаграмотності.

Також, враховуючи міжнародний досвід та, на наше переконання, бажано на базі закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання розробити і запровадити курси підвищення кваліфікації з медіаграмотності для поліцейських. До навчання працівників поліції не-

обхідно залучати фахівців з ІТ-технологій, технічного захисту інформації, медійників, верифікаторів, поліграфологів, психологів, що здатні надати знання з програмного забезпечення, розкрити психологічні особливості людини та особливості впливу на неї, допомогти краще усвідомити потенційну маніпуляцію, розвинути критичне мислення, аналітичні здібності тощо. Також, вбачаємо, що для інформованості та саморозвитку працівників поліції на заняттях з професійної підготовки необхідно ознайомлювати їх із сучасними ресурсами медіаграмотності.

Уважаємо за доцільне серед працівників поліції здійснювати превентивну роботу щодо підвищення їх рівня обізнаності з даної проблематики. Бажаною є розробка посібників, методичних рекомендацій для працівників з метою висвітлення питань особистої відповідальності за представлений контент у медіа, надання правил користування соціальними мережами, розкриття особливостей проведення грамотного пошуку інформації та її критичного відбору, оцінювання і перевірки отриманих повідомлень тощо.

Отже, можна стверджувати, що медіаграмотність виступає базовою потребою сучасного інформаційного суспільства. Безпосереднє розширення та поетапне упровадження напрямів медіаграмотності серед поліцейських сприятиме певній трансформації ними медіаспоживання інформації шляхом критичного її осмислення, усвідомлення потенційних маніпулятивних впливів, правильного оцінювання повідомлень, які допомагатимуть розширенню рівня їх обізнаності, збагаченню досвіду та ефективному виконанню професійних завдань.

Список бібліографічних посилань

1. Іванов В., Волошенюк О., Кульчинська Л. Медіаосвіта та медіаграмотність : короткий огляд. Київ: Академія української преси. 2011. 64 с.
2. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). *MediaSapiens*. 27 квітня 2016 р. URL: <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/16501/2016-04-27-kontseptsiya-vprovadzheniya-mediaosvity-v-ukraini-nova-redaktsiya/> (дата звернення: 16.02.2022).
3. Кость С. П. Теоретичні поняття і терміни медіаосвіти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 178–186. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsp/01_2017/22.pdf (дата звернення: 16.02.2022).
4. Медіаграмотність. Словник. *Media IQ*. URL: <http://media-iq.tilda.ws/glossary> (дата звернення: 16.02.2022).
5. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; За наук. ред. В. В. Різуна. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с.
6. Онкович Г. В. Медіаосвіта як інтелектуально-комунікативна мережа. *Вища освіта України. Тем. вип. Наука і вища освіта в Україні : міра взаємодії*. 2008. № 3. Д. 1. С. 130–137. URL: https://www.researchgate.net/publication/330366960_GVOnkovic_MEDIAOSVITA_AK_INTELEKTUALNO-KOMUNIKATIVNA_MEREZA (дата звернення: 16.02.2022).
7. ЮНЕСКО опублікувала п'ять принципів медійної та інформаційної грамотності. *MediaSapiens*. 24 лютого 2017 р. URL: <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/18453/2017-02-24-yunesko-opublikovala-pyat-pryntsyviv-mediynoi-ta-informatsiynoi-gramotnosti/> (дата звернення: 10.02.2022).
8. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. 2001. Vol. 14. Smelser, N. J. & Baltes, P. B.(Eds.). Oxford, p.9494.
9. Kubey R. (Ed.). Media Literacy in the Information Age. New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.). 1997. 484 p.
10. Schorb B. Medienkompetenz. In : Hütther, Jürgen; Schorb, Bernd (Hg.) : Grundbegriffe Medienpädagogik. 4., vollst. neu konzipierte Aufl. München: kopaed, 2005. S. 262. URL: <https://www.tandfonline.com/> (дата звернення: 16.02.2022).

Одержано 17.02.2022

УДК 159.9

Наталія Олександрівна ФІЛПСЬКА,

старший викладач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9558-9422>

ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІЦІЇ ТА ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ: ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЧЕРЕЗ НАВЧАННЯ

Розглянуто питання можливості реалізації вимог статті 8 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю 2006 року через проведення навчальних тренінгів для поліцейських. Визначено метою таких заходів підвищення рівня обізнаності правоохоронців щодо різних нозологічних форм інвалідності та особливостей комунікації та колаборації з особами, які мають ті чи інші порушення здоров'я. Досліджено позитивний досвід інших держав щодо ефективності проведення для поліцейських спеціальних тематичних навчань та тренінгів, присвячених формуванню знань та навичок взаємодії з людьми, які мають різні порушення здоров'я.

Ключові слова: Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю; особи з інвалідністю / з обмеженими можливостями; компетентність поліцейського; підвищення рівні довіри до поліції; нозологічні форми інвалідності.

Принцип пріоритету міжнародного законодавства визначає необхідність створення внутрішньодержавних умов для реалізації положень тих міжнародних договорів, учасницею яких є країна. Україна, визнавши цей принцип, взяла на себе зобов'язання імплементувати у національне законодавство норми низки важливих міжнародних договорів у сфері прав людини, зокрема, Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю 2006 року (далі – Конвенції). З часу ратифікації Україною зазначеного документа у грудні 2009 року було проведено значний обсяг роботи як з боку Парламенту, інших державних інституцій, так і з боку недержавних громадських об'єднань, а також міжнародних організацій. З огляду на багатовекторність змісту Конвенції, є потреба виділити та дослідити окремий напрямок діяльності, відображений у ст. 8 – «Просвітньо-виховна робота». Зміст цієї норми, крім іншого, включає й необхідність вжиття заходів з підвищення рівня освіченості населення щодо осіб з обмеженими можливостями, боротьби зі стереотипами, виховання на всіх рівнях системи освіти шанобливого ставлення до прав осіб з інвалідністю, просування виховно-ознайомчих програм, присвячених цій категорії осіб та їхнім правам тощо [1].

Безперечно, положення, визначені у ст. 8 Конвенції, безпосередньо стосуються й правоохоронних органів, які через специфіку діяльності постійно спілкуються та взаємодіють з різними категоріями населення. Сюди входить і категорія осіб, які мають ті чи інші стійкі обмеження здоров'я (соматичні, сенсорні, психо-інтелектуальні, комплексні тощо). Однак, нажаль, в рамках професійної підготовки правоохоронців в Україні відсутні навчальні дисципліни або навіть окремі теми в рамках інших дисциплін, які давали хоча б початкові знання та формували навички взаємодії з даною категорією осіб. Зважаючи на значну неоднорідність категорії «особи з обмеженими можливостями/ з інвалідністю», є необхідність отримання знань про природу, наслідків та зовнішніх проявів тих чи інших порушень фізичного або/та психо-інтелектуального здоров'я, їх впливу на особистість людини, специфік комунікації з такою людиною із врахуванням її особливостей.

Звертаючись до досвіду інших держав, можна стверджувати, що навчання правоохоронців для отримання знань та навичок для ефективної взаємодії із людьми, які мають стійкі вади здоров'я, є обов'язковим компонентом програм навчання, наприклад, поліцейських. Усвідомлюючи, що ця група людей є «найчисленнішою меншістю у світі» (за даними WHO 2011 року

близько 15 %, тобто майже 1 млрд. жителів Землі мають ту чи іншу інвалідність [2]), запроваджено проведення навчальних тренінгів саме для працівників поліції.

Наприклад, група науковців з Австралії та Південної Африки (Erna Viljoen, Juan Bornman, Louise Wiles, Kerstin Tönsing) у сумісному дослідженні стверджують, що люди з інвалідністю, особливо ментальною, більше довіряють саме правоохоронцям [3]. Крім того, дослідними доходять висновку, що проведення комплексного навчання поліцейських є більш ефективним, якщо воно проходить за участю мультидисциплінарних спеціалістів (фахівців у галузі психічного здоров'я, психологів, соціальних працівників, поліцейських та самих людей з інвалідністю). Також ця група вчених вважає, що варто використовувати підхід, заснований на експериментальному навчанні та поєднує у собі отримання інформації, групові дискусії та виконання практичних вправ [3, с. 13].

Цікавим є також досвід поліції провінції Альберта (Канада). Офіс генерального повіреного Альберти розробив оригінальний онлайн-курс «Робота поліції та особи з психічними вадами», за участі психолога, представників провінціальних корекційних закладів, а також поліцейських для всіх муніципальних поліцейських служб та корекційних закладів. Цей курс підходить і для поліцейських початкового рівня, і для підвищення кваліфікації поліцейських з певним досвідом. Курс описується як не окремий сегмент, а невід'ємна частина постійного навчання. Більш широка структура навчальної програми, частиною якої є цей курс, заснована на методах навчання дорослих та розділенні базових навичок та знань (юридичних, тактичних, оперативних) [4].

За результатами ґрунтовного дослідження стану дотримання прав і свобод людей з обмеженими можливостями / з інвалідністю в Україні, стану готовності поліцейських (на прикладі Донецької та Луганської областей), проведеного протягом 2020 року, автором було аргументовано доцільність проведення навчань для працівників правоохоронних органів, зокрема, поліцейських.

За підтримки Програма ООН із відновлення та розбудови миру у жовтні - листопаді 2021 (Донецька та Луганська області) та у лютому 2022 року (Запорізька область) були організовані та проведені дводенні тренінги для поліцейських превентивного сектору. Метою тренінгів було підвищення рівня знань поліцейських щодо наявних прав, свобод та законних інтересів людей з інвалідністю, нозологічні форми інвалідності та їх описові характеристики щодо обмежених можливостей заради їх ефективного захисту під час виконання поліцейських функцій. Завданнями тренінгу було визначено:

- ознайомлення учасників тренінгу з правами, свободами та інтересами людей з інвалідністю;
- ознайомлення з досвідом поліції інших країн щодо наявних підходів у роботі з людьми з інвалідністю та протидії насильству щодо цих осіб;
- надати інформацію щодо існуючих нозологічних форм інвалідності та описові характеристики щодо обмежених можливостей таких людей;
- основи етичного спілкування поліції з людьми з інвалідністю;
- напрацювання практичних навичок щодо врахування фактору обмежених можливостей цих людей під час виконання поліцейських функцій.

Анкетування учасників тренінгів дало змогу визначити рівень знань та комунікативних навичок поліцейських до та після проходження навчання. Визначено оцінку своєї обізнаності та навичок ефективної взаємодії з особами, які мають різні форми інвалідності, а також рівень особистого сприйняття кожного з учасників тренінгу (рівень толерантності), до людей з різними нозологіями до та після навчання (табл. 1). Крім того, опитування дозволило визначити динаміку (зміни / відсутність змін) особистого сприйняття людей, які мають різні нозологічні форми інвалідності (табл. 2).

Таблиця 1

Опитування поліцейських Донецької та Луганської областей (100 осіб), %

Питання	Ніяк	Я підтвердив свою думку, що увагу потрібно приділяти більш серйозним питанням	Так, я подивився на таких людей з іншого боку	Ставлення не змінилося, але отримав нову інформацію	Так, кардинально змінилося у бік сприйняття	Так, кардинально змінилося у бік несприйняття
Як вплинув тренінг на ваше ставлення до людей з інвалідністю?	2	23	20	35	19	1

Таблиця 2

Опитування поліцейських Донецької та Луганської областей (100 осіб), %

Питання	До людей з вадами опорно-рухового апарату (так/ні)	До людей з психічними захворюваннями (так/ні)	До людей з вадами інтелектуального розвитку (так/ні)	До людей з сенсорними вадами (так/ні)	До людей які мають проблеми у навчанні та спілкуванні (так/ні)	До людей з комплексними вадами (так/ні)
Чи змінив тренінг ваше ставлення до людей з інвалідністю?	75 / 25	77 / 23	75 / 25	73 / 27	77 / 23	79 / 21

Отже, реалізація положень ст. 8 Конвенції через підвищення рівня обізнаності поліцейських з питань ефективної комунікації, взаємодії з людьми з обмеженими можливостями, застосування індивідуального підходу, враховуючи особливості кожної людини, є необхідною умовою для ефективної роботи правоохоронних органів з різними категоріями населення держави. До того ж, отримання необхідних знань та напрацювання практичних навичок та застосування їх правоохоронцями на практиці сприятимуть зменшенню рівня стигмизації та, як наслідок, дискримінації осіб з вадами здоров'я. Вважаємо, що навчання, проведення тематичних тренінгів є запорукою не лише підвищення рівня професійної компетентності поліцейського, а й збільшення рівня довіри до поліції в Україні з боку населення.

Список бібліографічних посилань

1. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю Disability and health. 24 November 2021. World Health Organization. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>. (дата звернення: 15.02.2022)
2. Viljoen, E., Bornman, J., Wiles, L., & Tönsing, K. M. (2016). Police officer disability sensitivity training: a systematic review. *Police Journal: Theory, Practice and Principles*, Early onli, 1–8. <http://doi.org/10.1177/0032258X16674021>.
3. Police Interactions with Persons with a Mental Illness: Police Learning in the Environment of Contemporary Policing. Prepared for the Mental Health and the Law Advisory Committee Mental Health Commission of Canada By Terry G. Coleman, PhD(C) Dr. Dorothy Cotton. May 2010. URL: https://www.mentalhealthcommission.ca/sites/default/files/Law_Police_Interactions_Mental_Illness_Report_ENG_0_1.pdf (дата звернення: 15.02.2022)

Одержано 16.02.2022

УДК 340.12

Костянтин Геннадійович ВОЗНЮК,

викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Євгенія Василівна ДЕРКАЧ,

курсант ПД-038 ФПФППД

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПОЛІТИКА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В РОБОТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Одним із найвагоміших загальнолюдських принципів є принцип рівності – визнання того, що всі люди мають бути рівними між собою незалежно від будь-яких особливостей.

Ключові слова: *гендер, гендерна рівність, дискримінація.*

В умовах сьогодення гендерна рівність є фундаментальною цінністю третього тисячоліття на рівні зі свободою, справедливістю, толерантністю.

За часів становлення привілеїв окремим групам суспільства та затвердження окремих прав певним індивідам важливою проблемою постала гендерна нерівність між чоловіком та жінкою. Відповідно до ст. 24 Конституції України кожен повинен мати рівні конституційні права, а обмеження чи привілеї за ознакою статі не повинні існувати. У сучасних соціологічних дослідженнях не існує єдиного визначення терміну «гендер», проте він пояснює собою сукупність взаємовідносин у житті [1, с. 464-470].

В реаліях сьогодення невід’ємним в політиці України стало державне євроінтеграційне прагнення. На сьогоднішній день Україна взяла на себе обов’язок враховувати проблему рівності між жінками та чоловіками Україна під час планування та впровадження законів, актів та постанов. Термін «гендерна рівність» пояснює, що кожна людина має свободу для розвитку та вибору особистих здібностей. Тобто, потреби жінки або чоловіка повинні враховуватись рівним чином, повинні мати рівний правовий статус, який зміг би дозволяти приймати однакову участь у суспільному житті. Державну політику щодо визнання та забезпечення рівних прав жінок та чоловіків регулює центральний орган виконавчої влади, а саме Національна соціальна сервісна служба України [2].

Важливим кроком у забезпеченні політики гендерної рівності було її впровадження не лише в систему МВС, але й в сектор безпеки в цілому. У діяльності служб поліції її забезпечення та врахування проблематики є основою захисту прав, підвищення ефективності роботи правоохоронних органів, зміцнення верховенства права, а також навіть запобігання насильства. Що стосується насильства, то впровадження політики гендерної рівності в систему поліції дозволить показати суспільству, що кожна особа має рівні права та має можливість на захист, незалежно від статі, а головне, що її права ніхто не має права порушувати чи обмежувати [3, С. 19-24].

Проте однією з проблем гендерної нерівності в системі МВС є невизначеність прав жінок-правоохоронців. Основою проблеми є те, що Національна поліція України передбачає створення більшості робочих місць в слідчому, кримінальному та превентивному секторі, які розраховано на більш сильну категорію суспільства, а саме на чоловіків. Досить часто для жінок залишаються лише посади в кадрових та відбіркових комісіях та невмотивовані відмови щодо прийняття на службу. Проте до 2020 було визначено план заходів щодо стратегії розвитку МВС, який передбачав перелік завдань спрямованих на забезпечення реалізації гендерної політики, а саме:

– Зміна у комплексі вправ, щодо складання силових фізичних випробувань, так як з 1972 року були встановлені єдині стандарти фізичної підготовки жінок та чоловіків. З часом було доведено, що вони не відповідають жіночій анатомії та було прийнято рішення щодо зміни фізичних комплексних вправ для жінок.

— Зміна поліцейського обладнання на більш пристосованого до використання жінками. Майже всі жінки мають структуру тіла, яка значно відрізняється від чоловіків, тож підрозділами поліції було вирішено придбати комплекти форми, що відповідають жіночим розмірам. Також, важливим є комплектування підрозділів зброєю та спеціальними засобами, що мають меншу вагу та розмір, що робить їх більш ефективними під час застосування жінками.

— Запровадження занять з персоналом, раптові перевірки робочих місць та програми іспитів допомагають протидіяти сексуальним домаганням та гендерній дискримінації. Соціологічними дослідженнями було підтверджено, що більшість жінок в підрозділах поліції зазнавали сексуальних домагань, або гендерної дискримінації, тож було вирішено запровадити ряд заходів задля нейтралізації даної проблеми [4].

Як висновок потрібно сказати, що ефективність забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності великою мірою зумовлюється тим, наскільки питання гендерної рівності інтегровані в інституціональну політику, внутрішню організаційну культуру та повсякденну діяльність органів виконавчої влади. Це означає, що на сьогоднішній день ми йдемо вірним шляхом та маємо можливість досягти високих результатів у розвитку нашого суспільства.

Список бібліографічних посилань

1. Крочук М.І. Гендерна рівність як складова загального принципу рівності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2011. № 4. с. 470. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/04_2011/11kmizpr.pdf (дата звернення: 20.02.2022)
2. Гендерна рівність. Національна соціальна сервісна служба України. *Офіційний вебпортал*. URL: <https://nssu.gov.ua/genderna-rivnist> (дата звернення: 20.02.2022)
3. Дені Л. Гендерні питання у поліції. / Збірник інформаційно- методичних матеріалів «Гендерні питання у секторі безпеки». Посібник 2, Женева: DCAF, ОБСЄ/БДІПЛ, ООН Жінки. с. 73. URL: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Tool%20%20UA.pdf> (дата звернення: 20.02.2022)
4. Мартиненко О. Права жінок-правоохоронців та політика гендерної рівності : досвід інших країн у вітчизняному контексті. // Інформаційний портал «Права людини в Україні» / Харківська правозахисна група. 07.05.2009. URL: <https://khpg.org/1241689788> (дата звернення: 20.02.2022)

Отримано 22.02.2022

УДК 355.541.1:351.741

Віталій Володимирович ФЕДОРОВ,

завідувач кафедри вогневої підготовки факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid/0000-0001-6312-4746>;

Ольга Борисівна ПІСКУНОВА,

викладач кафедри вогневої підготовки факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid/0000-0002-7221-4855>

СПЕЦІАЛЬНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Воєнний стан, запроваджений в Україні, призвів до зростання кількості вогнепальної зброї у населення, а російська агресія спричиняє активізацію диверсійних груп, які діють на території нашої держави. Наслідком цього може стати поява терористичних загроз та збільшення кількості злочинів, які вчиняються із застосуванням вогнепальної зброї. Чинне зако-

нодавство, яке регулює застосування зброї поліцейськими, не враховує низки ситуацій знешкодження злочинця шляхом його травмування чи вбивства, що створює для поліцейських юридичні та моральні перепони. Тому стає актуальним вивчення досвіду інших країн, які на законодавчому рівні запроваджують спеціальне застосування вогнепальної зброї з цією метою.

Ключові слова: спеціальне застосування вогнепальної зброї, вогнепальна зброя, поліція, снайпер, терористична загроза, тероризм.

Поняття спеціального застосування вогнепальної зброї сьогодні маловідоме в українському дискурсі, хоча у західних країнах уже не один рік тривають дискусії щодо його правових та етичних підстав. Це поняття охоплює застосування поліцейським чи військовослужбовцем, який входить до складу контртерористичної групи, вогнепальної зброї з приладдям для ураження цілей зі значних відстаней, іншими словами, ідеться про роботу снайпера зі знешкодження злочинця.

Українські правоохоронні органи вже мають незначний досвід затримання і знешкодження осіб, які захоплюють заручників. Проте, слід враховувати, що повномасштабна війна з росією і повоєнний період створюють нові загрози для нашої держави, зокрема зростання кількості злочинів, скоєних із застосуванням вогнепальної зброї та вибухових пристроїв. Це у свою чергу може призвести до збільшення випадків спеціального застосування зброї поліцейськими. Тому вивчення світового досвіду сприятиме у подальшому формуванню в Україні нормативної бази й чіткого алгоритму дій поліцейських підрозділів у випадках знешкодження озброєних злочинців.

У світовій практиці спеціальне застосування вогнепальної зброї поділяється на «рятівний постріл», коли стрілець самостійно оцінює ситуацію, рівень загрози для заручників і визначає доцільність застосування зброї, та «постріл за наказом», коли дозвіл на знешкодження злочинця надається прокурором чи суддею до початку операції або у її перебігу. Перший вид дозволяє швидше реагувати на обставини, але покладають значну відповідальність зі прийняті рішення на поліцейського, другий – може призвести до зволікання та, як наслідок, людських жертв у результаті дій злочинця.

Враховуючи, що в більшості держав сьогодні смертна кара, як найсуворіший вид покарання за злочини, скасована, головним предметом дискусій щодо спеціального застосування вогнепальної зброї є зіткнення права людини на життя (найвищого права) та права поліцейських підрозділів на вжиття усіх необхідних заходів для припинення неправомірної поведінки особи чи групи осіб, аж до фізичного знищення. Тому на законодавчому рівні існують різні підходи до того, який захід поліцейського примусу є допустимим під час припинення злочину.

У Бельгії, яка вже зазнавала терористичних загроз, спеціальне законодавство визначає випадки застосування вогнепальної зброї поліцейськими. При цьому до уваги мають братися усі пов'язані з цим ризики, а застосування такого заходу примусу має бути розумним і зіставним із потенційною загрозою. Загалом бельгійське законодавство у цьому питанні дещо збігається з українським, з тою відмінністю, що будь-якому застосуванню зброї має передувати попередження про намір її застосування, якщо тільки таке попередження не зводить нанівець зусилля поліцейського [2, с. 34-35]. Однак чинне законодавство не передбачає випадків застосування вогнепальної зброї на значних відстанях, коли таке попередження фізично не можливе, що створює юридичну дилему як для керівника контртерористичної групи, так і для самого снайпера.

У Нідерландах поліцейських може застосовувати вогнепальну зброю або за наказом командира, або з «делегуванням команди “вогонь”». У першому випадку наказ має бути оформлений належним чином (як правило, оформлюється заздалегідь у письмовій формі), у другому – командир «делегує» виконавцеві право такого наказу перед початком операції, наприклад, якщо злочинець відкриває вогонь у бік поліції, то снайпер, маючи делегований наказ, може знешкодити такого злочинця (делегування може відбуватися, наприклад, фразою: «якщо буде ситуація, коли хтось відкриє по нас вогонь, можеш знешкодити цю особу») [2, с. 37-38]. Отже,

право самостійно оцінити ситуацію і прийняти рішення про застосування вогнепальної зброї надається поліцейському лише у виняткових випадках.

Латвійське законодавство, як і українське, не містить поняття рятівного пострілу або пострілу за наказом чи взагалі спеціального застосування вогнепальної зброї. Згідно із законом про поліцію у випадку терористичної загрози поліцейський самостійно приймає рішення та несе повну відповідальність за нього [2, с. 38], що у разі помилки чи неправильної оцінки ситуації може створити для поліцейського загрозу відповідальності за перевищення заходів примусу.

У Німеччині юрисдикція майже усіх земель дозволяє рятівний постріл, який далеко не завжди визначається як крайній захід припинення злочину, а може застосовуватися без вжиття менш суворих заходів поліцейського примусу. Головними умовами спеціального застосування вогнепальної зброї є принцип співмірності й мінімального завдання шкоди третім особам [2, с. 109]. Це надає поліцейському певною мірою свободу прийняття рішення та дозволяє у критичній ситуації не відволікатися на юридичну оцінку обстановки, а миттєво приймати рішення про спеціальне застосування вогнепальної зброї.

В Ізраїлі поряд зі спеціальним застосуванням вогнепальної зброї використовується поняття цілеспрямованого вбивства (*targeted killing*), під яким мається на увазі знешкодження злочинця не як реакція на наявну терористичну загрозу, а як її попередження. Як правило, воно здійснюється військовими формуваннями поза судовою процедурою або на полі бою [1]. Така практика сьогодні викликає чимало дискусій серед юристів та захисників прав людини, оскільки нівелює права людини, однак в умовах війни такий підхід доводить свою ефективність і дозволяє не так усувати наслідки терористичних актів, як попереджати їх.

Досвід сусідньої Польщі прикметний наявністю окремого закону, який регулює застосування заходів примусу та вогнепальної зброї. Він визначає коло органів та осіб, уповноважених на застосування спеціальних засобів і вогнепальної зброї, правила їх застосування і порядок документування таких випадків [4]. Як і в Україні, вогнепальна зброя тут застосовується лише у випадках, коли інші заходи примусу виявилися недостатніми або неможливими у ситуації, що склалася. Однак, закон зобов'язує поліцейського спершу попередити голосом про намір застосування зброї, а якщо такий вигук виявився неефективним, дозволяє зробити попереджувальний постріл у безпечному напрямку. Застосування вогнепальної зброї без попередження можливе лише у випадку, якщо таке попередження призведе до прямої загрози життю або здоров'ю поліцейського чи іншої особи. [4]. Крім того, у Польщі наявний закон про анти-терористичну діяльність, яким запроваджено поняття спеціального застосування вогнепальної зброї [3].

Ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію» визначений вичерпний перелік підстав для застосування поліцейськими вогнепальної зброї, якому має передувати попередження про намір її застосування. В окремих чітко визначених законом випадках дозволяється застосування зброї без попередження. Це означає, що поліцейський у кожному випадку має самостійно оцінити ситуацію та визначити доцільність найсуворішого заходу примусу.

Крім того, прийнято низку нормативно-правових актів, які окремо регулюють застосування вогнепальної зброї, зокрема й цивільним населенням, які, фактично, запроваджують «рятівний постріл» з урахуванням принципу завдання найменшої шкоди. Специфікою цих актів є те, що вогнепальна зброя може застосовуватися лише проти російського агресора, а норми діють лише в період воєнного стану. Однак, чинним законодавством не визначено спеціального застосування вогнепальної зброї у випадку терористичних загроз, що у майбутньому може створювати юридичні й моральні перепони у діяльності поліцейських.

Список бібліографічних посилань

1. Coracini C. E. F. Targeted Killing of Suspected Terrorists During Armed Conflicts: Compatibility with the Rights to Life and to a Due Process? // III Anuário Brasileiro De Direito Internacional. V. 2. P. 34–45. URL: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r27148.pdf> (дата звернення: 19.02.2022).

2. Specjalne użycie broni: stan obecny, zagrożenia propozycje rozwiązań / red.: K. Jałoszyński, W. Zubrzycki, J. Stelmach. Szczytно, 2017. 370 s.

3. Ustawa z 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych, DzU z 2016 r., poz. 904. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20160000904> (дата звернення: 27.02.2022).

4. Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, poz. Dz.U. 2013 poz. 628. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20130000628> (дата звернення: 17.02.2022).

Отримано 20.02.2022

УДК 159.9

Михайло Володимирович БУТЕНКО,

*аспірант відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ*

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ОДНА З ВАЖЛИВИХ ОСОБИСТІСНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ

Розглянуто розуміння соціального інтелекту у класичному вигляді. Зазначено необхідність соціального інтелекту у роботі працівників поліції з метою підвищення їх ефективності.

Ключові слова: соціальний інтелект, поліцейський, співпраця, поведінка людей.

При постійному ускладненню соціальних процесів у суспільстві у людей виникає потреба розвивати власні здібності, особливо ті, котрі стосуються розуміння та прогнозування взаємостосунків та поведінки інших людей. У той же час особливу увагу привертає факт, чому певні особи, які не мають якихось великих талантів або значних інтелектуальних здібностей, можуть досягати значного успіху в соціальній взаємодії з людьми, що дозволяє їм досягати не тільки успіху у взаємодії з іншими, а й досягати значного кар'єрного росту. У зв'язку з цим все більше науковців у своїх працях розглядають такий компонент особистості, як соціальний інтелект.

Поняття соціального інтелекту вперше було введено американським психологом Е. Торндайком в 1920 році, який розглядав його як специфічну пізнавальну властивість, яка забезпечує успішну взаємодію з людьми, виконуючи при цьому функцію прогнозування поведінки інших осіб [1]. Значний вклад в дослідження соціального інтелекту було внесено Дж. Гілфорд, який розглядав соціальний інтелект як систему інтелектуальних здібностей пов'язаних з пізнанням поведінкової інформації та визначав його як систему інтелектуальних здібностей, що можуть бути описані в просторі трьох змінних: зміст, операції, результати. Він у своїх працях підкреслює, що розуміння поведінки інших людей і самого себе досить часто має невербальний характер, що необхідно для ефективної міжособистісної взаємодії та успішної соціальної адаптації. Соціальний інтелект реалізує пізнавальні процеси, пов'язані з відображенням людини як партнера по спілкуванню і діяльності [2]. Необхідно звернути увагу, що Г. Олпорт визначив соціальний інтелект як особистісну властивість, котра забезпечує можливість розуміти інших людей, і таким чином пристосовуватися краще до навколишньої дійсності [3].

П. Вернон, Т. Хант також наголошували на тому, що соціальний інтелект це перш за все вміння легко знаходити спільну мову з оточуючими людьми, можливість поставити себе на місце іншої людини [4].

Отже необхідно відмітити, що найбільш вичерпне визначення соціального інтелекту пов'язано із сукупністю здібностей особи, які визначають успішність соціальної взаємодії, включають у себе здатність розуміти поведінку іншої людини, свою власну поведінку, а також

вміння діяти відповідно до ситуації. У контексті розуміння соціального інтелекту необхідно також враховувати той факт, що людина, котра має розвинений соціальний інтелект має здатність як розуміння поведінки інших людей, так і здатність адекватно на неї реагувати, успішно взаємодіяти навіть у ситуації емоційної напруги.

Відповідно до класифікації професійної діяльності В.Є. Клімова необхідно зазначити, що професійна діяльність поліцейських здійснюється в більшості випадків у вигляді відносин «людина - людина», де предметом інтересу, обслуговування, розпізнавання та перетворення є соціальні системи, співтовариства, групи населення, люди різного віку та різних категорій [5].

Аналіз загальної роботи працівника поліції показав, що майже всі аспекти пов'язані саме із взаємодією з іншими громадянами. Одними із основних функцій роботи поліцейського є проведення превентивної діяльності, тобто завчасне попередження правопорушень та розкриття кримінальних та адміністративних правопорушень, а також забезпечення публічного порядку. Вказані аспекти роботи поліцейського потребують взаємодії з населенням, а саме вміння налаштовувати стосунки з оточуючими, розуміти їх потреби та наміри. Особливу увагу в даному випадку необхідно приділити розкриттю злочинів, адже в цій діяльності особливо важливим є вміння розуміти поведінку свідків, аналіз правдивості їх показань. Іноді навіть необхідно мати соціальну гнучкість та вміло підлаштовувати власну поведінку до свідка з метою отримання інформації про вчинення злочину., особи злочинця. І в той же час важливо зрозуміти поведінку злочинця, провести аналіз його подальших можливих дій. Практика свідчить, що вчасне прогнозування подальшої поведінки злочинця дозволяє поліцейським вчасно прийняти заходи для розкриття злочину.

Слід пам'ятати, що коли працівник поліції розвиває власний соціальний інтелект за допомогою власного досвіду, це дає йому змогу прогнозувати поведінку людей на багато кроків вперед та успішно виконувати свої функціональні обов'язки. Дослідження показали, що у випадках, коли поліцейські вчасно помічають та правильно аналізують особливості поведінки людини під час бесіди, невербальні знаки, то вони інтерпретують все це і можуть досить швидко визначити підозрілого та розкрити злочин.

Розвинутий соціальний інтелект поліцейського дозволяє уникати безліч конфліктних ситуацій, уникати при цьому дискредитації Національної поліції України. Сьогодні спостерігається тенденція у громадян, щодо дискредитації працівника поліції, шляхом здійснення відеофіксації, нетактовної поведінки щодо поліцейського. Але при цьому досить часто на початку ескалюють конфлікт саме громадяни, з метою провокації поліцейського та фіксації такого факту. Володіючи соціальним інтелектом, поліцейські можуть вчасно зреагувати на такі провокації та вибрати відповідну стратегію взаємодії із цими особами та вчасно припинити провокаційні заходи.

Потрібно приділити увагу важливості соціального інтелекту при взаємодії поліцейського із своїми колегами. Якщо брати до уваги до уваги ситуації взаємодії з громадянами, то вони, як правило, тривають обмежену кількість часу (від декілька годин до декількох днів), в той же час взаємодія із колегами може тривати роками.

Соціальний інтелект відіграє значну роль також під час здійснення керівниками їх управлінської діяльності, оскільки він включає в себе таку функцію, як регулятивно – координаційну. У цьому аспекті важливо не тільки вчасно віддавати накази підлеглим та слідкувати за їх виконанням, а й певним чином вдало планувати та правильно розподіляти завдання серед працівників. Також важливим аспектом є відчуття того, як підходять один одному той чи інший працівник, аналіз їх слабких та сильних сторін та розуміння наскільки гармонічно вони будуть співпрацювати. Аналіз дає змогу зробити висновок, що керівник з розвинутим соціальним інтелектом здійснює більш ефективну регуляцію та координацію зусиль колективу в процесі досягання цілей.

Отже, соціальний інтелект є важливою здатністю, яка необхідна поліцейському з метою ефективного виконання поставлених перед ними завдань та обов'язків.

Список бібліографічних посилань

1. Торндайк Э., Уотсон Дж. Б. Бихевиоризм. Принципы обучения, основанные на психологии. Психология как наука о поведении. М. : АСТ-ЛТД 1998. 704 с.
2. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта. Психология мышления : сборник переводов / под ред. А. М. Матюшкина. М., 1965. С. 433–456.
3. Allport G.W. Personality: A Psychological Interpretation. N.Y., 1937. P. 513-516.
4. Vernon, P.E. Some characteristics of the good judge of personality. *Journal of Social Psychology*, 1993. № 4. P. 42–45.
5. Климов Е. А. Психология профессионала: избранные психологические труды. М. : Изд-во Моск. психологосоциального ин-та, 2003. 400 с.

Отримано 20.02.2022

УДК 351.741.007:159.9

Єгор Сергійович РОМАНЕНКО,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9270-240X>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО ПІДРОЗДІЛУ ТАКТИКО-ОПЕРАТИВНОГО РЕАГУВАННЯ

Розглянуто завдання і функції патрульної поліції України. Представлено новостворений у 2017 році підрозділ патрульної служби МВС – спеціальний підрозділ тактико-оперативного реагування патрульної поліції, який став ядром всіх сил, що використовуються під час забезпечення правопорядку.

Ключові слова: спеціальний підрозділ, тактико-оперативне реагування, патрульна поліція.

Умови становлення України як демократичної правової держави закономірно викликають інтерес до проблематики організації й функціонування правоохоронних органів. Інтеграція України в Європейську спільноту ставить перед нашою державою обов'язок щодо гарантування повноцінного функціонування інститутів, основним завданням яких є забезпечення верховенства права, дотримання та захист основних прав і свобод людини і громадянина, а події, що відбуваються останнім часом у нашій державі, надзвичайно актуалізують пошуки та запровадження нових підходів щодо реформування правоохоронних органів України. Що ж до правоохоронних органів, то вітчизняному законодавству притаманна невизначеність їх системи та функціонального призначення. Така ситуація не сприяє ні подальшому зміцненню реформування, ні узгодженій їх діяльності, насамперед у сфері дотримання прав людини та забезпечення публічного порядку [1].

Основною метою діяльності Національної поліції України, визначеної Законом України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року, є служіння суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [4]. Основоположними засадами (принципами) діяльності поліції з поміж інших визначено відкритість та прозорість, а також взаємодію з населенням на засадах партнерства, що в свою чергу закладає основи для повернення довіри до цього правоохоронного органу та його законної діяльності направленої в першу чергу на обслуговування громадян в правоохоронній сфері. Сьогодні перед Україною постає нагальне завдання створення, відповідно до сучасних вимог, дієвої системи функціонування правоохоронних органів. Сфера регулювання поліцейської діяльності постійно перебуває у стані динамічної трансформації та удосконалення і певною мірою відображає напрями реалізації правової політики держави.

Розуміння проблеми регулювання та забезпечення поліцейської діяльності обумовлює розробку нової, якісної й ефективної стратегії організації та діяльності поліцейських органів.

Саме тому процес забезпечення публічного порядку в Україні, що відповідає вимогам сьогодення, є одним з найважливіших завдань правової держави; у здійсненні вказаного процесу беруть участь всі державні органи, зокрема, правоохоронні. Одним із таких є фактично новостворений у 2017 році підрозділ патрульної служби МВС, спеціальний підрозділ тактико-оперативного реагування патрульної поліції (далі - ТОР), який став ядром всіх сил, що використовуються під час забезпечення правопорядку. Патрульні підрозділу ТОР проходять спеціальну підготовку за спеціальною методикою, мають посилене екіпірування та технічне оснащення [6]. Поліцією спеціального призначення є спеціально навчені підрозділи державних служб, особовий склад яких має високу бойову, вогневу, фізичну, моральну та психологічну підготовку і, котрі використовують легке озброєння армійського типу та спеціальні тактики в операціях з високим ризиком та вирішення специфічних бойових завдань силовими методами в надзвичайно екстремальних умовах, в яких потрібні здібності та навички, що виходять за рамки можливостей звичайних поліцейських [1].

Підрозділ тактико-оперативного реагування здебільшого задіюється на акціях протесту і мітингах чим саме забезпечується охорона громадського порядку [2]. Крім цього, патрульні роти ТОР виконують різні поліцейські функції: учують порушення публічного порядку, припиняють злочини, здійснюють профілактичні заходи, беруть участь у розшуку злочинців, збирають інформацію, необхідну для інших галузевих служб, надають допомогу громадянам в екстремальних ситуаціях, не пов'язаними з правопорушеннями[1]. Так, їх повноваження та завдання прямо передбачені наказом МВС від 02.07.2015 р. №796 «Про затвердження Положення про патрульну службу МВС» [3].

Патрульна поліція відповідно до покладених на неї завдань здійснює [3, 5]:

1) цілодобове патрулювання території обслуговування з метою забезпечення належної охорони громадського порядку, громадської безпеки та контролю за дотриманням правил дорожнього руху, забезпечення його безпеки. У разі необхідності здійснює регулювання дорожнього руху;

2) перше реагування на повідомлення про правопорушення, надання невідкладної допомоги; своєчасне реагування на повідомлення про вчинення правопорушень, а також з метою надання допомоги громадянам. Надає невідкладну допомогу потерпілим від нещасних випадків, правопорушень, аварій, пожеж та інших надзвичайних ситуацій до прибуття на місце компетентних служб;

3) самостійне виявлення правопорушень: під час патрулювання та в інших випадках, передбачених законодавством, звертає увагу на правопорушення з метою їх запобігання, припинення, документування і притягнення до відповідальності;

4) припинення правопорушень: припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення, застосовуючи для цього передбачені законодавством права і повноваження; у випадках та в спосіб, передбачені законодавством, розглядає справи про адміністративні правопорушення і застосовує заходи адміністративного впливу до правопорушників;

5) затримання правопорушників та доставлення їх до підрозділів органів внутрішніх справ.

У випадках, визначених законодавством, здійснює затримання особи та її доставлення, а також застосовує інші заходи забезпечення провадження відповідно до законодавства;

6) охорону місця події. З метою забезпечення подальшого розслідування вживає заходів щодо охорони та збереження місця події в первинному, незміненному стані до прибуття уповноважених осіб, зокрема слідчих оперативних груп;

7) співпрацю з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ. З метою виявлення, припинення та попередження кримінальних, адміністративних правопорушень, забезпечення комплексного підходу в забезпеченні законності та правопорядку, налагоджує та здійснює співпрацю з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ;

8) спілкування і співпрацю із суспільством: реалізуючи підхід «міліція та громада», постійно співпрацює з населенням та громадськими організаціями з метою підвищення рівня

громадської безпеки, запобігання вчиненню правопорушень та встановлення довірливих відносин між міліцією та населенням;

9) виконання інших повноважень, передбачених нормативно-правовими актами МВС. У випадках та в межах, передбачених нормативно-правовими актами МВС, виконує інші функції, спрямовані на реалізацію своїх завдань.

Аналіз Положення про патрульну службу МВС показує, що нормативно не виділяються повноваження та компетенція спеціального підрозділу ТОР. Вважаємо, що з метою оптимізації та налагодження ефективної діяльності органів та підрозділів Національної поліції, незважаючи на вже проведене реформування, необхідним є прийняття низки підзаконних та відомчих нормативно-правових актів, які б деталізували організацію, повноваження та конкретну сферу впливу окремих органів та підрозділів Національної поліції, насамперед це стосується спеціального підрозділу тактико-оперативного реагування.

Список бібліографічних посилань

1. Бакаянова Н. М., Кубасенко А. В., Свида О. Г. Організація діяльності Національної поліції України та оперативних підрозділів [Електронне видання] : навчально-методичний посібник (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання) / Н. М. Бакаянова, А. В. Кубасенко, О. Г. Свида. Одеса : Фенікс, 2020. 251 с

2. Кобзар О. Ф. Підрозділи поліції як суб'єкти забезпечення громадського порядку та громадської безпеки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип.3-2. Т.2. С.100.

3. Про затвердження Положення про патрульну службу МВС: наказом МВС від 02.07.2015 №796. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0777-15#Text> (дата звернення: 20.02.2022)

4. Про Національну поліцію: закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 20.02.2022)

5. Стрельченко О. Г. Національна поліція як суб'єкт публічного адміністрування в Україні. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. – № 1. – 2016. С. 141-153.

6. ТОР (тактична поліція). URL: <http://surl.li/cfasb> (дата звернення: 20.02.2022)

Отримано 22.02.2022

СЕКЦІЯ 3
НЕГАТИВНІ ПСИХОЕМОЦІЙНІ СТАНИ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ
У ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

УДК 340.12(075.8)

Зоряна Романівна КІСІЛЬ,

заступник директора Інституту управління, психології та безпеки

Львівського державного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1405-4547>

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ ЯК ОСНОВА
ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ
ТА РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ УМОВАХ

Зазначено, що в умовах формування сучасної правової системи, демократизації правоохоронних органів, проголошення курсу на неухильне забезпечення прав і свобод громадян одним із провідних пріоритетів діяльності Міністерства внутрішніх справ України є створення високопрофесійного кадрового корпусу, здатного ефективно вирішувати правоохоронні завдання, які поставлені державою перед органами внутрішніх справ.

Перетворення державного управління, глибокі зміни в структурі кадрів МВС України, зміна сутності, цілей і функціональної направленості правоохоронної діяльності потребують розширення кола дослідження проблем професіоналізації у цій сфері.

Ключові слова: *психологічна стійкість, професійний ризик, професійний стрес, емоційне вигорання, психоемоційна напруженість, екстремальність.*

Професійна діяльність правоохоронців майже постійно супроводжується психоемоційною напруженістю, професійним ризиком та психічною травматизацією. Стабільність стресогенних умов породжує особливі вимоги до особистості працівника-правоохоронця, які діагностуються на рівні професійного психологічного відбору. Однак доволі часто напруженість виявляється позамежовою, що може призводити до виникнення деформаційних процесів як безпосередньо, так і шляхом опосередкованого пошуку безпечних альтернатив професійної поведінки через неналежне виконання службових обов'язків [1, с.321].

І.В. Ващенко у монографічному дослідженні «Конфлікти: сучасний стан, проблеми на напрямки їх вирішення в органах внутрішніх справ» зазначає, що «дефіцит часу, невизначеність ситуації, різноманітні завдання, які необхідно розв'язувати, висока відповідальність за наслідки здійснюваних дій та рішень, що приймаються, висока ймовірність підпадання під інтенсивний негативний психологічний (часто й фізичний) тиск – усе це чинники екстремальності, які висувають певні вимоги до особистості кожного працівника правоохоронних органів. Окрім того, саме їх дія викликає накопичування нервово-психічного напруження, що може стати основою для різноманітних функціональних порушень. Останнє стає неминучим у разі відсутності в представників правоохоронних органів адекватно сформованої психологічної загартованості до труднощів, що виникають при розв'язанні оперативно-службових завдань, умінь і навичок самоконтролю та регуляції власного психічного стану, своєї поведінки» [2, с. 150]..

Результат діяльності правоохоронців в умовах постійної дії стресових детермінант підвищеної інтенсивності вкрай часто проявляються у трагічних формах. Так, відповідно до матеріалів соціологічних досліджень, 70% поліцейських, які застосовували зброю на враження, зазнавши пережиту психічну травму протягом п'яти років звільняються зі служби. Так, на думку більшості учених-поліцейстів, підрозділ поліції, який виконував службові обов'язки під час масових безладів з великою кількістю постраждалих, може втратити до двадцяти відсотків особового складу через порушення психічної адаптації. Проведені психологічні обстеження

даної категорії осіб, дають підстави стверджувати про значну поширеність у них по стресових розладів (понад 60% обстежених відзначили значний вплив інцидентів на їхній психічний стан і наступне життя, і лише 35% не відчували якихось негативних психологічних наслідків) [3, с. 50].

Загальновідомим є той факт, що діяльність правоохоронців повсякчас пов'язана з ризиком та екстремальними ситуаціями і вони постійно перебувають у стані протистояння з конфліктуючими сторонами, що в свою не може не позначитися психологічній, організаційно-тактичній і технічній готовності до дій в умовах конфлікту. Так, кожен третій правоохоронець (36%) під час виконання посадових функцій відчуває на собі значне психічне та фізичне навантаження. Кожен другий правоохоронець (49,7%) зазначив про певні функціональні порушення, які зазвичай проявляються у втомі, дратівливості, головному болю тощо.

Як свідчать реалії сьогодення, екстремальні ситуації, які повсякчас мають місце у професійній діяльності правоохоронців чинять значний вплив на їх психіку та їх професійну діяльність. Нині домінує тенденція підвищення рівня екстремальності в діяльності поліцейських під час виконання покладених на них функцій, які вимагають від них граничного напруження сил і можливостей. Екстремальні та ризиконебезпечні умови праці, тривала дія стресогенних факторів, наявність постійної загрози життю, постійна комунікація з кримінальними і асоціальними елементами, ненормований робочий день, повна самовіддача психічних та фізичних сил під час припинення протиправних дій, висока ймовірність травмування, поранення або загибелі призводять до емоційного та психічного виснаження, зниження функціональних резервів організму. Всі перелічені детермінанти професійної діяльності поліцейських зумовлюють високі вимоги до формування у них стресостійкості та психологічної готовності до дій у ризиконебезпечних та екстремальних умовах.

Незважаючи на давність перманентних спроб дослідити феномен «стійкості» серед учених не має єдиного підходу, існують різночитання самого поняття. Багатогранність поняття терміну «стійкість» зумовлена тим, що він застосовується відносно процесів, становлення, розвитку особистості, для характеристики різноманітних аспектів її поведінки та професійної діяльності. На думку автора, це поняття не доцільно пов'язувати лишень мотиваційною, когнітивною, поведінковою, афективною сферами особистості або з поведінкою чи діяльністю, позаяк це поняття має інтегральний характер. Психічна стійкість правоохоронців є своєрідним фундаментом професійної готовності до виконання покладених на них завдань і забезпечує їх стійкість до фруструючих і стресогенних впливів на їх психіку у ризиконебезпечних та екстремальних умовах. Тому психологічна підготовка поліцейських у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання повинна бути направлена на формування стійкості до:

- негативних детермінант професійної діяльності (напруженості, підвищеної відповідальності, екстремальності, дефіциту часу, невизначеності тощо);
- детермінант, котрі сильно впливають на психічний стан правоохоронця (тілесні пошкодження, вид крові або трупу);
- ситуацій конфронтації (необхідні навички провадити психологічну боротьбу з особами, які перешкоджають превенції, розкриттю та розслідуванню злочинів; умінню протистояти маніпулятивному впливу з боку об'єктів професійної діяльності; умінню не піддаватися на різноманітні провокації тощо);
- конфліктних ситуацій у професійній діяльності (умінні аналізувати умови виникнення, протікання зовнішніх і внутрішніх конфліктів; володіти основними стратегіями вирішення конфліктних ситуацій; вироблення навичок володіння собою у складних, напружених психологічних ситуаціях).

Значна кількість ризиконебезпечних та екстремальних ситуацій у професійній діяльності правоохоронців вимагають від них наявності уміння володіти своїм психоемоційним станом, миттєвої реакції в оцінці складних ситуацій та приймати найбільш раціональні та адекватні рішення, що, в свою чергу, сприяє ефективному виконання поставлених завдань та зменшенню кількості надзвичайних подій в діяльності персоналу правоохоронців. Відсутність навиків регулювання свого психоемоційного стану часто призводить до негативних, а подеколи і важких

наслідків як для правоохоронця так і для оточуючих. Екстремальний та ризиконебезпечний характер діяльності правоохоронців призводить до виникнення в них різноманітних негативних психоемоційних станів та проблем у професійно-службовій діяльності. Тому, оволодіння правоохоронцями прийомами та методами психологічної саморегуляції є вкрай актуальною проблемою сьогодення. Найкращі показники у професійній діяльності досягають ті правоохоронці, які вміють розпоряджатися не лише своїми розумовими і фізичними ресурсами, а й зберігати на належному рівні свою нервово-психічну активність у своїй повсякденній службовій діяльності, а також у складних ситуаціях проявляти психологічну стійкість.

Аналізуючи науковий доробок учених можна дійти до висновку, що домінантною умовою психологічної стійкості особистості правоохоронця є власна пошукова активність. Так, пошукова активність працівників поліції в частині пошуку нових можливостей запобігання негативним детермінантам, готовність до засвоєння сучасних психологічних технік, спрямованих на регуляцію психоемоційних станів, сприятиме подоланню деструктивного впливу екстремальних та ризиконебезпечних обставин професійної діяльності та формуванню психологічної стійкості особистості.

Враховуючи вище викладене, під час проведення занять з професійно-психологічної підготовки з метою формування психологічно важливих якостей працівника поліції слід застосовувати:

- психодіагностику (тестування, спостереження, бесіда);
- тренінги: емпатійної поведінки; релаксаційні та медитативні техніки для подолання емоційного вигорання; формування стресостійкості; формування комунікативних навичок спілкування; подолання комунікативних бар'єрів у взаємодії з оточуючими; фасилітації діалогу (коло відновлення); саморегуляції як профілактики посттравматичних станів;
- психофізіологічні тренінги подолання смуги перешкод;
- оволодіння навичками аутогенного тренування тощо.

Необхідність проведення психологічних тренінгів та практичних занять зумовлюється існуванням певної психологічної закономірності, а саме: особистість, котра неодноразово потрапляла у складні екстремальні і ризиконенбезпечні ситуації і впоралася з ними, апріорі, має більше шансів впоратися і з іншими, а ніж та, котра ніколи в них не потрапляла. Проведений контент-аналіз новинок наукової літератури та соціологічних досліджень щодо умов роботи з виконання службових завдань правоохоронцями дає нам підставу стверджувати про те, що нині вкрай актуальним є питання щодо вдосконалення методик формування психологічної стійкості до фруструючого та стресогенного впливу ризиконебезпечних та екстремальних ситуацій в професійній діяльності правоохоронців.

Список бібліографічних посилань

1. Кісіль З. Р. Правові та психологічні засади запобігання професійній деформації працівників органів внутрішніх справ України: дис. доктора юрид. наук.: 12.00.06 К., 2011. 404 с.
2. Ващенко І.В. Конфлікти: сучасний стан, проблеми та напрямки їх вирішення в органах внутрішніх справ. Харків : Національний університет внутрішніх справ, 2002. 256 с.
3. Лефтеров В.О. Психологічні детермінанти загибелі та поранень працівників органів внутрішніх справ. Донецьк : ДІВС МВС України, 20015. 324 с.

Отримано 24.01.2022

УДК 159.96

Наталя Едуардівна МІЛОРАДОВА,

професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор психологічних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0716-9736>

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПЕРШОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБАМ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

Розглянуто деякі особливості надання першої психологічної допомоги (ППД) при виникненні негативних реакцій на травматичні події; визначено спільні характеристики у складових та послідовності проведення ППД в межах різних протоколів.

Ключові слова: *перша психологічна допомога (ППД), принципи надання ППД, елементи ППД, протоколи ППД.*

В умовах військового стану необхідність правильно організовувати та надавати першу психологічну допомогу (ППД) при виникненні ознак негативних психічних реакцій та станів набуває актуальності. Принципам, структурі та особливостям її надання приділено багато уваги у дослідженнях як вітчизняних (Л.М. Балабанової, О.В. Бойко, О.М. Кокун, О.С. Колесніченко, Я.В. Мацегора, К.Л. Мілютіна, Н. В. Оніщенко, І.І. Приходько, А.М. Романишин А. М., О.В. Тімченко, та ін.) так і зарубіжних (Н. Агазаде, Х. Алієв, В.Б. Никишина, І.Г. Малкіної-Пих, Р. Моуди, Муллі Лаад, О. Оялон, Н. Харрис, С. Хобфолл та ін.) науковців.

Практичні навички надання ППД постійно удосконалюються фахівцями допомагаючих професій, які працюють під час надзвичайних ситуацій, в межах екстремальної психології поняття «перша психологічна допомога» набуло свого активного розвитку.

Розуміючи ППД як сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної психологічної допомоги людям, які зазнали впливу надсильних стресорів, фахівці розглядають її як здійснення гуманних, підтримуючих заходів реагування на страждання особи, яка може потребувати підтримки. Розглянемо більш детально її особливості:

- не передбачає значної професійної підготовки, може надавати не лише професійний психолог, а й інший спеціаліст, знайомий з правилами її надання;

- в основі надання ППД лежать три основних принципи – спостерігати, слухати та спрямовувати;

- важливою характеристикою першої психологічної допомоги є її умовна простота;

- в основі відповідального надання допомоги лежать декілька ідей: повага до безпеки, гідності та прав людини; адаптація власних дій до культурних традицій; поінформованість про інші заходи реагування на надзвичайну ситуацію; турбота про себе.

- ППД має певну структуру (складається із взаємопов'язаних елементів), реалізується послідовно;

- потреба у ППД залежить від глибини впливу події на індивідуума.

- у більшості ППД надається при тяжкому впливові психотравмуючої події на особу (оцінка поведінки постраждалого є вирішальною для винесення рішення про її надання);

- не передбачає детальне обговорення подій, які викликали стан дистресу;

- не кожна людина, яка пережила кризову подію, потребує ППД або прагне її отримати;

- існують певні етичні правила надання ППД;

- передбачає певні аспекти (формування відчуття безпеки, надання доступу до соціальної, фізичної та емоційної підтримки; зміцнення віри в можливість допомогти собі та оточуючим) та ін;

- можна надавати у будь-якому достатньо безпечному місці або в місцях надання допомоги постраждалим;

Існують багато протоколів проведення першої психологічної допомоги, серед яких виокремлюються : модель індивідуального кризового втручання George S. Everli, протоколи Н. Агазаде, Raphael, А. Гершанова, І. Пінчука та протокол «ЯАЛОМ». Одні фахівці виокремлюють чотири або п'ять етапів в надання ППД, інші надають покрокові інструкції, зазначаючи десять або дванадцять протокольних елементів. Аналізуючи зазначені протоколи ми бачимо, що є певні спільні характеристики у складових та послідовності проведення первинної психологічної допомоги. До них віднесено такі основні дії фахівців: контакт та залучення; безпека та комфорт; стабілізація стану; збирання інформації; практична допомога; зв'язок із соціальною підтримкою; надання інформації щодо стратегій подолання гострого стресу; взаємодія із суміжними службами та перенаправлення.

Таким чином надання першої психологічної допомоги повинно базуватися на певних положеннях, дотримання яких є основою її ефективності. ППД спрямована на створення безпечних умов для особи, яка переживає психотравмуючу ситуацію та, як вважають кризові психологи, включає чинники, які вважаються найкориснішими для відновлення людини: відчуття безпеки, зв'язку з іншими людьми, спокою та надії; доступ до соціальної, фізичної та емоційної підтримки; відчуття спроможності допомогти собі – на індивідуальному рівні та на рівні громади.

Отримано 22.02.2022

УДК 159.942.5

Леонід Володимирович МОГІЛЕВСЬКИЙ,

проректор Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6994-6086>

ПСИХОЛОГІЯ БОЙОВОГО СТРЕСУ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Окреслено психологічні аспекти феномена бойового стресу у працівників Національної поліції, а також нагальні завдання зі створення системи контролю бойового стресу правоохоронців.

Ключові слова: бойовий стрес, бойові дії, стрес-фактори, Національна поліція, психічне здоров'я.

Триваюча екзистенціальна боротьба України за свою незалежність актуалізує проблему вирішення завдань забезпечення обороноздатності держави, ефективності сил безпеки та оборони під час воєнних дій, а також вдосконалення системи психологічного супроводу в контексті подолання наслідків бойової психічної травматизації. Численні дослідження з військової психології та психіатрії (О. А. Блінов, К. О. Кравченко, В. В. Стасюк, О. В. Тімченко, І. І. Приходько та ін.) свідчать про вагомість і велику травматичність наслідків бойового стресу, зниження якості та ефективності виконання службових завдань. Сьогодні значна кількість працівників Національної поліції беруть участь у бойових діях, а також задіяні в поліцейських спецопераціях. Однак вивчення феномена бойового стресу дотепер концентрувалося в царині військової психології, приділяючи недостатню увагу специфіці поліцейської діяльності.

Наразі немає єдиної класифікації психічних реакцій і станів, що виникають у бойовій обстановці, але всі вони так чи інакше зводяться до поняття «бойовий стрес». Загалом, помірний стрес сприяє мобілізації фізичних і психічних можливостей, захисних сил організму, активізує інтелектуальні процеси, створює оптимальне бойове збудження, інтенсифікує доцільну діяльність поліцейського. Дистрес часто призводить до різних психогенних патологічних

реакцій і психологічних розладів. Виникнення негативних психологічних наслідків прямо залежить від інтенсивності бойового стресу, який, у свою чергу, містить у собі два основні критерії: 1) сила і тривалість впливу на психіку поліцейського бойових стресорів; 2) індивідуально-психологічні особливості й особистісні властивості поліцейського, його психологічна та професійна готовність до ведення бойових дій, характер і рівень бойової мотивації, сприйняття місця і ролі бойових дій в історії та перспективі своєї системи життєдіяльності тощо.

Бойовий стрес – це багаторівневий процес адаптаційної активності організму людини в умовах екстремальної бойової обстановки, який супроводжується напруженням механізмів реактивної саморегуляції та закріпленням специфічних пристосувальних психофізіологічних змін [1, с. 107]. Основні стрес-фактори поділяються на індивідуально-психологічні, соціально-психологічні, ситуаційно-середовищні та соціально-політичні. Також можна виділити специфічні та неспецифічні для бойової обстановки фактори впливу. Специфічні стресори характеризуються високим рівнем стресогенності та включають у себе такі чинники: 1) загроза життю і здоров'ю поліцейського (поранення, контузії, каліцтва, дози опромінення); 2) страх болю і травматизації; 3) загибель близьких людей і колег, жахливі картини смерті та людських страждань; 4) необхідність застосовувати зброю на ураження; 5) тривала депривація фізіологічних (дефіцит води та харчування, порушення режиму сну) та соціальних (спілкування з рідними, втрата соціальних зв'язків) потреб; 6) специфічність бойової обстановки (велика швидкість і непередбачуваність розвитку подій, новизна, невизначеність, раптовість) тощо. До неспецифічних відносять стресори, притаманні не лише бойовій обстановці, а й іншим професійним стресовим ситуаціям у діяльності поліції (психоемоційна напруженість, інтенсивні тривалі міжособистісні конфлікти, різкі й несподівані зміни умов служби та життєдіяльності, підвищена відповідальність за власні дії тощо). Розвиток бойового стресу проходить чотири етапи: норма, реакція, травма, хвороба.

Отже, бойовий стрес виникає внаслідок потужної дії зовнішніх і внутрішніх стресорів на організм людини в екстремальних бойових умовах і викликає істотні (часто незворотні) зміни в когнітивній, афективній, емоційній і поведінковій сферах, спричиняючи порушення психічного, психологічного та фізичного здоров'я особистості. В умовах бойових дій психіка людини отримує серйозні травми, які здатні призвести до деструктивних наслідків: від порушень сну та підвищення дратівливості до серйозних психічних проблем, які потребують допомоги фахівця психіатричного закладу.

Психічна травматизація внаслідок бойового стресу надмірної сили є поширеним і часто незворотним явищем. На індивідуальному рівні бойова психологічна травма особистості поліцейського може виявлятися у таких формах, як: різка, неадекватна обстановці гіперактивація або, навпаки, зниження службово-бойової активності; надмірне емоційне збудження або, навпаки, заціпеніння, емоційна «тупість»; деструктивні форми мотивації бойової діяльності або, навпаки, бажання будь-якою ціною зберегти собі життя; дезадаптація у бойовій ситуації; відчуття нереальності подій; симптоми уникнення; різке зниження дисциплінованості; необґрунтоване роздратування, гнів, агресивність; різке зростання тривожності або неадекватна ризикованість; нездатність упоратися з почуттям страху, панічні атаки; поява помітної замкнутості, пригніченості, апатії; втрата інтересу до життя, суїцидальні думки; психічна напруженість і надпильність; проблеми з концентрацією уваги та її переключенням; різке зниження психологічної стійкості або, навпаки, зростання ригідності психічних процесів; поява схильності до панічних настроїв тощо [2, с. 16]. Поряд із перерахованими факторами виділяють також соціальні, етнічні, релігійні, сімейні й інші обставини, що додатково сприяють інтенсифікації проявів бойового стресу у працівників поліції.

Означені фактори психотравматизації впливають на зростання помилок у прийнятті тактичних рішень із проведення службових заходів, значно знижують ефективність виконання службових обов'язків й оперативно-бойових завдань, призводять до істотних втрат особового складу та озброєння, «зривів» у діяльності працівника поліції, порушення дисципліни, протиправної або кримінальної поведінки, розвитку гострих стрес-залежних психічних розладів, а

також психологічних втрат у підрозділі загалом у вигляді падіння або повної втрати боєздатності (готовності).

Реалії військової агресії проти України характеризуються масштабністю психотравматичних наслідків як для суспільства загалом, що знайшло своє втілення у формуванні колективної психологічної травми, так і для психічного здоров'я окремих громадян. Для представників ризиконебезпечних професій, зокрема сил безпеки і оборони, підтримка психічного здоров'я стає пріоритетним завданням у забезпеченні високих показників ефективної професійної діяльності. Сьогодні в Національній поліції України нагальним завданням є створення системи контролю бойового стресу правоохоронців. Дієвими напрямками в контексті означеної проблематики мають стати такі.

1. Створення узгодженого пакету нормативно-правових актів з регламентації роботи з бойовим стресом працівників Національної поліції.

2. Розробка та впровадження навчальних програм професійно-психологічної підготовки поліцейських з дисципліни «Військова психологія» в межах освітнього процесу ЗВО із специфічними умовами навчання, а також спецкурсів у межах службової підготовки працівників поліції, які мають на меті озброїти превентивними психокорекційними заходами, дієвими копінг-стратегіями й ефективними моделями формування високого рівня резилентності особистості до бойових умов, базовими уміньми та навичками самодопомоги в бойових умовах і надання первинної (екстреної) психологічної допомоги іншим.

3. Проведення емпіричних соціально-психологічних досліджень щодо виявлення наслідків впливу воєнних дій на особистість працівника Національної поліції з урахуванням видової і родової специфіки поліцейської діяльності. Розробка на їх основі науково обґрунтованих методичних рекомендацій для виділення певних реакцій-маркерів, які б дали змогу керівнику підрозділу (групи) та психологам визначити рівень наявності бойового стресу і надати своєчасну психологічну допомогу поліцейському, аби не допустити незворотних паталогічних змін.

4. Моніторинг, раннє виявлення та надання допомоги при дезадаптивних явищах бойового стресу [3]:

– первинна допомога (психологічна підтримка) – надання кваліфікованої допомоги при виражених дезадаптивних явищах бойового стресу в бойовій зоні без госпіталізації для повернення до строю за 24–72 години (військові психологи, керівники, колеги, навички самодопомоги);

– вторинна допомога (психіатрична підтримка) – надання спеціалізованої медичної допомоги при розвитку психічних відхилень.

5. Побудова багаторівневої системи подолання наслідків психічної травматизації та збереження психічного здоров'я поліцейських шляхом розроблення відповідних програм психологічного супроводу, реабілітації та соціально-психологічної адаптації поліцейських, які були учасниками військових дій і перенесли психотравмуючий вплив бойового стресу, а також членів їх родин.

Отже, дослідження сучасних реалій форм прояву та психотравматичних наслідків феномена бойового стресу працівників Національної поліції є актуальним завданням наукової теорії та практики психологічної та психотерапевтичної роботи.

Список бібліографічних посилань

1. Тютюнник Л. Л. Бойовий стрес та шляхи подолання його психотравмуючих наслідків. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 2 (55). С. 106–115.

2. Войтенко О. В. Психологічні наслідки бойового стресу // Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового суспільства : зб. наук. пр. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. круглого столу (м. Ірпінь, 24 берез. 2017 р.) / за заг. ред. О.Г. Льовкіної, Р. А. Калениченка. Ірпінь : Ун-т Держ. фіскальної служби України, 2017. С. 13–22.

3. Блінов О. А. Психологічний захист від бойового стресу в збройних силах провідних країн світу. *Проблеми сучасної психології*. 2017. № 38. С. 38–46.

Отримано 28.02.2022

УДК 159.922

Аліна Романівна КОЖУШКО,

*завідувач відділення психопрофілактики та професійного психофізіологічного відбору
Центру психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору,
практичний психолог Державної установи
«Територіальне медичне об'єднання МВС України по Харківській області»,
кандидат психологічних наук*

МЕТОДИ ОЦІНКИ НЕРВОВО-ПСИХІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Присвячено критеріям діагностики нервово-психічної нестійкості працівників в Національній поліції України.. Розглянуті базові елементи діагностики НПН, проаналізовані методи психологічного обстеження виявлення можливих симптомо-комплексів та розладів.

Ключові слова: *нервово-психічна нестійкість, особистісні особливості, стресові ситуації, психологічне обстеження.*

Специфіка діяльності представників силових структур і правоохоронних органів, зокрема працівників Національної поліції України (НПУ) полягає в тому, що реалізація службових завдань нерідко відбувається в ситуаціях з непередбачуваним результатом, пов'язана з підвищеною відповідальністю співробітників за прийняті ним рішення, необхідністю спілкуватися з різним контингентом громадян, впливом психічних і фізичних перевантажень, вимагає від співробітників рішучих дій, здатності піти на ризик, що призводить до виснаження психологічних ресурсів внутрішнього світу особистості, нервово-психічної напруженості і, як наслідок, різних відхилень в емоційній і особистісній сферах.

Під нервово-психічною нестійкістю (НПН) розуміється схильність до порушень психічної діяльності при значних психічних і фізичних навантаженнях [1, с. 103]. Сучасні методики намагаються враховувати не тільки реальні дані, але і динамічні чинники, наприклад, взаємини з ровесниками, педагогічну і професійну успішність, оцінити потреби індивіда.

Найбільш важливими критеріями діагностики патологічних форм НПН від непатологічних є наступні (Ковальов):

1) наявність певного патохарактерологічного синдрому, наприклад, синдрому підвищеної афективної збудливості, емоційно-вольової нестійкості, істероїдних, епілептоїдних, гіпертимних рис характеру;

2) прояв девіантної поведінки за межами основних для особистості мікросоціальних груп: сім'ї, колективу, референтної групи;

3) поліморфізм девіантної поведінки, тобто поєднання у одного і того ж індивіда девіантних вчинків різного характеру - антидисциплінарних, антисоціальних, делінквентна, аутоагресивних;

4) поєднання порушень поведінки з розладами невротичного рівня - афективними, сомато-вегетативними, руховими;

5) динаміка девіантної поведінки в напрямку фіксації стереотипів порушеної поведінки, переходу її в аномалії характеру і патологію потягів з тенденцією до патологічної трансформації особистості [2, с.92].

Базовими елементами діагностики НПН є:

1. Спостереження в процесі бесіди або з боку. В результаті цього психолог отримує інформацію про умови життя кандидата, його захоплення, оточення, особистісні особливості (темперамент, швидкість психічних процесів і інше). Таким чином, психолог виявляє можливі негативні чинники і позитивні сфери, тобто ті, де можна знайти підтримку при лікуванні НПН.

2. Тестові методики (опитування та анкети) для виявлення особливостей особистості. Комплекс підбирається індивідуально, але як правило, потрібно виявити акцентуації характеру, темперамент, спрямованість особистості, рівень тривожності. Тобто рекомендується використовувати загальні особистісні опитувальники, а на основі їх результатів - вузчі (за виявленими слабкостям особистості).

3. Опитувальники для виявлення девіацій (окремих видів) і схильності індивіда до них.

4. Діагностика підсвідомості. Якщо в описаних раніше методах людина в основному видає свідомі елементи (не враховуючи бесіди, там через спостереження можна щось запідозрити), то при проведенні проектних методик заговорить підсвідомість особистості. Нерідко відхилення обумовлені пригніченими емоціями, фобіями, травмуючими ситуаціями.

5. Оцінка індивідуальних психофізіологічних якостей, таких як:

- функціональна рухливість нервових процесів;
- урівноваженість нервових процесів;
- психомоторні якості (проста та складна сенсомоторні реакції);
- зорово-моторна координація;
- стійкість до впливу стресів;
- стійкість до монотонії;
- схильність до ризику;
- оперативне мислення;
- оцінка функціонального резерву та ін.

Обсяг та наповненість додаткового психологічного обстеження визначається з урахуванням отриманих результатів за психологічною методикою багатофакторного дослідження особистості, індивідуальної бесіди, виявлених можливих симптомо-комплексів та розладів (невротичні, органічні, особистісні; психічні та поведінкові порушення; розумова відсталість та інші) і доповнюється низкою спеціальних клінічних та психодіагностичних шкал і тестів.

Особистісні тести:

Для діагностики кандидатів рекомендується використовувати «Мінесотський багатофакторний опитувальник особистості». Він виявляє тугу, депресію, істерію, психопатію, мужність-жіночність, інтроверсію-екстраверсію, психастенію, паранюю, гіпоманію, шизофренію.

Загальним для всіх вікових груп і одним з базових є опитувальник Айзенка. Існує модифікація для дітей та окрема модифікація для дорослих. Методика виявляє темперамент людини, екстраверсію-інтроверсію, збудливість-стійкість.

Проектні методики:

Серед проектних методик для діагностики рекомендується використовувати методику Сонді. Це портретний тест, спрямований на виявлення прихованої закладеної природою специфіки особистості, потягів і сфер їх застосування (культура і гуманізм, техніка і цивілізація, релігія і етика, театр, точні і гуманітарні науки, поезія, колекціонування і економіка, мовні види діяльності). Це своєрідний аналіз долі. Він виявляє всі фактори (генетичний, особистісний, соціальний) відхилень і самі ймовірні відхилення. Дуже велика і складна для трактування методика, однак дає уявлення про широкий спектр направленостей особистості.

Ще одна методика з проектних - тест Розенцвейга. Тест виявляє специфіку реагування особистості на проблемну ситуацію або невдачу і вихід з неї. Випробуваному пропонується знайти рішення декількох готових ситуацій (наочний матеріал - картинки).

Потреби, мотиви, цінності:

Для діагностики цих категорій особистості методики підбираються окремо і, як правило, мають специфіку «незавершеності». Наприклад, можна використовувати:

- метод «не завершених речень»;
- тести ранжирування (тест Роршаха);
- «Фантастичний вибір»;
- «Недописаний лист».

Методики для виявлення тривожності:

Тривожність у дорослих людей рекомендується визначати за допомогою методики Спілбергера. Методика максимально точно дозволяє розібратися з характером тривожності. Містить 40 тверджень («так» або «ні», наскільки це вірно по відношенню до вас), за якими вимірюється рівень особистісної та ситуативної тривожності. При високому рівні рекомендується працювати з підвищення впевненості у власному успіху, при низькому - над активністю і мотивацією.

Навантаження, яке впливає на психіку людини при загрозі життю – це перш за все навантаження на її нервову систему. Властивості ж нервової системи у кожної людини індивідуальні, а отже і навантаження порізно впливає на працездатність різних людей. У деяких людей в момент, коли критична ситуація ставить надвисокі вимоги до її психіки, розвивається стан дезадаптації. Це накладає свій відбиток на особисте і професійне життя і часто призводить до неочікуваних проявів і реакцій.

Отже, важливе місце в комплексному вирішенні проблеми збереження психічного здоров'я поліцейських в напружених умовах праці залежить від системи професійного психофізіологічного відбору. Це дозволить своєчасно виявляти поліцейських, які потребують підвищеного контролю з боку командирів, лікарів медичних (військово-лікарських) комісій, а також фахівців служби психічного супроводу поліцейських.

Список бібліографічних посилань

1. Виничук Н. В. Психология аномального поведения. Владивосток, 2004. 196 с.
2. Гришина Н. В. К вопросу о предрасположенности к конфликтному поведению: (На примере изучения членов трудовых коллективов) / Психологические состояния: Экспериментальная и прикладная психология. 10-Л., 1981. С. 90 – 96.
3. Psychological and Physiological Selection of Military Special Operations Forces Personnel AC/323(HFM-171)TP/463 NATO technical report. STO/NATO, 2012. 66 p.
4. Manckoundia P., Mourey F., Tavemier- B. Vidal, Pfitzenmeyer P. Psychomotor disadaptation syndrome. *Rev Med Interne*. 2007. Vol. 28, №2. P. 79–85.

Отримано 29.01.2022

УДК 159.9

Станіслав Олександрович ЛАРІОНОВ,

начальник кафедри психології та педагогіки

Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),

кандидат психологічних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3027-8535>;

Павло Валентинович МАКАРЕНКО,

доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9055-3287>

**ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА З НАСЛІДКАМИ ПСИХІЧНОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ
ПЕРСОНАЛУ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ**

Проаналізовані завдання та інструментарій психолога на різних етапах роботи з психотравмою, обговорюються проблемні питання психологічного супроводу персоналу сектору безпеки і оборони в цьому контексті.

Ключові слова: *психотравма, стабілізація, психоедукація, персонал сектору безпеки і оборони.*

Робота з психічною травмою стає дедалі більш звичною для психологів, такі запити надходять від військовослужбовців, волонтерів, постраждалого цивільного населення. Актуальність роботи з психічно травмованими працівниками сектору безпеки і оборони України в поточних умовах безсумнівна, вона буде тільки зростати в середньостроковій перспективі.

В процесі супроводу переживання травми будь-які реакції людини визнаються нормальними, за висловом Б. Колодзіна «травма – нормальна реакція на ненормальні обставини». Роль психолога в цьому процесі є багатогранною: повернення клієнту відчуття «психічної нормальності», психоедукація (пояснення, тлумачення думок, переживань, поведінкових патернів),

Уявлення про механізм негативного впливу психотравми спираються на теорії Г. Сельє, згідно якої успішне проживання стресу вимагає настання розслаблення (відновлення) після етапу напруження і стійкого подолання. Це вимагає розрядки накопиченого збудження, у першу чергу – м'язового, що у тварин відбувається у вигляді тремтіння. Зупинка та/або придушення нормального процесу розрядки призводить до появи симптомів травматичного стресу. Полівагальна теорія С. Порджеса збагатила уявлення про стресове та постстресове реагування, наразі широко використовується його ідея про стани «безпеки» і «небезпеки», роботу системи соціальної взаємодії.

Травматичний стрес після перебування в небезпечних умовах зумовлюється особливостями функціонування механізмів пам'яті та психічного захисту. Спогади про травматичну подію є хворобливими, тому що одночасно є болісними, але сама ситуація вимагає «вирішення» (реального чи уявного). Це призводить одночасно до спроб забути цей досвід внаслідок неможливості опрацювати його когнітивно (травматична дисоціація, розщеплення, уникнення), та намагань його тілесної і емоційної розрядки (симптоми повернення, інтрузії, флешбеки). Травма розвивається як відстрочена реакція на подію, за умов неможливості змінити ситуацію та змиритись з нею.

В стадіальній концепції переживання психотравми, яку пропонує О. Хухлаєв, передбачається, що процесу природнього переживання травми можуть заважати «фіксації» на певних її фазах.

1. У фазі шоку – фіксація на цій фазі внаслідок не завершених колишніх травматичних переживань (наприклад, неприйняття смерті близького). Свідченням такої фіксації можуть бути дії, що свідчать про неприйняття факту травматичної події (наприклад, не чіпати речі померлого), флеш-беки, розмови про травматичну подію в теперішньому часі.

Груповою формою роботи у цій фазі є дебрифінг, співвідношення користі/шкоди від якого є наразі дискусійним. Водночас, цей метод дозволяє сконструювати картину події (пов'язати факти, думки, враження, емоції, реакції в єдиній часовій лінії), відновити контакт травмованого з реальністю.

В індивідуальній роботі зусилля психолога спрямовуються на допомогу в «дозволі ридати», усуненні необхідності стримуватись в цьому, зменшення симптомів іммобілізації (розморозка).

2. У фазі гніву – заперечення на прояви агресії; неконтрольовані афективні спалахи; блокування агресії на джерела події внаслідок взяття на себе провини і відповідальності; труднощі в прояві агресії на адресу самого себе; труднощі прояву гніву на об'єкт втрати (наприклад, внаслідок попередніх конфліктів з ним); блокування агресії на адресу «вищих сил»; переважання тривоги внаслідок попередніх невіршених проблем, що заважає реалізації гніву.

Робота психолога на цій фазі спрямовується на допомогу у вираженні гніву: психоедукація щодо нормальності проявів гніву; допомога у пошуку об'єктів гніву («винуватих»); допомога у відреагуванні гніву (ампліфікація).

3. У фазі депресії \\\ природньому протіканню постстресових переживань заважає дитячий травматичний досвід, переважно пов'язаний з відносинами з материнською фігурою (головною тематикою таких травм є відкидання).

Враховуючи переживання самотності, завдання психолога на цій фазі: підтримка і формування уявлень про те, що дана фаза має своє природне завершення. Позиція психолога: бути поруч; тримати дистанцію, але бути готовим її скоротити; бачити користь в роботі скорботи.

4. У фазі зцілення фіксація відбувається внаслідок ідеалізації (заміщення об'єкта травми його архетипічним образом), що пов'язано з незавершеністю травматичного процесу у фазі шоку.

Завдання психолога на цій фазі: сприяти природньому процесу зцілення від травми; профілактика ідеалізації об'єкта травми або дотравматичної ситуації. Це відбувається завдяки осмислення і символізації травми (створення символу події та надання йому суб'єктивного значення, осмислення того, що дав травматичний досвід), відтворення перерваної часової перспективи.

Глибина травматичного стресу варіюється індивідуально, а також залежить від низки обставин: 1) сприйняття травматичної ситуації як «неможливої», такої, що ніколи не могла настати; 2) нездатність протидіяти, відсутність спроб протидії; 3) рухова пасивність під час події (стан іммобілізації); 4) наявність попередньої травматизації.

Дослідники описують загалом дві категорії ресурсів переживання травми:

- особиста історія, позитивний досвід попередніх травматичних переживань;
- переконання про можливість настання травматичних подій і наявність реальних або уявних стереотипів щодо власних дій в таких ситуаціях (психологічна готовність).

Психологічна робота з травмою загалом включає три етапи:

1. Створення безпечного терапевтичного середовища, стабілізація.
2. Опрацювання травматичного досвіду.
3. Інтеграція травматичного досвіду.

Принципи психологічної допомоги зумовлені механізмами розвитку психічної травматизації і обумовлюють дієвість заходів:

- психоедукації щодо механізмів психічної травматизації, настороженості щодо індикаторів стресу, надмірної тривоги, створення конструктивних уявлень про «нормальність» реакцій на психотравмуючі ситуації;
- навчання особового складу технікам регуляції психічного стану, зокрема управління психічним напруженням (релаксація) і стабілізації (дихання, заземлення);
- роботи з образами травми (тілесними, емоційно-образними метафорами);
- відновлення порушених травмою моделей тілесного досвіду (усвідомлення тілесних кордонів; розвиток відчуття тіла; розвиток відчуття заземленості);
- роботи з відновленням часової лінії (її зображення, уявлення, ходіння по уявній часовій лінії, створення часової перспективи; створення включених розповідей, наративів, казкотерапія тощо).

Основними застереженнями і дискусійними моментами при роботі з персоналом сектору безпеки і оборони, який перебував в психотравмуючих умовах, є наступні міркування:

1. Необхідність скринінгової діагностики психотравми, виявлення особового складу, який потребує психологічної роботи. Психотравма – це не те, що працівники «приховують» (як, наприклад, адикції), а те, що приховано від них самих і може виявитись чи загостритись в моменті вивчення. Тому діагностична ситуація має передбачати можливість миттєвого надання допомоги, тобто діагностика не має робитись заради себе самої, або заради виокремлення групи ризику для подальшого включення в ГППУ. Це вимагає від психологів: наявності навичок роботи з групою, надання екстреної допомоги, наявності реалістичного плану дій у випадку виявлення психотравмованого персоналу, взаємодії з начальниками (командирами) у питаннях вивільнення особового складу від виконання службових обов'язків у зв'язку із реалізацією плану допомоги.

Водночас, психологічна допомога не надається примусово, і проблемою є не тільки поширені міфи у самоставленні персоналу («мені не потрібна допомога», «це вирішується

стаканом горілки»), а й ставлення колективів до травмованих (сприйняття їх як егоїстів, скаржників, таких що бажають «відкосити», переконаність в тому, що можна «відкласти вирішення таких проблем на мирний час» тощо).

2. Необхідність обмежитись психоедукацією та/або стабілізаційним етапом у роботі з персоналом, який продовжує виконувати службові (бойові) завдання. Ми вбачаємо небезпеку в неконтрольованому поширенні технік роботи з психотравмою, які доступні натеper будь-кому. При всій уявній «простоті» технік опрацювання травматичного досвіду (наприклад, робота з тілесними метафорами травми або з використанням МАК-карт), вони мають бути відкладені до моменту остаточного переконання психолога в тому, що клієнт не повернеться у небезпечні умови впродовж реалізації плану допомоги.

3. Необхідність включення психологів, які працюють з травмованим особовим складом, у систему безперервної супервізійної/інтервізійної підтримки. Дискусійною є якість надання допомоги психологами, які, наприклад, були евакуйовані з Маріуполя, без такої підтримки.

4. Необхідність осмислення заходів роботи з психотравмованим персоналом на до-шпитального етапі. Натеper, «перший» психолог, який звертає увагу на психічну травматизацію – це зазвичай психолог військового шпиталю, куди потрапляє персонал після отримання фізичних травм і поранень. Водночас, там не створено умов для якісного надання психологічної допомоги, а система власне психологічної реабілітації поки що знаходиться на етапі початкового становлення.

Отримано 22.02.2022

УДК 159.92

Станіслав Олександрович ЛАРІОНОВ,

начальник кафедри психології та педагогіки

Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),

кандидат психологічних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3027-8535>;

Олена Юріївна САШУРІНА,

провідний фахівець відділу організації служби

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОФЕСІЙНІ ДЕСТРУКЦІЇ, ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРЯННЯ: ЩО НЕ ТАК ІЗ РЕСУРСАМИ ПРАВООХОРОНЦІВ ?

В науковій літературі відмічена низка наслідків невдалої адаптації (опанування) складних життєвих ситуацій і обставин: емоційне і професійне вигорання, професійна деформація. Загалом спостерігається єдність думок дослідників в контексті наявності двосторонніх зв'язків цих явищ з психологічними ресурсами: дефіцит ресурсів, їх недостатня актуалізованість, призводить до виникнення і поглиблення негативних явищ, і навпаки, переживання особистістю негативних феноменів зумовлює дефіцит ресурсів та ускладнення доступу особистості до них. Виникає «порочне коло», розірвати яке для особистості є надскладним завданням.

Дослідження, де психологічні ресурси працівників правоохоронної сфери були б окремим предметом, слід вважати поодинокими. Водночас достатньо велика кількість емпіричних фактів і теоретичних узагальнень щодо психологічних ресурсів правоохоронців сформульована дослідниками в ході вивчення дотичних напрямів: ефективності професійної діяльності, психічних станів правоохоронців, професійної і психологічної компетентності, професійної деформації тощо.

І.О. Логінова (2009) підкреслює, що внаслідок невпинності життєвого самоздійснення як постійного зростання власної цілісності й складності, воно ніколи не може бути зреалізовано до кінця. Тому у відносинах між образом світу особистості і обраним способом життя виникає

дефіцитарність як характеристика цієї невідповідності і шлях до розвитку. Якщо людині немає чого більше прагнути – організм як система має припинити існування, не відчуваючи дефіцитарності ресурсів людина може перейти до стану «смертельно небезпечної» рівноваги, що уможливило початок деструкцій.

Е.Ф. Зеєр (2007) визначив коло негативних психологічних явищ, що виникають в результаті професійної діяльності як професійні деструкції. Він запропонував розуміти як поступово накопичувані зміни сформованої структури діяльності й особистості, що негативно впливають на продуктивність праці і взаємодії з колегами, а також на саморозвиток. Проявами професійних деструкцій на думку дослідника є вивчена безпорадність, професійні страхи, професійно обумовлені акцентуації, синдром професійного вигорання, професійні стреси тощо.

В.Д. Тогобицька (2011) пише, що розвиток професійних деструкцій зумовлює порушення взаємодії структурних компонентів суб'єкта професійної діяльності. Вона зазначає, що в ході онтогенезу неузгодженість індивідуальних властивостей різних рівнів поступово усуваються за рахунок компенсації структурами вищих рівнів структур нижчих рівнів (наприклад, вади темпераменту компенсуються рисами характеру; негативні звички можуть бути скомпенсовані стійкою мотивацією і спрямованістю тощо). Така компенсація, а відповідно й інтеграція різних рівнів психіки здійснюється в ході діяльності, де суб'єкту доводиться обирати ефективні способи поведінки, вибудовувати такі стратегії, щоб особистісні особливості відповідали вимогам і особливостям оточення. Альтернативним шляхом є зупинка інтеграції, вироблення фіксованих на одному рівні пристосувальних форм поведінки, що зумовлює деформацію усієї структури психіки.

Так, Х. Маслач та ін. (2001) визначили професійне вигорання як синдром, що зумовлений об'єктивною невідповідністю і суб'єктивним переживанням невідповідності особистості і професійної діяльності. Дослідники окреслили шість сфер, де така невідповідність проявляється:

1) невідповідність можливостей і ресурсів працівника вимогам, які до нього висувуються. Вигорання виникає як наслідок неадекватних вимог, завищених або занижених. У першому випадку спостерігається хронічне виснаження психологічних ресурсів, у другому – переживання безглуздості праці. Хоча Х. Маслач з колегами акцентували увагу на вигоранні як синдрому виснаження психіки внаслідок «тиску» професійної діяльності, останнім часом інша крайність також досліджується. Так, Д. Гребер (2018) виявив, що є низка категорій працівників, які нещасні, деформовані і вигорілі внаслідок переживання власної некорисності. Він визначив таку «булшіт роботу» як форму оплачуваної зайнятості, яка настільки марна, що не потрібна що сам працівник не може виправдати її виконання, хоча за умовами контракту відчуває обов'язок робити вигляд, що це не так. Д. Гребер розкрив п'ять типів марної роботи, що призводить до вигорання: «лакеї», яким платять за те, щоб вони змушували керівників почувати себе важливими і потрібними; «швейцари», непотрібні помічники, адміністратори; «гангстери», які є непотрібною силою; «затикувачі дір», які керівництво лінується або не вміє системно виправити; «педанти», які продукують непотрібні папери і бюрократичні процедури; «майстри постановки задач», зокрема непотрібні керівники та генератори непотрібних задач. Не дивлячись на певну науково-популярну стилістику викладу, Д. Гребер привертає увагу на той факт, що працівники, ресурси яких не вичерпуються на роботі в достатній мірі, вигоряють так само як і ті, що виснажуються;

2) фрустрація прагнень працівників до самостійності внаслідок жорсткої організації робочих процесів і контролю за ними. Труднощі актуалізації ресурсів самостійності призводять до переживання працівниками марності власних зусиль, втрати відчуття відповідальності за результати професійної діяльності;

3) фрустрація досягнень, знецінення керівництвом і колегами результатів професійної діяльності працівника. Це особливо актуально для представників професій, у яких діяльність має процесуальний, а не результативний характер, відсутні конкретні продукти праці;

4) фрустрація почуття позитивної взаємодії з колегами і дефіцит соціальної підтримки від них, переживання працівниками самотності та ізольованості на робочому місці, формалізм спілкування, наявність невіршених конфліктів;

5) фрустрація надії на справедливість, зневірення у справедливих каузальних зв'язках у професійній діяльності (наприклад, «якщо я буду сумлінно працювати, отримаю за це винагороду»);

6) фрустрація етичного кодексу, невідповідність корпоративної етики базовим моральним і етичним переконанням працівника.

С.В. Арефнія (2018) визначила, що професійне вигорання зумовлено дефіцитом чотирьох груп особистісних ресурсів суб'єкта професійної діяльності: 1) ресурсів когнітивно-рефлексивної регуляції, що спрямована на забезпечення ресурсами та задоволеності якістю життя; 2) ресурсів самопідтримки, системи психологічної регуляції, що підтримує впевненість або переконаність у власних можливостях самоконтролю ситуації тепер і у майбутньому; 3) ресурсів подолання, системи механізмів когнітивного і поведінкового подолання поточних та перспективних труднощів, що забезпечують розширення ресурсної бази – проактивні і екстенсійні копінг-стратегії; 4) ресурси особистих досягнень, система самоконтролю і задоволеності особистими досягненнями і професійною самореалізацією.

В якості висновків зазначимо, що наукові виділяють різні особистісні характеристики, особливості та феномени, які є ресурсами професійної діяльності правоохоронців, зокрема: мотивація освіти і професійної діяльності; індивідуальність і оригінальність; активні, проактивні і конструктивні копінг-стратегії; соціальна підтримка; соціальні навички, соціальний інтелект; спрямованість на адаптацію і успіх; навички саморегуляції; впевненість у собі; несуперечлива картина світу, уявлення про справедливі каузальні зв'язки; готовність до самозмін, переносимість зовнішніх інновацій; толерантність до невизначеності; антиципаційна компетентність та багато інших. Видно, що такий широкий перелік вимагає певного осмислення і емпіричної перевірки психологічних ресурсів правоохоронців як представників специфічної професійної спільноти. «Слабким місцем» більшості вітчизняних досліджень психологічних ресурсів правоохоронців є те, що вони вивчаються на матеріали психодіагностики курсантів (майбутніх правоохоронців), кількість репрезентативних досліджень, проведених з вибірками правоохоронців-практиків є критично недостатньою.

Список бібліографічні посилань

1. Логинова И.О. Психология жизненного самоосуществления: монография. М.: Изд-во СГУ, 2009. 279 с.
2. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития: Уч. пос. 2-е изд. М.: Академия, 2007. 240 с.
3. Тогобицька В.Д. Психопрофілактика та психокорекція професійних деструкцій пожежних-рятувальників. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2011. Вип 3. 2011. Т.10. С. 238–247.
4. Маслач К. Профессиональное выгорание: как люди справляются. Практикум по социальной психологии. СПб: Питер. 2001. С. 43–58.
5. Graeber D. Bullshit Jobs: A Theory. Simon & Schuster, 2018. 368 p.
6. Арефнія С.В. Психологічні засоби профілактики та корекції професійного вигорання державних службовців законодавчого органу влади : дис... канд. психол. наук. 19.00.10. К. : ВНЗУ «КРОК», 2018. 249 с.

Отримано 22.02.2022

УДК 340.1

Вікторія Євгенівна РОМАШЕНКО,

доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету № 2

Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Маріуполь),

кандидат педагогічних наук;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8674-9535>;

Максим Леонідович ТКАЧЕНКО,

слухач 4 курсу Донецького державного університету внутрішніх справ(м. Маріуполь)

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ МОЛОДИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО СЛУЖБИ У МВС

Присвячено проблемі адаптації молодих фахівців у системі МВС. Розглянуто види адаптації та розкрито поняття професійної адаптації. Проаналізовано типові ускладнення на шляху до успішної професійної адаптації правоохоронця-початківця.

Ключові слова: адаптація, професійна адаптація, професійні обов'язки, професійна деформація.

Явище професійної адаптації привертає все більшу увагу сучасних дослідників в різних областях життя сучасного суспільства. У цьому вбачаємо важливість розібратися з етимологією цього поняття. У широкому сенсі адаптація (лат. «Adapto» – «приспосовую») являє собою процес пристосування працівника до умов зовнішнього і внутрішнього середовища. Середовище постійно змінюється, тому видається сумнівним визначення адаптації як процесу активного пристосування людини до нового середовища.

Деякі автори вказують на взаємний характер пристосування як головну суть визначення адаптації. Адаптація – це поступове взаємне пристосування працівника і організації в нових для співробітника професійних, соціальних і організаційно-економічних умовах праці [2].

Професійна адаптація – складний і комплексний процес, що включає різні взаємопов'язані і взаємозумовлені компоненти: 1) адаптація до змісту діяльності; 2) адаптація до умов реальності; 3) адаптація до службового колективу; 4) адаптація до відносин з керівництвом; 5) включення в первинну (малу) групу товаришів по службі; 6) включення в процеси професійного саморозвитку (розвиток мотивації, перебудова самоідентичності, опановування професійними знаннями, становлення професійних умінь, навичок тощо) [3].

Слід звернути увагу на таку сутнісну рису адаптації, як взаємність, оскільки і працівник, і організація можуть мати різні цінності і орієнтири. У зв'язку з цим успішна адаптація можлива тільки при поєднанні цих двох сторін.

На нашу думку, найбільш повним і об'єктивним є наступне визначення професійної адаптації співробітників органів внутрішніх справ: взаємне професійне пристосування співробітника до умов служби в органах внутрішніх справ і самого органу в нових для співробітника професійних, соціальних і організаційно-економічних умовах служби, сприяє ефективному виконанню молодим співробітником службових обов'язків, а також прагненню дотримуватися професійно-етичні норми і правила, з найменшими психологічними витратами [3].

Ряд дослідників виділяють три періоди адаптації молодих співробітників органів внутрішніх справ:

1) підготовчий етап – професійної орієнтації і відбору кандидатів на службу. Він триває протягом усього періоду навчання у відомчому виші і на початку службової діяльності молодого співробітника в конкретному підрозділі внутрішніх справ;

2) етап професійної адаптації, триває, як правило, один рік і є етап розвитку і закріплення основних показників адаптованості співробітника;

3) етап саморозвитку, триває від 3 до 5 років [4].

Варто взяти до уваги, що майбутнє української поліції – це нинішні курсанти і слухачі закладів вищої освіти системи МВС України, де особливого значення набуває подальший розвиток і вдосконалення системи їх професійної освіти. Тому, за останнє десятиліття, здійснено суттєві зусилля для поліпшення процесу входження майбутнього поліцейського в систему професійних цінностей, ідеалів, вдосконалення його професійних і особистісних якостей [1].

Разом з тим, тривалість адаптації молодих співробітників в органах внутрішніх справ може бути різною і варіюватися в залежності від місця служби в системі МВС України. Так, наприклад, період адаптації співробітника, що займається науково-педагогічною або науковою діяльністю в освітній або науковій організації системи МВС України, може становити до 5-7 років.

На нашу думку, важливим виділити наступні види адаптації: 1) соціальна; 2) психофізіологічна; 3) професійна; 4) культурна.

Для того, щоб ефективно виконувати завдання в сучасних умовах, поліцейський повинен бути кваліфікованим юристом, підготовленим працівником, моральною особистістю. У світі високих технологій в постіндустріальну епоху слідчий, працівник органів дізнання або оперативних служб повинен бути людиною, яка не поступається злочинним елементам ні інтелектом, ні загальної ерудиції, ні спеціальними знаннями. Тільки в такому випадку фахівець зможе ефективно протидіяти злочинності. Відповідно до цього головною метою розвитку галузевої освіти визнано забезпечення високої якості підготовки фахівців для органів внутрішніх справ при оптимальних затратах на основі попереднього досвіду освітньої системи МВС України, перш за все, вищої школи і її науково-педагогічного потенціалу [2].

З аналітичних довідок МВС України відомо, що сьогодні одним з найважливіших питань підготовки майбутніх правоохоронців є проблема їх адаптації до специфічних умов навчання, особливо на першому курсі. Відрахування курсантів в перший рік навчання (за порушення нормативно-правових вимог, академічні заборгованості, вживання спиртних напоїв, хуліганство, крадіжки) свідчить, на нашу думку, про відсутність стійкої мотивації, дійсного інтересу до обраної професії, незрілість поглядів, недостатнє уявлення про професію при виборі, можливо, руйнівне уявлення про її зміст [3].

Ми погоджуємося з Моляко В. О., який зробив спробу визначити ті особливості професійної діяльності правоохоронця, що створюють типові ускладнення на шляху до успішної професійної адаптації:

- робота в непередбачуваних, екстремальних і стресових ситуаціях;
- наявність значної кількості психотравмувальних факторів (зло, несправедливість, людське горе)
- необхідність викликати до себе довіру, направляти різних людей на комунікативну взаємодію, викликати до себе повагу і позитивне відношення, оскільки поліцейський уособлює собою державу, від якого громадяни очікують захисту;
- постійна готовність до виконання професійних обов'язків, відсутність нормованого режиму роботи;
- можлива професійна деформація особистості, психологічне вигорання і розчарування в професії тощо.

Оскільки правоохоронна діяльність, для якої характерні екстремальність, надмірна напруженість і важкі умови, є різновидом складної діяльності, то відповідно висуває досить високі вимоги до особистості фахівця. Свідченням цього є запропонована психологами характеристика різновидів складної діяльності [4].

Значна роль психології і педагогіки в діяльності поліції як правоохоронного органу обумовлена тим, що право не є єдиним регулятором суспільного життя. Перед дільничним офіцером поліції завжди стоїть оцінка психолого-педагогічних чинників протиправної поведінки громадян. Для розв'язання цієї проблеми особливу увагу необхідно звертати на соціально-психологічні явища, які виступають на фоні оперативної обстановки, а також на ті моменти,

які можуть негативно впливати на неї. Соціально-психологічними явищами, які можуть впливати на оперативну обстановку, можуть бути спосіб життя даної групи населення, їх трудова діяльність, загальний рівень освіти, культура населення. За певних умов ці особливості можуть стати потенційною причиною погіршення оперативної обстановки на адміністративній дільниці. Для підтримання правопорядку на своїй дільниці, дільничному офіцеру поліції необхідно знаходити загальну мову з кожним громадянином та проводити профілактику правопорушень.

Список бібліографічних посилань

1. Про реформування галузевої системи освіти та забезпечення ступеневої підготовки фахівців для органів внутрішніх справ : Наказ МВС України від 15 берез. 2006 р. № 263.
2. Бузунов Р. А. Проблеми організації навчального процесу у вищому навчальному закладі системи МВС. *Право і безпека*. 2006. № 5.
3. Кобернік О. Г. Мотиваційна готовність працівника ОВС до виконання професійної діяльності. *Психологічні тренінгові технології у правоохоронній діяльності*: науково-методичні та організаційно-практичні проблеми впровадження і використання, перспективи розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 27 – 28 трав. 2005 р. : у 2 ч. . Донецьк: ДЮІ МВС при ДонНУ, 2005. Ч. 1.
4. Творча діяльність в ускладнених умовах: наук.-метод. посіб.; за заг. ред. В. О. Моляко. Київ: : Пасічник, 2007.

Отримано 22.02.2022

УДК 159.925

Світлана Вячеславівна ХАРЧЕНКО,

*професор кафедри психології та педагогіки факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5149-7892>*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАГУВАННЯ ОСІБ, ЯКІ ВИЖИЛИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

Присвячено проблемі гострого стресу. Проаналізовано розвиток початкових наукових уявлень про вплив екстремальних ситуацій на психічний стан жертв різноманітних за походженням травматичних подій.

Ключові слова: *психічні розлади, психічна травма, гостра реакція на стрес.*

Вивчення наслідків впливу екстремальної ситуації на психічний стан жертв різноманітних за походженням травматичних подій було розпочато ще у другій половині XIX століття. У перших роботах з даної проблеми в основному описувалися найбільш ранні наслідки гострої психічної травми.

Вперше психічні розлади як наслідок важкої психічної травми, були відзначені у жертв залізничних катастроф (Дж. Еріксон, 1867). Потерпілі протягом декількох тижнів відчували «душевний дискомфорт», їх переслідували кошмарні сновидіння, які були пов'язані за змістом з пережитою трагедією, у постраждалих також відзначалися порушення пам'яті, розлади концентрації уваги. Дж. Еріксон пояснив симптоми «молекулярною поразкою спинного мозку» і запропонував для їх позначення термін «railway spine» («залізничний мозок»).

В учасників воєнних дій вперше стресовий розлад був описаний у солдат під час Громадянської війни в Америці. Синдром був названий «солдатським серцем», тому що виявлявся у вигляді характерних розладів серцевої діяльності (Da Costa; 1871).

У 1888 р. німецький невролог Г. Оппенгейм вперше використав термін «травматичний невроз» і привернув увагу вчених до емоційного аспекту психічної травми, але автор при цьому думав, що травматичний невроз розвивається внаслідок «механічного ушкодження нервових зв'язків».

Вже в 1889 р. П. Дженет припустив, що сильні емоційні реакції порушують інтеграцію травматичної події в систему пам'яті індивіда. На його думку, результатом відділення від сфери свідомості спогадів про травматичні події є те, що вони відкладаються у вигляді реакцій тривоги, паніки і візуальних образів (нічні кошмари і flashback). Вчений також спостерігав, що жертви травматичних подій уникають нагадувань про пережите, тому що відчують значні труднощі в контролі над сферою емоцій. Не здатні залишити подію в минулому, вони як би «прив'язані» до неї, повертаються знову і знову, тим самим поглиблюючи свої страждання.

Одне з перших системних досліджень жертв травматичних подій було розпочато Е. Стерлінгом (1909) при вивченні постраждалих від землетрусу в Мессіні й аварії на гірському руднику. Вчений прийшов до висновку, що головними моментами в розвитку психічних розладів є переляк і емоційний шок, які знижують резистентність нервової системи і стають провідними чинниками в розвитку неврозу. Автором були показані загальні закономірності розвитку психічних розладів у жертв різноманітних за походженням катастроф.

Т. П. Сімпсон (1929) обстежила 30 дорослих і 20 дітей через декілька днів після землетрусу в Криму й описала у постраждалих фізіологічні й патологічні реакції. У протіканні фізіологічних реакцій були виділені три фази. Перша фаза характеризувалася фізичними відчуттями, пов'язаними з катастрофою, наприклад, з відчуттям хиткості ґрунту; у фазі свідомої переробки сенсорних подразнень одні особи діяли активно і цілеспрямовано, інші - були пасивними, субступорозними; у третій фазі відбувалася «рухова розрядка», яка супроводжувалася вазовегетативними розладами. Фізіологічні реакції проходили без невротичних наслідків. До патологічних реакцій були віднесені випадки з затяжними невротичними і депресивними порушеннями. Вперше було відзначено, що у дітей реакції протікали в стертій формі.

Під час Першої світової війни починається вивчення воєнних психогеній. Призов до російської армії душевнохворих відомий вітчизняний психіатр О.І. Бронштейн вважав основною причиною свідомого покалічення, самогубств, дезертирства і здачі в полон.

Під час Першої світової війни зустрічалися випадки масових самогубств через страх йти в бій. На думку А.В. Гревера, найсильніший вплив на військових має артилерійський вогонь (1915). Т. Селемон ввів у науку поняття «артилерійський шок». У військових відзначалися пригнічений настрій, дратівливість, розлади сну й апетиту. При сполученні психотравми і каліцтва у хворих була виражена настирливість, іпохондричність, некритичність до своєї поведінки.

У 20-і рр. у роботах Ганнушкіна П.В., Краснушкіна Є.К., Зарубіна Ф.Л. було показано, що в осіб, які знаходилися в екстремальних умовах громадянської війни, через певний період часу розвивається «редукція енергетичних можливостей, зниження або втрата працездатності, звуження кола інтересів». Цей синдром одержав назву «нажитої психічної інвалідності».

Дослідження учасників двох світових війн дозволило вченим запропонувати низку термінів для позначення негативного впливу бойової обстановки на учасників воєнних дій: «кулеметний сон» (Краснушкін Є.К.; 1949), «невроз переляку» (Гревер А.В.; 1914), «невроз туги» (Суханов С.А.; 1915), «воєнний невроз» (Осипов Б.П.; 1934), «хронічний воєнний невроз» (Кардинер А.; 1941), «воєнна втома» (Гіляровський В.А.; 1946), «бойове виснаження» (Лурія О.Р.; 1946). Загальними елементами в описі у різних дослідників були: розлади сну, нічні кошмари, депресія, гіпертрофовані емоційні реакції, підвищений рівень збуджуваності. Було показано, що війна не дає нових, невідомих мирному часу видів психічних розладів, її впливи лише до деякої міри видозмінюють патопластику відомих психічних розладів.

Значний внесок у вивчення патогенетичних механізмів травматичного неврозу внесли роботи З. Фрейда (1939). Вчений розглядав воєнний невроз як наслідок «его-конфлікту». "Це між колишнім мирним «его» солдата і новим войовничим «его», що загострюється як тільки мирне

«его» зрозуміє, що небезпека для його існування полягає в нерозсудливості цього нового утворення.” Автор відзначав також тенденцію фіксації на травмі, підкреслюючи її біологічну основу (“...у сні пацієнт постійно повертається в ситуацію страждання й у страху прокидається ... пацієнт фізично фіксований на травмі...”). З. Фрейд виявив існування двох форм реакцій - негативної і позитивної; перша полягає у витискуванні травми через відмову прийняти її, тоді як друга - реалізація у формі спогадів і переживань. З. Фрейд пропонував відстрочені психічні явища у ветеранів називати «воєнним неврозом». Завдяки роботам З. Фрейда в 20-30 рр. травматичний невроз стали розуміти як наслідок нестерпних переживань.

Особливе місце в описі феноменології посттравматичних розладів займають роботи Е. Крепеліна. Вчений визначав психоневроз у солдат як «...стан протесту проти повернення на фронт...». Автором було відзначено, що у таких хворих настрій залишається пригніченим, пацієнти можуть бути плаксивими або похмурими, дратівливими, при цьому вони докладно розповідають про свої нещастя і страждання. Звернено увагу на симптоми «істеричного реагування», наявність «рентних установок». Е. Крепелін уперше показав, що в деяких випадках після психічної травми розлади можуть залишатися постійними і навіть посилюватися.

А. Кардінер звернув увагу на те, що в осіб, які страждають «травматичним неврозом», розвивається постійна пильність і надчутливість до загроз зовнішнього світу, у міжособистісному спілкуванні з'являються дратівливість, схильність до вибухових агресивних реакцій. Автор підкреслював, що «ядром неврозу є психоневроз. Це виникає на полі бою і зберігається під час внутрішнього процесу організації досвіду, кожний проміжний засіб пристосування залишається і зберігається в хронічній формі». Дослідження А. Кардінером ветеранів Першої світової війни (1922-1928 рр.) дозволили також виявити типові “відставлені” реакції на травматичну подію війни: “фіксація” на травмі, кошмари, зниження загального рівня психічної діяльності, дратівливість, схильність до емоційних «вибухів». Вчений вважав, що «травматичний невроз завжди є присутнім і не змінюється». А. Кардінер запропонував поняття про «центральний фізіоневроз», який, на думку автора, служить причиною розладів низки особистісних функцій, що забезпечують зменшення адаптації до навколишнього світу. Таким чином, травматичний невроз має як фізіологічну, так і психологічну природу. Вперше дано комплексний опис його симптоматики: збуджуваність і дратівливість; невтримний тип реагування на раптові подразники; фіксація на обставинах події, що травмувала; відхід від реальності; схильність до некерованих агресивних реакцій.

Дослідження А. Кардінера і Л. Ліндемана показали, що відповідь на травму є двоїстою: гіпермнезія, гіперактивність у відповідь на стимули і травматичні переживання співіснують із психічним онімінням, униканням, амнезією.

Досвід Другої світової війни показав, що психічна напруга, викликана страхом і тривогою, є досить великою. Під час війни у Великобританії проводилися дослідження цивільного населення міст, що піддавалися інтенсивним бомбардуванням. Р. Rapse розглянув динаміку емоційних станів, які виникають під час повітряних нальотів. Автором було відзначено, що почуття пригніченості і страху, кардіоваскулярні симптоми після повітряного нальоту зменшувалися, змінюючись ейфоричним збудженням. Після важких нальотів були більш виражені апатія і байдужність. Ця байдужність призводила до того, що ці люди часто не зверталися своєчасно за медичною допомогою. На думку В.П. Воловича, у формуванні психогенної військового часу в населення, крім безпосередніх переживань, пов'язаних із загрозою життя, істотною роль відіграють такі чинники, як інформаційна непевність, загроза існуванню близьких людей, ламання основних життєвих стереотипів, стомлення й ін. Несподіванкою для дослідників стала відсутність очікуваних «масових» неврозів серед мирного населення (Lindemann; 1944). Є.К. Краснушкіним це пояснювалося «своєрідною імунізацією» стосовно психогенних чинників. На думку автора, очікування і знання про загрозливу небезпеку зменшує гостроту її сприйняття.

Необхідно відзначити, що тривалий час предметом уваги дослідників в основному було вивчення гострих реакцій на стрес осіб, які пережили вплив екстремальної ситуації.

Отримано 22.02.2022

УДК 159.92

Валерій Євгенійович КРІВУЛЯ,

здобувач вищої освіти факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Представлено результати емпіричного дослідження особливостей використання стратегій копінг-поведінки майбутніми правоохоронцями в умовах пандемії COVID-19. Діагностовано, що юнаки майбутні правоохоронці найчастіше використовували просоціальні і активні стратегії копінг-поведінки. Тоді як дівчата найбільш схильні до просоціальних і пасивних, непрямих копінгів.

Ключові слова: гендер, майбутні правоохоронці, копінг-поведінка, пандемія COVID-19.

В умовах пандемії COVID-19, на тлі нестабільних процесів в економічній, політичній, соціальній сферах життя нашого суспільства, уміння правоохоронців долати перешкоди, знаходити вихід із важких і стресових ситуацій вимагає від них певної поведінки. Тому, метою нашого дослідження стало визначення гендерних особливостей та рівня розвитку копінг-поведінки у майбутніх правоохоронців в умовах пандемії COVID-19.

Психологічне призначення копінг-поведінки полягає в тому, щоб якнайкраще адаптувати людину до вимог складної ситуації шляхом опанування, ослаблення або пом'якшення цих вимог, тим самим зменшуючи стресовий вплив ситуації [1, 6]. В умовах пандемії COVID-19, коли здобувачі вищої освіти, майбутні правоохоронці зіштовхнулися з такими новими для себе подіями як-то: дистанційне навчання і по'язані з ним самоконтроль і самодисципліна; карантин на декілька місяців з вимушеною зміною кола соціальних зв'язків, ізоляцією від друзів, викладачів, іноді родичів; загальне психоемоційне напруження суспільства спричинене невизначеністю ситуації та неможливістю спрогнозувати власне майбутнє тощо, становить інтерес які моделі копінгів вони використовують щоб опанувати або послабити стресове напруження. З цією метою ми використали особистісний опитувач С. Хобфолла для вивчення стратегій і моделей копінг-поведінки майбутніх правоохоронців.

Визначено, що в умовах пандемії COVID-19, юнаки майбутні правоохоронці найчастіше використовували наступні копінг (див. рис. 1.): вступ до соціального контакту (1 ранг), пошук соціальної підтримки (2 ранг), асертивні дії (3 ранг) і обережні дії (4 ранг). Дівчата найбільш часто задіявали такі копінг: пошук соціальної підтримки (1 ранг), маніпулятивні дії (2 ранг), обережні дії (3 ранг) і вступ у соціальний контакт (4 ранг). Такі дані вказують на те, що юнаки потребують міжособистісних відносин і контактів з іншими людьми, вони вміють вирішувати проблемні, важкі ситуації спільно з іншими, а у важкій ситуації прагнуть знайти підтримку з боку оточуючих (сім'ї, друзів, колег). Поведінка юнаків впевнена, передбачає наполегливість, активність, соціальну спрямованість, і в той же час обережна оскільки вони прагнуть уникнути ризику невдачі, схильні до перестраховки, тривалого аналізу варіантів рішення проблеми і можливих наслідків.

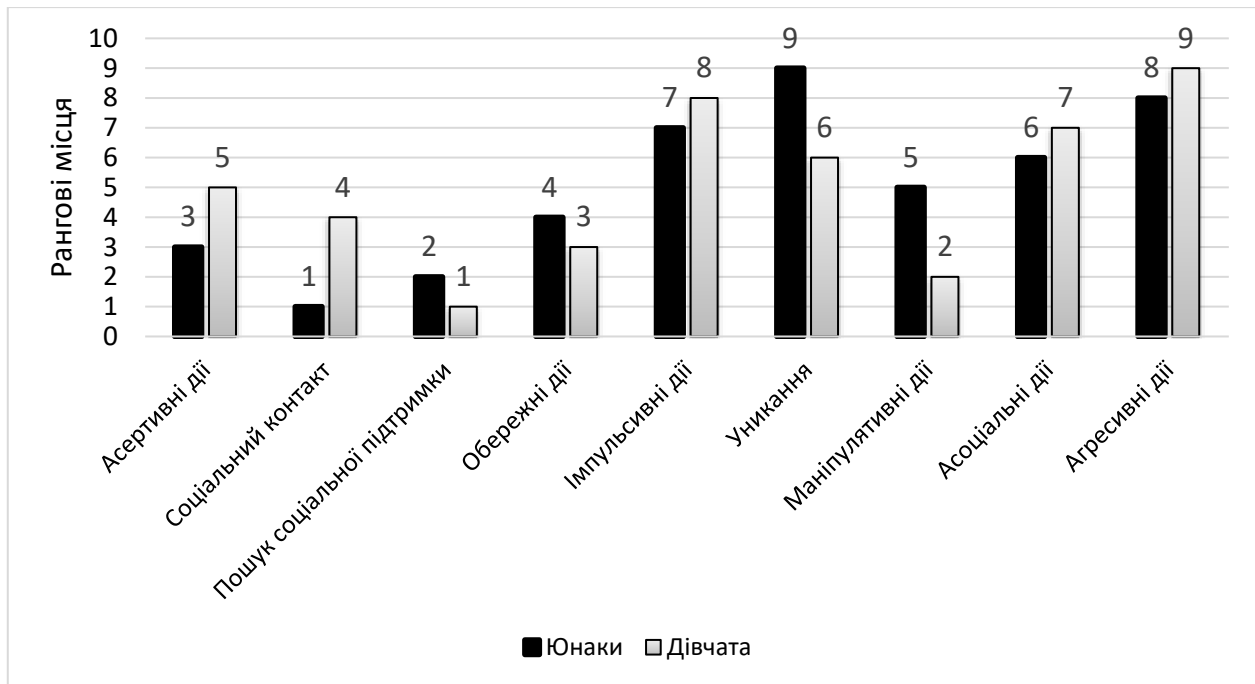

Рис. 1. Гендерні особливості розподілу копінг-поведінки майбутніх правоохоронців за рангами

Дівчата майбутні правоохоронці у складних ситуаціях в першу чергу шукають соціальної підтримки з боку оточуючих, але при цьому вони схильні домагатися своїх цілей за рахунок різних «хитрощів», лестощів, фальші або «гри па почуттях» інших людей, тобто маніпулюючи ними. Також дівчата, в прагненні уникнути невдачі, схильні до перестраховки і обережних дій, а тому обирають спільну діяльність і вирішення проблем разом з іншими людьми.

Окремо слід зафіксувати, що дівчата ($22,50 \pm 3,68$) статистично значимо ($p \geq 0,05$) менше ніж юнаки ($25,43 \pm 3,70$) майбутні правоохоронці прагнуть вирішувати проблемні, важкі ситуації спільно з іншими людьми і відповідно менше здатні до співпраці або компромісу ніж юнаки (див. табл. 1).

Також, як видно з таблиці 1, дівчата майбутні правоохоронці статистично значимо частіше, порівняно з юнаками майбутніми правоохоронцями, у складних, стресових ситуаціях використовують маніпулятивні дії, досягаючи бажаного за рахунок інших людей ($23,39 \pm 3,34 > 18,76 \pm 3,77$ при $p \geq 0,001$).

Діагностовано (див. табл. 1), що дівчата майбутні правоохоронці статистично значимо частіше ніж юнаки відмовляються від вирішення проблемної ситуації і продовжують вести себе так, ніби нічого не відбулося, уникаючи вирішення проблем або перемикаючись на щось інше ($19,22 \pm 3,98 > 15,76 \pm 5,62$ при $p \geq 0,001$).

Таблиця 1

Гендерні особливості використання копінг-поведінки майбутніми правоохоронцями в умовах пандемії, ($\bar{x} \pm \sigma$)

Модель копінг-поведінки	юнаки	дівчата	t	p
Асертивні дії	$21,84 \pm 3,74$	$21,74 \pm 3,48$	0,13	-
Соціальний контакт	$25,43 \pm 3,70$	$22,50 \pm 3,68$	2,83	0,05
Пошук соціальної підтримки	$23,18 \pm 3,61$	$23,46 \pm 3,91$	0,35	-
Обережні дії	$20,96 \pm 3,38$	$22,59 \pm 3,05$	0,95	-
Імпульсивні дії	$17,31 \pm 3,53$	$18,57 \pm 3,78$	1,68	-
Уникання	$15,76 \pm 5,62$	$19,22 \pm 3,98$	3,06	0,001
Маніпулятивні дії	$18,76 \pm 3,77$	$23,39 \pm 3,34$	3,76	0,001
Асоціальні дії	$18,04 \pm 3,74$	$18,67 \pm 4,88$	0,71	-
Агресивні дії	$16,92 \pm 6,09$	$17,93 \pm 5,43$	0,86	-

Отже, юнаки у складних ситуаціях схильні до просоціальної і активної копінг-поведінки. Тобто, юнаки активно, докладаючи певних зусиль вирішують проблеми і опановують стресовою ситуацією взаємодіючи з іншими людьми. Тоді як дівчата схильні до просоціальних і пасивних, непрямих копінгів. Вони шукають підтримки в оточуючих і прагнуть вирішити проблеми за рахунок маніпуляцій, обережних дій і уникнення.

Нами було визначено, що в умовах пандемії COVID-19 юнаки майбутні правоохоронці найчастіше використовували просоціальні і активні стратегії копінг-поведінки: вступ до соціального контакту, пошук соціальної підтримки і асертивні дії. Тоді як дівчата найбільш схильні до просоціальних і пасивних, непрямих копінгів: пошук соціальної підтримки, маніпулятивні дії і обережні дії. Вони шукають підтримки в оточуючих і прагнуть вирішити проблеми за рахунок маніпуляцій, обережних дій і уникнення.

Список бібліографічних посилань

1. Водопьянова Н.Є. Психодиагностика стресса. СПб. : Питер, 2009, 336 с.
2. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. Центр Разумкова. Київ : Заповіт, 2016. 256 с.
3. Говорун Т.В., Кікінеджи О.М. Гендерна психологія: навч. посіб. Київ : Академія, 2004. 308 с.
4. Горностай П.П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності // Основи теорії тендеру: навч. посібник. Київ : К.І.С., 2004. С. 132-157.
5. Доценко В.В. Мотивація професійної діяльності працівників поліції в умовах пандемії // Харківський національний університет внутрішніх справ: 20 років у статусі національного : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2 берез. 2021 р.) / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), Д. В. Швець (заст. голови), О. М. Бандурка та ін. ; упоряд. В. А. Греченко ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2021. С. 219-221.
6. Доценко В.В. Психологічні ресурси стресостійкості майбутніх правоохоронців. *Право і безпека*. 2017, № 3. С. 14-20.

Отримано 22.02.2022

СЕКЦІЯ 4
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПЕРСОНАЛУ
ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР ДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ
В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

УДК 159.9:37.091.3

Сергій Миколайович БОРТНИК,

проректор Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5281-6007>

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ
ДО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

Розкрито сутність і особливості поліцейського піклування щодо неповнолітніх. Наголошено на необхідності формувати готовність до поліцейського піклування у здобувачів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Ключові слова: неповнолітні, правоохоронці, поліцейське піклування.

Сучасний період розвитку нашої держави характеризується глобальними змінами в різних сферах життя, які неодмінно впливають на соціалізацію та психічний розвиток дітей і підлітків. Особливої уваги сьогодні потребують діти, які є найбільш залежними від соціального середовища (сім'ї, школи, найближчого оточення) і найменш захищеними. Сучасні діти зростають в умовах невизначеності, підвищеного психоемоційного напруження, збільшення потреб споживання, розширення соціального простору та інформаційного потоку. Дедалі частіше наше суспільство зіштовхується із проявами залежної поведінки, жорстокості, агресії, негативізму, злочинності серед неповнолітніх, втягування дітей у кримінальні угруповання, небезпечні групи у соціальних мережах, що є результатом впливу дефектів соціалізації і виховання.

Професійна діяльність вимагає від поліцейських не лише бездоганної професійної компетенції, здатності постійно збагачувати багаж своїх знань, але й постійного підвищення рівня загальної та психолого-педагогічної культури для належного здійснення профілактичної і просвітницької роботи з населенням, формування громадянської зрілості, відповідальності за власні вчинки, порядності. Тому одним із пріоритетних завдань ЗВО МВС України є підготовка поліцейських, які б могли працювати з молодим поколінням, їх батьками і вчителями задля найкращого забезпечення прав та інтересів громадян взагалі і дитини зокрема.

Специфіка правоохоронної діяльності обумовлює певні особливості професійного формування здобувача вищої освіти. Так, під час навчання у ЗВО зі специфічними умовами навчання у курсантів формуються якості поліцейського: дисциплінованого, законослухняного, наполегливо і рішучого в досягненні поставлених цілей, здатного не розгубитися в екстремальній ситуації, швидко адаптуватися до нових умов несення служби, відповідального і рішучого у прийнятті рішень тощо.

Досить важливо, що у курсантів формуються комунікативні якості і навички ефективної взаємодії, що допоможуть їм співпрацювати з населенням, територіальними громадами та інститутами громадянського суспільства на принципах партнерства.

Згідно із Законом України «Про Національну поліцію» серед переліку превентивних поліцейських заходів з'явився ще один, абсолютно новий для нашої держави – поліцейське піклування (п. 11 ч. 1 ст. 31). Проаналізувавши норми статей 2, 23, 29 і 31 цього Закону, можна зазначити, що поліцейське піклування – це:

– вияв тимчасового нагляду і допомоги, яку поліцейські надаватимуть особам, котрі потребують додаткової уваги (наприклад, неповнолітнім або тим, хто становить небезпеку для оточуючих чи для себе);

- небайдуже ставлення та здійснення реальних дій, спрямованих на забезпечення прав та інтересів особи, яка через певні причини або обставини не може реалізувати їх самостійно;
- превентивний захід, тобто дія (сукупність дій), спрямована на попередження порушення публічного порядку, публічної безпеки чи недопущення завдання шкоди особою самій собі;
- тимчасовий захід, переважно короткостроковий;
- реалізується виключно поліцейськими;
- застосовується до окремих чітко визначених категорій осіб у випадках, що закріплені в національному законодавстві;
- має своє процесуальне оформлення у вигляді протоколу;
- не передбачає застосування до особи будь-яких санкцій [1].

Згідно зі ст. 41 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейське піклування може здійснюватися щодо:

- 1) неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду;
- 2) особи, яка підозрюється у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу, де вона утримувалася на підставі судового рішення;
- 3) особи, яка має ознаки вираженого психічного розладу і створює реальну небезпеку оточуючим або собі;
- 4) особи, яка перебуває в публічному місці і внаслідок сп'яніння втратила здатність самостійно пересуватися чи створює реальну небезпеку оточуючим або собі.

Під час здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб правоохоронцю слід використовувати такий алгоритм дій [1]:

- 1) оцінити стан здоров'я неповнолітнього і прийняти рішення про необхідність надання йому медичної допомоги самостійно або із застосуванням кваліфікованих фахівців;
- 2) оцінити зовнішній вигляд дитини, її стан та особливості поведінки (необхідно уникати передчасних, суб'єктивних суджень і висновків, а приділити увагу фіксації тих чи інших ознак, які можуть свідчити про втечу з дому, участь у правопорушенні, здійснення насильства стосовно неповнолітнього тощо). Особливу увагу потрібно приділити тілесним ознакам (тремтіння рук, уникання погляду в очі, заплакане обличчя, надзвичайна мовчазність, знервованість тощо) і мовним проявам страху, агресії тощо;
- 3) за необхідності заспокоїти неповнолітнього, створити атмосферу надійності та впевненості для проведення бесіди, спрямованої на виявлення обставин події та виявлення її причин. Якщо дитина не розмовляє, потрібно спробувати знайти навколо людей, які знають дитину, її батьків, свідків, які бачили її з дорослим;
- 4) провести пізнавально-роз'яснювальну бесіду з неповнолітньою особою з урахуванням психологічних особливостей віку неповнолітньої особи;
- 5) виявити ініціативу та зацікавленість у вирішенні побутових і матеріальних питань у міру сил (наприклад, надати теплі речі, харчі, воду, ліки);
- 6) надати правову допомогу (повідомити відповідального поліцейського у підрозділі поліції та батьків або осіб, які їх замінюють, про місце перебування неповнолітнього; повідомити органи опіки та піклування про ситуацію, що склалася, тощо).

Як визначити в якому стані перебуває дитина, як правильно побудувати бесіду з неповнолітньою особою, які питання задавати дитині з урахуванням її віку (дитина дошкільного віку, молодший школяр, підліток) – всі ці питання майбутні правоохоронці опрацьовують під час вивчення навчальних дисциплін «Професійно-психологічна підготовка поліцейського» і «Юридична психологія».

Реалізація поліцейського піклування допоможе налагодженню відкритого продуктивного діалогу неповнолітніх осіб із працівниками поліції, забезпечить профілактику правопорушень неповнолітніх і покращить імідж поліцейського серед населення.

Список бібліографічних посилань

1. Юридична психологія : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2018. 684 с.

Отримано 20.02.2022

УДК 159.9:37.091.3

Вікторія В'ячеславівна ДОЦЕНКО,

доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7757-2793>

ТІЛЕСНІ ПОКАРАННЯ – ПРОВАЛЬНИЙ МЕТОД ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

Здійснено аналіз психологічних досліджень проблеми тілесних покарань, як методу виховного впливу батьків на дитину. Показано до яких наслідків можуть привести тілесні покарання дитини.

Ключові слова: тілесні покарання, стилі батьківського виховання.

Для кожної дитини важливі довіра батьків, почуття захищеності в сім'ї, впевненість у батьківській любові і підтримці. Проте, одним із частих методів виховного, батьківського впливу на дитину є тілесні (фізичні) покарання.

Тілесне покарання – це будь-яке покарання із застосуванням фізичної сили і наміром заподіяти фізичний біль будь-якого ступеня інтенсивності. У більшості випадків подібні покарання дітей включають побої (у вигляді шльопань, ударів по потилиці), що здійснюються рукою або ж за допомогою відповідних знарядь, як то: лозина, ремінь, тапок, лінійка тощо. До тілесних покарань також відносяться стусани, струси, штовхання дитини, нанесення їй подряпин, щипки, здавлювання, укуси, тягання за волосся, ляпаси, примушення дитини зберігати тривалий час незручну позу, припікання, ошпарювання, примус до прийняття всередину певних речовин (наприклад, занадто гарячих, гострих продуктів харчування або промивання рота дитини милом) [2, 3].

Відповідно до Сімейного Кодексу України, батькам забороняється застосовувати фізичні покарання до дітей, а також інші покарання, які принижують людську гідність дитини. Стаття 150 «Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини» містить наступні параграфи:

2. Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток.

4. Батьки зобов'язані поважати дитину.

6. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини та (п. 7) фізичні покарання дитини батьками, застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

За останні десятиріччя у світі проведено низку досліджень проблеми настановлень дорослих щодо тілесних покарань дітей. Так, у 1950 роках в США вчені Р. Сірс, Е. Маккобі, Х. Левін [1] досліджуючи мотиви дисциплінарних практик батьків п'ятирічних дітей і те, як тілесні покарання вплинули на поведінку дітей. Автори визначили, що діти у вихованні яких використовували тілесні покарання були більш неслухняними порівняно з дітьми яких небили.

Д. Баумрінд в своєму 12-річному лонгітюдному дослідженні (вибірку склали 134 чотирирічні дитини та їх батьки) визначила як різні стилі сімейного виховання впливають на соціальний і когнітивний розвиток дитини.

Згідно з теорією Д. Баумрінд стиль батьківського виховання має дві складові: батьківська чуйність – вміння батьків реагувати на потреби дитини і батьківська вимогливість – вимоги до дитини від батьків і очікування від дитини більш зрілої і відповідальної поведінки. Поєднання цих двох складових формує 4 стилі батьківства [1]:

1) Поблажливі батьки – скоріш чуйні ніж вимогливі. Вони уникають конфронтації та заохочують дитину до самостійності. Їх діти виростають товариськими, креативними, проте вербально імпульсивними, агресивними і схильними до чинити опір до встановлення будь-яких меж.

2) Авторитарні батьки – дуже вимогливі, директивні, нечуйні. Більш за все вони цінують у дітях слухняність і вміння дотримуватися певних норм і порядку. Тому створюють для дітей добре організоване, структуроване, з чіткими правилами середовище. Ці батьки використовують агресивні методи вирішення конфліктів, а їх діти схильні до частої зміни настрою, бояться нових ситуацій і мають низький рівень самоповаги.

3) Авторитетні батьки – одночасно відверті і вимогливі. Вони контролюють поведінку дитини, встановлюють для неї чіткі правила і можуть бути наполегливими не порушуючи автономію дитини і не пригнічуючи її. Їх виховні методи скоріш спрямовані на підтримку ніж на покарання. Даний стиль є найбільш оптимальним для розвитку у дитини соціальної компетентності, наполегливості, самоуправління і поваги до батьків.

4) Незалучені, відсторонені батьки – нечуйні, невимогливі. Можуть не приймати, відштовхувати дитину і нехтувати її потребами. Їх діти часто вплутуються у кримінальну і ризиковану поведінку та входять до групи ризику наркозалежних.

За результатами дослідження Д. Баумрінд батьки були розділені на декілька груп, а точніше зон:

- «червона зона» - сама небезпечна, до її складу увійшли 4-7% батьків, які використовували часті та інтенсивні тілесні покарання дітей;
- «помаранчева зона» – дітей плескали часто але не боляче;
- «жовта зона» – дітей фізично карали помірно;
- «зелена зона» – дітей фізично ніколи не карали.

Діти яких виховували батьки з «червоної зони» з часом, дорослішаючи, мали самі високі, довготривалі і негативні психологічні показники поведінки. Тоді як різниця у поведінці між дітьми з інших зон була статистично незначимою. Діти з «помаранчевої зони», яких били часто але не боляче мало чим відрізнялись від дітей з «жовтої зони» яких карали помірно. А діти із «зеленої зони» яких взагалі ніколи не били, були не більш благополучними ніж діти яких інколи карали фізично.

Крім цього, в дослідженні Д. Баумрінд були встановлені наступні факти:

- ефект від сильних вербальних покарань часом не відрізняється від ефекту побиття;
- реальне значення має не стільки покарання скільки його підтекст. Так, якщо батьки люблячі, в міру вимогливі і гарно спілкуються з дитиною – їх діти виростають успішними і щасливим незалежно від того карали їх фізично у дошкільному віці чи ні. Натомість жорстокі тілесні покарання завдають дитині безперечної шкоди.

Автори наголошують (К. Ріпол-Нуньєс, Р. Ронер), що для оцінки впливу тілесних покарань на дитину необхідно враховувати наступні перемінні [1]:

- частоту покарання;
- інтенсивність (суворість) покарання;
- батьківське пояснення або обґрунтування того, чому дитину фізично карають;
- термін покарання (скільки часу минуло з момент «поганого» вчинку);
- передбачуваність покарання;
- сприйняття справедливості покарання;
- сприйняття заслуженості покарання;
- послідовність покарання.

Найбільший метааналіз досліджень тілесних покарань дітей було здійснено Е. Гершоф у 2002 році. «Більше шкоди, ніж користі», такий висновок зробила Е. Гершоф в результаті аналізу психологічних і соціологічних досліджень навмисних та ненавмисних впливів тілесного покарання на дітей [1 С. 327]. Узагальнені результати її дослідження представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Метааналіз досліджень тілесних покарань Е. Гершоф [4]

Вимірний ефект	Число досліджень	Негативний ефект
<i>Вплив на дитину</i>		
Засвоєння моральних норм	15	87 %
Агресія	27	100 %
Злочин та антисоціальна поведінка	13	92 %
Якість дитячо-батьківських відносин	13	100 %
Психічне здоров'я	12	100 %
Віктимізація	10	100 %
<i>Вплив на дорослих</i>		
Агресія	4	100 %
Злочин та антисоціальна поведінка	5	80 %
Психічне здоров'я	8	100 %
Насильство над власною дитиною або дружиною (чоловіком)	5	100 %
<i>Тілесні покарання не ефективніше інших форм дисципліни</i>		
Слухняність	6	60 %

Досить часто батьки застосовують тілесні покарання коли їх дитина поводить себе агресивно або антисоціально. Але попри їх очікування, тілесні покарання можуть не послаблювати а навпаки посилювати подібну поведінку. Із 27 узагальнених автором досліджень констатовано, що чим більше батьки використовують тілесні покарання, тим агресивнішими стають їх діти.

Чому так відбувається? Згідно теорії соціального наочіння, соціально-когнітивної теорії, теорії атрибуції, тілесне покарання – наочна демонстрація фізичної переваги дорослого над дитиною. Досвід пережитого дитиною тілесного покарання виявляється сильним предиктором вибору дитиною агресивних способів вирішення проблем, що ще раз підтверджує міжпоколінний цикл насильств.

У лонгітудному дослідженні М. Страус, де було взято інтерв'ю у 807 матерів дітей віком від 6 до 9 років, було з'ясовано, що чим частіше били дитину, тим вище був рівень її антисоціальної поведінки два роки по тому. Крім цього було констатовано, що матері очікували від застосування тілесних покарань зменшення антисоціальної поведінки дитини. І після фізичного покарання вони її припиняли. Проте, довгостроковий результат був зворотнім.

Вивчаючи історію, природу і ефективність тілесних покарань як методу виховання І. Кон досліджував наступні проблеми [1]:

- визначив чи виправдовують тілесні покарання очікування батьків (очікуваний ефект);
 - з'ясував, які саме небажанні наслідки можливі після застосування тілесних покарань як методу виховного впливу батьків (неочікуваний ефект);
 - встановив тривалість очікуваних і неочікуваних ефектів (короткострокові чи довгострокові).
- Результатом його роботи стали наступні висновки:

1) Самим розповсюдженим і універсальним мотивом фізичного покарання дітей є виправлення, зупинка їх неправильної поведінки. Проте, не маючи системної інформації про особистість батьків важко визначити де справжній мотив, а де виправдання (легітимізація) власної жорстокості

2) Більшість фізичних травм власним дітям завдають не батьки-садисти а звичайні батьки, які просто хотіли дисциплінувати дитину але непомітно для себе вийшли за рамки дозволеного.

3) В процесі покарання люди збуджуються і озлоблюються. тому, чим частіше і суворіше тілесні покарання застосовують батьки, тим більша ймовірність, що вони переростуть у фізичне насильство над дитиною.

4) Тілесні покарання в цілому менш ефективні, ніж інші дисциплінарні практики.

5) Тілесні покарання мають багато небажаних наслідків, а саме: формування у дитини агресивної поведінки; вплив на психічне здоров'я дитини: симптоми переживання стресу, депресії і тривоги, схильність до адиктивної і делінквентної поведінки; напруга у стосунках з батьками, особливо у підлітковому віці; відсутність довіри до батьків; зниження у дитини відчуття власної захищеності; зниження навчальної успішності у «сильно бити» дітей; затримка розвитку когнітивних здібностей дитини (чим більше діти отримують фізичні покарання на початку навчання, тим сильніше вони відстають у когнітивному розвитку через чотири роки); зниження самоповаги у дітей; тілесні покарання часто є проявом замаскованого фізичного насильства над дитиною.

6) Дати оцінку і визначити ефективність тілесного покарання дуже важкою. А вже дитину, можна ні разу не вдарити, але якщо кожного дня повторювати, що вона дурнувата, незграбна тощо, то наслідки будуть такими ж як і після тілесного покарання.

Таким чином, існує чимало вагомих причин, через які тілесні покарання дітей слід викоринити, оскільки вони є порушенням прав дитини на дотримання її фізичної недоторканності, людської гідності, а також її права на рівний судовий захист. У багатьох випадках тілесні покарання можуть порушити права дитини на освіту, охорону її здоров'я і навіть право на життя; можуть завдати серйозної шкоди фізичному та психологічному стану і розвитку дитини; привчають дитину до того, що насильство – цілком прийнятний метод вирішення проблем і конфліктних ситуацій.

Існує багато позитивних методів навчання, корекції поведінки або дисциплінарного впливу на дитину. Вони більшою мірою сприяють розвитку дитини та побудові відносин із зовнішнім світом, заснованих на довірі та взаємоповазі.

Список бібліографічних посилань

1. Кон І. Бить или не бить? Минск : Время, 2012. 448 с.
2. Лютий В.П. Соціальна робота з групами девіантної поведінки: навч. посібник. Київ : Академія праці і соціальних відносин, 2000. 50 с.
3. Тілесні покарання дітей: ефективний засіб виховання чи порушення прав дитини? URL: http://old.la-strada.org.ua/ucp_mod_news_list_show_79.html (дата звернення: 10.02.2022)

Отримано 18.02.2022

УДК 4414

Василь Дмитрович ПОЛИВАНЮК,

доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету ПФППД

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3295-4434>;

Катерина Володимирівна ГРИБЧЕНКО,

курсантка 1 курсу ННППФПНП

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГЕНДЕРУ У ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ

Розглянуті основні актуальні питання гендеру, що виникають у суспільстві, ще з стародавніх часів, та роботі правоохоронних органів.

Ключові слова: *гендерна рівність, дискримінація, сексизм, насилля.*

Сучасний світ еволюціонує та постійно зазнає змін, в тому числі у відношеннях між людьми. Одним з ключових питань сьогодення є гендерна нерівність, тому дана робота є актуальною.

Гендерна рівність – це рівнозначна оцінка суспільством схожості і відмінності між чоловіками і жінками, і ролі, які вони відіграють. Вона заснована на тому, що жінки і чоловіки є

повноправними партнерами в своєму будинку, громаді і суспільстві. Гендерна рівність починається з рівнозначної оцінки як дівчат, так і хлопчиків. Ця оцінка сформувалась на отриманні рівних винагород за результатами праці.

Витоки соціальної дискримінації потрібно шукати ще в стародавні часи. Вже тоді вчені та політики прикривали нерівноправне положення жінки в суспільстві дискусіями про те, чи є жінка людиною і чи має вона душу. Погляд на жінку як неповноцінну істоту знайшов своє відображення в теологічних і філософських працях стародавнього світу. Так, наприклад, Сократ говорив: «Три речі можна вважати щастям: що ти не дика тварина, що ти грек, а не варвар, і що ти чоловік, а не жінка»[1].

З часів Сократа вже пройшло два з половиною тисячоліття, але дана проблема не втратила свою актуальність. Це, зокрема, підтверджує і розгляд світовою спільнотою даних проблемних питань та прийняття певних нормативних документів, що мають на меті зрівняння чоловіків та жінок у можливостях. В 1946 р. створена Комісія ООН для спостереження за положенням жінок і сприяння реалізації їх прав, а 1975 р. був міжнародним роком жінки. Через чотири роки Генеральна Асамблея ООН приймає Конвенцію 11 «Про ліквідацію всіх форм дискримінації відносно жінок». Україна ратифікувала дану Конвенцію в 1980 р.

Гендерна нерівність породжує дискримінацію. Це вже сильніший вияв нерівності. Тут буде доречним поняття «сексизм» – набір забобонів і упереджене ставлення до людей або дискримінація людей за ознакою статі або гендеру; упередження, негативне ставлення чи антипатія стосовно людей певної статі і їхнього вибору. Дискримінація може бути виявлена як в науці, економіці, політиці та й у професіях. Для чоловіків – стилістів зачинені двері для б'юти-індустрії, приклад - Андре Тан; жінка не може бути успішним політиком, канцлер Німеччини – Ангела Меркель. Дискримінація є світлофором, тільки хтось бачить зелений колір, а хтось – червоний.

Ступінь залучення жінок до політичної активності та доступу до прийняття рішень може розглядатись як ключовий показник гендерної рівності суспільства. Гендерна рівність у прийнятті рішень має розглядатись з точки зору того, чи знаходяться жінки на посадах, обіймаючи які, можна ухвалювати рішення або впливати на їхнє ухвалення на рівні з чоловіками. Пекінська платформа 1995 р. наголошує, що рівність під час ухвалення рішень є невід'ємною частиною визнання прав жінок, та що рівна участь жінок у процесі прийняття рішень є не тільки вимогою звичайної справедливості або демократичності, але також необхідною умовою врахування інтересів жінок.

Є основні проблеми жінок, які виявили бажання працювати у сфері правоохоронної діяльності, такі як, використання прийомів самозахисту у реальній протидії злочинцям. Менший зріст та вага, схильність правопорушників зневажати жінок-поліцейських, існування певних складнощів при застосуванні зброї та фізичної сили роблять жінок-поліцейських потенційно уразливими, якщо вони опиняються у конфліктній ситуації під час несення служби. З огляду на це Інститутом кримінальної юстиції США було запропоновано розробку спеціального навчального курсу для жінок-правоохоронців. Під час практичних занять цим курсом передбачається напрацювання психологічної стійкості та впевненості, вміння тримати особисту дистанцію, а також таких специфічних для жінок навичок, як влучна стрільба та ефективне переслідування у туплях на високих підборах, вміння проводити прийоми рукопашного бою у положенні лежачи, більш широке використання захватів та больових прийомів [2].

До гендерних проблем також можна віднести насильство. Під гендерним насильством мається на увазі насильство, яке чинять переважно чоловіки проти переважно жінок. У 1993 році була прийнята Декларація ООН про викорінення насильства щодо жінок. У статті 1 надається визначення насильству проти жінок: «довільний акт насильства, скоєний на підставі статевої ознаки, який спричиняє або може спричинити фізичний, статевий чи психологічний збиток або страждання жінкам, а також загрози скоєння таких актів, примусове чи довільне позбавлення свободи або особистого життя».

Необхідно відмітити, що найчастіше агресивна поведінка очікується від саме чоловіків, але чоловіки – це та група, яка чинить насильство будь-якого типу і яка так само страждає від насильства (у війнах, розбоях, вуличному насильстві тощо). Тобто, чоловіки є як агресорами, так і жертвами насильницької поведінки.

Отже, розглянуті проблеми у даній роботі гендерної тематики. Світ еволюціонує, тому ставлення суспільства повинне бути відповідне. Як ми бачимо, на сучасний стан гендеру мають вплив історичні події, а також доля впливу джерел масової інформації. Безумовно, повинні бути направлені зусилля щодо забезпечення рівноправ'я між чоловіками і жінками як в соціальному, так і економічно-політичному житті.

Список бібліографічних посилань

1. Тамара Марценюк Гендерне насильство: що? де? коли? URL: <https://gurt.org.ua/blogs/35909/1843/> (дата звернення 20.02.2022)

2. Гендерна нерівність та протидія домашньому насильству URL: <https://www.legalaid.gov.ua/novyny/genderna-nerivnist-ta-protydiya-domashnomu-nasyilstvu/> (дата звернення 20.02.2022)

Отримано 22.02.2022

УДК 159.955.1

Артем Миколайович ЧОРНИЙ,

старший викладач кафедри прикордонного контролю

факультету безпеки державного кордону

Національної академії Державної прикордонної служби

України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький),

кандидат психологічних наук;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5541-1910>;

Роман Романович ЛИСЕНКО,

курсант факультету забезпечення оперативно-службової діяльності

Національної академії Державної прикордонної служби

України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький)

УРАХУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ У РОБОТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Висвітлено питання гендерної рівності в контексті характерних особливостей чоловіків і жінок, їхніх спільних рис та відмінностей, психологічні особливості їхнього мислення.

Ключові слова: *гендерні особливості, чоловік, жінка, мислення.*

На сучасному етапі розвиток будь-якого правоохоронного відомства залежить від урахування гендерних особливостей, а саме досягнення гендерної рівності в питаннях виконання різноманітних завдань (не залежно від їхньої складності), пошуку ефективних підходів до їх вирішення, розроблення креативних рішень тощо.

Питання гендерної рівності слід розглядати в контексті характерних особливостей чоловіків і жінок, їх спільних рис та відмінностей, насамперед щодо різниці у сприйнятті, мисленні, стресостійкості, поведінці тощо. Результати аналізу наукових джерел свідчать про те, що жіночий мозок більш ефективний, ніж чоловічий. Це пояснює різницю у стресостійкості. За рахунок особливостей будови центральної нервової системи сенсорні системи жінок функціонують більш ефективно, ніж чоловіків. Ефективність проявляється не лише більшою чутливістю, а й низкою інших параметрів [2, с.110].

Поле зору жінок значно більше, ніж у чоловіків. Краща робота сенсорних систем жінки пов'язана не лише зі здатністю більш ефективної обробки фізичних параметрів сигналу (зо-

браження, звуку тощо). Жінка має очевидні переваги перед чоловіками щодо спостережливості. Жіноча спостережливість зумовлена більшою кількістю синаптичних контактів, особливо в корі великих півкуль головного мозку. Більша кількість синапсів у мозку жінок пояснює й кращу тонку моторику жінок, і значно краще розвинену інтуїцію.

Жінки краще виконують завдання, пов'язані з операторською діяльністю. Йдеться про те, що фізичні якості, необхідні водію, краще розвинуті в жінок. У жінок краща здатність визначати відстань до об'єкта і швидкість його пересування. Відчуття інерції також краще розвинене в жінок. Це стосується і моторики сенсомоторної інтеграції, тобто у жінок вища узгодженість рухів з отриманою зоровою інформацією [3, с.118].

Чоловіки мають явну перевагу перед жінками за стресових обставин. За високого рівня новизни ситуації чоловіки здатні діяти адекватно, вибирати адекватну програму дій чи навіть виробляти її. Жінки ж демонструють зміщену активність, виконують часто набір звичних дій, абсолютно невідповідних вимогам стресових обставин, що проявляється, зокрема, у більшій частині депресій. Якщо ж ситуація має незначний елемент новизни чи невизначеності, тобто зміни відбуваються досить повільно, то жінки вирішують її значно краще [1, с.48].

Мислення жінок і чоловіків суттєво відрізняється та впливає на їхнє формування. Зазначимо, що ця різниця помітна на психологічному, нейробіологічному, соціальному та інших рівнях, але, незважаючи на доведені гендерні відмінності мислення, мозок людини має адаптивну здатність, що дає можливість кожному індивіду навчитися різних моделей мислення.

Список бібліографічних посилань

1. Гейманс Г. Психология женщины. Сп.-б. : Издательство О. Богдановой, 1911. 248 с.
2. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 366 с.
3. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. Санкт Петербург : Питер, 2006. 512 с.

Отримано 20.02.2022

УДК 159.9:351.74

Анастасія Сергіївна ПРИСАКАР,

курсант 211 навчальної групи

*Національної академії Державної прикордонної служби
України ім. Богдана Хмельницького (м. Хмельницький)*

ГЕНДЕРНІ ПРОБЛЕМИ В РОБОТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Конституцією України декларується рівність прав усіх людей в усіх сферах життєдіяльності, у тому числі рівність прав жінок і чоловіків, що забезпечує надання їм однакових можливостей у здобутті професійної освіти.

Ключові слова: *рівність, право, гендерна рівність, правові норми.*

На теперішній час в Україні відбувається активна фаза прийняття законодавчих актів, які регулюють суспільні відносини різних видів щодо встановлення стандартів рівності прав і свобод, як жінок так і чоловіків, проводяться експертизи нормативно-правових актів щодо прихованої гендерної дискримінації.

Одним з таких законодавчих актів є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який визначає гендерну рівність як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Серед основних загальних принципів права є принцип рівності. Принцип рівності людей багатогранний. Одним із принципів рівності є рівність чоловіків і жінок, що має назву «Принцип гендерної рівності». Одна з проблем гендерної рівності є забезпечення балансу прав чоловіка і жінки та введення демократії

співіснування чоловіка і жінки у сфері людського життя. Гендерна рівність сприяє безпеці життя і добробуту людей, незалежно від їх статі, етнічного і соціального походження, релігійних та інших переконань. Це недооцінений ресурс людства, і таке твердження відноситься до всіх країн і не залежить ані від культурних факторів, ані від географії [1].

Тому, у зв'язку з обранням стратегії європейського вибору гендерну рівність у США та країнах Західної Європи досліджували явні проблеми жінок-правоохоронців, які були започатковані на початку 1980-х років тенденціями гендерної рівності у сфері працевлаштування. На самому початку вони були направлені на збільшення кількості жінок-правоохоронців, розроблений відбір жінок на посади та подолання проблем, пов'язаних із адаптацією жінок до виключно чоловічого правоохоронного колективу. Насамперед, специфіка жіночої анатомії встановлювала труднощі під час складання силових та швидкісних фізичних тестів. Натомість, з 1972 року були встановлені стандарти фізичної підготовки для жінок та чоловіків, як показала практика, стандарти не відповідають особливостям жіночої анатомії, ситуацію було виправлено за рахунок змін у випробувань для жінок щодо фізичної витривалості, введення спеціальних тренувальних курсів, що дозволяють жінкам збільшити силу верхньої частини тіла. Також проблеми у кар'єрному просуванні через упередженість керівників-чоловіків. Враховуючи той факт, що на 2000 рік в Європі посади керівників підрозділів правоохоронних органів посідали лише 123 жінки, було розширено представництво жінок у кадрових комісіях, розроблено чіткі методики проведення співбесід та оцінювання кандидатів на керівні посади. Розповсюдження сексуальних домагань, виявили спеціальні дослідження, що в американських та європейських підрозділах питома вага жінок, які ставали об'єктом сексуальних домагань [2].

Останнім часом Україна надолужує відставання у гендерній сфері від країн, які вже розподілили своє лідерство. В управлінні підприємства ми усе частіше бачимо жінок. Остеронь також не стоять і силові структури. Усе частіше ми чуємо про командира взводу жіночої статі. Державна прикордонна служба України у особовому складі налічує значну кількість осіб жіночої статі. Але, проведенням аналізом встановлено, що особи жіночої статі посідають посади низького рівня. Існує декілька поглядів суспільства на жінок у лавах Збройних Сил. Перший: військовослужбовці-жінки повинні обіймати посади, які не є фізично обтяжливими і пов'язаними із значним відривом від місця дислокації. Другий: військовослужбовці-жінки не можуть мати ніяких обмежень у призначеннях [2].

Рано чи пізно Україні доведеться обрати свій шлях вирішення гендерних суперечок. І як показує досвід, нам доведеться обрати шлях, який вже пройшли більш розвинені держави. Рівність чоловіка і жінки повинна бути беззаперечною. Стосується це не тільки жінок, які призначалися на посади тому, що вони вважалися суто чоловічими, а й чоловіків, які не йшли на посади, тому, що вони вважалися жіночими [3].

Отже, вже необхідно формувати стратегічні програми розвитку кадрової політики силових відомств з урахуванням гендерних принципів. Необхідно відкинути всі стереотипи, які пов'язані з гендерною нерівністю. Захист держави - справа спільна, і краще її зроблять ті посадові особи, які довели свою спроможність ефективно керувати військами у чесному конкурентному відборі, незважаючи на стать [2].

Список бібліографічних посилань

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2866-15> (дата звернення: 16.02.2022).
2. Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів у систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України / Олена Волобуєва, Алла В'яткіна, Світлана Ганаба та ін. Київ: ФОП Клименко Ю.Я., 2021. 292 с.
3. Про засади запобігання та дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17/ed20140530#Text> (дата звернення: 16.02.2022).

Отримано 23.02.2022

УДК 378.091.3:159.9

Альона Олегівна СІРОШТАН,

здобувач вищої освіти факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ

ВПЛИВ УМОВ ВИХОВАННЯ В БАТЬКІВСЬКІЙ РОДИНІ НА РОЗВИТОК САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ДІВЧАТ

Наведено аналітичний огляд щодо . Визначено ключові параметри для забезпечення конкурентоспроможності фахівця-правоохоронця.

Ключові слова: *батьківське ставлення, особистісна зрілість, дівчина.*

Найважливішим соціальним середовищем для людини є родина. Сім'я є незамінним, глибоко специфічним соціальним інститутом первинної соціалізації та розвитку особистості. Стиль сімейного виховання є своєрідним поєднання батьками соціальних вимог та низки санкцій щодо дитини. Обраний батьками стиль, як правило, визначає систему виховання з відповідними методами й прийомами. Духовний розвиток дитини, його спрямованість визначається змістом та цільовими настановами батьківського прикладу, що зумовлено особливостями морально-емоційного боку сімейних відносин [5].

Відмічено, що діти, які ростуть в атмосфері любові й розуміння, мають менше проблем зі здоров'ям, навчанням, міжособистісних взаєминах, й навпаки, розлади стосунків з батьками приводять до формування різноманітних психологічних проблем і комплексів [див., напр. 2, 3 та ін.]. Діти з адекватною практикою батьківського ставлення успішно адаптовані до соціального середовища, вони активні, незалежні, ініціативні, доброзичливі та емпатичні.

У психологічній науці існує низка класифікацій батьківського ставлення до дітей [напр., 4]. Вченими проведені чисельні дослідження, в яких вивчалися типи стосунків батьків з дитиною у зв'язку з їх впливом на розвиток особистості, особливості характеру та поведінки. Розкриті характеристики матерів, що сприяють формуванню прихильності дитини; виявлені характеристики «оптимальної матері» або «досить гарної матері»; розглянуті різні моделі батьківської поведінки [1, 5 та ін.]. Отримані переконливі результати досліджень, що розкривають наслідки впливу «неправильних» ставлень батьків, наприклад, материнської депривації [4]. Описані якості матері, які необхідні для створення оптимальних умов розвитку дитини (відношення до дитини як до суб'єкта, підтримка її ініціативи в спілкуванні й активності тощо). Вченими вивчені взаємозв'язки стилів сімейного виховання підлітків з акцентуаціями характеру, психопатіями, виникненням тієї або іншої аномалії розвитку. Показано, що в переважній більшості, якщо дівчата мають проблеми з сепарацією від батька, то вони мають подібні ж труднощі щодо матері. Представляється доцільним уточнити вплив батьківського ставлення на особливості формування особистості дівчат, а саме, особистісну зрілість та прагнення самоактуалізації.

В родині формується її характер, закладаються основи ціннісно-мотиваційної сфери та інших властивостей особистості. Вплив сім'ї на розвиток особистості залежить від її складу, морально-психологічного клімату, соціальної орієнтації, загальної та психолого-педагогічної культури батьків, особливостей спілкування кожного з них з дитиною, єдності або суперечливості вимог до неї, кола сімейних інтересів, віку дитини тощо. У кожній родині об'єктивно складається певна система виховання, стиль.

Родина, школа, референтні групи, засоби масової комунікації (Інтернет, соцмережі тощо) впливають на виникнення важливих і характерних властивостей особистості. Але стрижневі, фундаментальні риси особистості формує не сукупність окремих факторів, а їх система, що переломлена крізь властивості й особливості самої зростаючої особистості

Родина є системою соціального функціонування людини, а також одним з основних інститутів соціалізації. Свідомо або несвідомо на кожному із щаблів онтогенезу батьки створюють систему умов й можливостей, які забезпечують особистісний й розумовий розвиток дитини. Особливу роль у розвитку особистості відіграє емоційна атмосфера сім'ї, у дітей формуються моральні якості, без яких неможливе становлення розвинутої особистості. Приклад батьків є першим соціальним досвідом, який засвоюють діти [3, с.35].

На становлення особистості дитини найбільшою мірою впливають такі особливості сім'ї:

1. Широкий репертуар форм життєдіяльності людини, які реалізуються через функції родини. Результатом цього є формування власного способу життя, мікрокультури, основою якої є цінності й елементи культури суспільства.

2. Включеність дитини в сім'ю. Родина є першою сполучною ланкою між людиною і суспільством, яка транслює певні соціальні цінності, що на суб'єктивному рівні є ціннісними орієнтаціями членів сім'ї.

3. Безперервність і тривалість контакту, що забезпечує інтеріоризацію дітьми зразків поведінки в соціумі.

4. Забарвленість емоційних контактів між членами сім'ї, що впливає на формування почуття задоволення-незадоволення собою й оточенням [5, с.75].

У кожній родині складається певна система виховання. Батьки висувають вимоги до дитини, що зумовлені цілями виховання, соціальними нормами, конкретними ситуаціями, у яких необхідно приймати педагогічно й морально виправдані рішення тощо. Було проведено емпіричне дослідження на базі Харківського національного університету внутрішніх справ. Були обстежені 35 дівчат у віці 17 років, курсанти 1 курсу. В дослідженні взяли участь тільки ті дівчата, які могли оцінити особливості виховання матері та батька. В роботі були використані наступні психодіагностичні методики: опитувальник «Особистість, яка самоактуалізується», тест особистісної зрілості, опитувальник «Підлітки про батьків» (Л. І. Васерман, І. А. Горькова, О. Є. Роміцина [1]). У роботі був використаний r_s - критерій рангової кореляції Спірмена.

За даними емпіричного дослідження отримані наступні висновки.

Виявлено, що найбільш негативний вплив на формування особистісної зрілості дівчат мають такі особливості стилю виховання батьків як ворожість та непослідовність. Найбільш істотний негативний вплив ці стилі виховання мають на формування впевненості дівчат у своїх можливостях, задоволеності своїми здібностями, темпераментом та характером, своїми знаннями, уміннями й навичками, адекватної самооцінки, високої вимогливості до себе, скромності, поваги до інших.

З'ясовано, що відсутність будь - якої форми турботи й опіки щодо дочок, поблажливість, невимогливість, відсутність заохочень, зауважень з боку матері позитивно пов'язані з їх особистісною зрілістю.

Показано, що розвитку особистості дівчат, яка самоактуалізується сприяє лише такий стиль виховання батьків як автономія. Директивність, ворожість та непослідовність батьків у вихованні дочок сприяє формуванню особистості, яка не самоактуалізується. Стиль виховання батьків найбільшою мірою впливає на формування спрямованості дівчат на себе, керування в житті своїми власними цілями, переконання, установками, здатності швидко реагувати на ситуацію, що змінюється, розумність у застосуванні деяких стандартних принципів.

Список бібліографічних посилань

1. Вассерман Л. И., Горьковская И. А., Ромицына Е. Е. Родители глазами подростка: психологическая диагностика в медико-педагогической практике. Учеб. Пособие. СПб. «Речь», 2004.
2. Вербицька Л. Родинне виховання та кризові стани в ранній юності. *Вісник КНТЕУ*. 2012. № 4. С. 104–112.
3. Горещька О.В., Сердюк Н. Психологія сім'ї : навчальний посібник для студентів спеціальності «Практична психологія», «Початкова освіта. Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2015.
4. Эйдемиллер Э. Г., Юстицкий В. В. Психология и психотерапия семьи. СПб. Питер, 1999.

5. Горещька О.В., Сердюк Н. Психологія сім'ї : навчальний посібник для студентів спеціальності «Практична психологія», «Початкова освіта. Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2015.

Отримано 07.02.2022

УДК 159.9

Олена Павлівна МАКАРОВА,

старший викладач кафедри педагогіки та психології факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5480-5942>

БУЛІНГ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Наразі українське суспільство визнає існування проблеми жорстокого поводження з дітьми, а також необхідність здійснення комплексу послідовних заходів щодо вдосконалення системи попередження, виявлення та подолання цього явища. Останнім часом тема насильства досить популярна в нашому суспільстві. Це пояснюється тим, що з насильством ми або безпосередньо, або опосередковано стикаємося досить часто. Питання безпеки дитини, збереження її життя та здоров'я, формування вміння захистити себе в навколишньому середовищі є вкрай актуальними у системі освіти та виховання дітей і молоді.

Ключові слова: булінг, агресія, шкільне середовище, діти.

На сьогоднішній день надзвичайно гостро постає проблема агресивних проявів у міжособистісних стосунках учнівської молоді. Особливого розповсюдження набувають прояви систематичної, довготривалої агресії одних учнів по відношенню до інших, коли в ситуацію прояву агресії поступово "включається" весь учнівський клас. Перші систематичні дослідження прояву систематичної та довготривалої агресії серед учнівської молоді займалися скандинавські вчені у 1970-х роках і вони визначили дане явище поняттям "булінг". На початку 1980-х років ситуацію повторювальної та систематичної агресії між працівниками на робочих місцях досліджував шведський вчений Х.Лейман, котрий визначив це явище через поняття "мобінг". Учені з Великобританії, Австралії та Японії почали співпрацювати з дослідницькою групою Норвегії для вивчення явища булінгу у школах, вчені з Німеччини, Франції, Угорщини, США і Австралії залучилися до співпраці з дослідницькою групою в Швеції, для дослідження мобінгу на робочих місцях. Оскільки майже одночасно досліджувати прояви систематичної та довготривалої агресії стали дві групи науковців, то було прийнято, що поняття "булінг" застосовується щодо шкільних ситуацій, а термін "мобінг" – щодо ситуацій на робочих місцях [2].

Ситуація булінгу призводить до низки педагогічних, психологічних та медичних наслідків.

На сьогоднішній день не існує єдиного розгорнутого визначення даного явища, використовуються різні терміни, переважно західні, немає україномовного визначення та немає одностайності у розумінні сутності булінгу як соціально-психологічного феномену [2].

Першим проблемою булінгу почав займатися норвезький вчений Д. Ольвеус, який визначив дане явище в шкільному колективі як ситуацію, в якій учень неодноразово, тривалий час стає об'єктом негативних дій та нападів з боку одного учня чи кількох учнів. Явище булінгу носить колективний характер та засноване на соціальних стосунках у групі. На думку Д. Ольвеуса, булінг включає три важливі компоненти: булінг є агресивною поведінкою, що включає в себе небажані, негативні дії; булінг є явищем довготривалим та систематичним; булінг характеризується нерівністю влади або сили [2].

Безаг В. пояснював явище булінгу, як неодноразові напади тими, хто має більшу владу та авторитет, щодо тих, хто слабший та немає можливості захищатись, завдаючи їм страждань для отримання від цього задоволення [1].

В свою чергу С. Кривцов булінгом вважає жорстке ставлення одних дітей щодо інших, яке має тенденцію повторюватись та при цьому є нерівність сил агресора та жертви.

Кішлі Л. вважає, що булінг – це "агресивна поведінка, яка спрямована на приниження почуттів, висловлювання негативних емоцій та суджень, що завдають неприємних відчуттів іншій людині" [1].

Український інститут протидії екстремізму наводить наступне визначення феномену булінгу, та визначає його як здійснення тривалого фізичного або психологічного насилля, яке не має характеру самозахисту, з боку одного індивіда або цілої групи щодо іншого індивіда.

Булінг - це знущання, що проявляється у цілеспрямованих, демонстративних, тривалих, постійно повторюваних діях фізичного та/або психічного характеру з боку особи або групи осіб, які володіють певними перевагами над іншими та вчиняють свої дії з певною визначеною метою.

Існують й інші визначення поняття "булінг", але всіх їх об'єднує те, що це - агресивна поведінка, повторювані, свідомі, навмисні та обдумані дії з наміром нашкодити, викликати страх.

Майже всі дослідники визначають булінг як довготривалу та систематичну агресію, але, окрім цього, дане явище розглядають як "підтип агресії", який може приймати багато форм, і фізичних і словесних (Е. Пелігріні, С. Салмівалі); деструктивну взаємодію (Р. Дж. Хезлер), частину соціального життя групи (Е. Роланд), неодноразовий напад – соціальний або вербальний – з боку тих, хто має вищий статус (В. Бесаг), тривале, усвідомлене насильство спрямоване проти людини, яка не в змозі захиститися у фактичній ситуації (Д. Лейн) [2].

Не кожне здійснюване насильство є булінгом. Серйозність і тривалість цього процесу безпосередньо пов'язані з реакцією жертви на словесну, фізичну або психологічну агресію. Тому необхідно окреслити основні показники та характеристики, які вказують на можливість існування даного явища.

По-перше необхідно спостерігати за взаємодією тих учнів, у яких при спілкуванні виникає та проявляється фізична чи психологічна агресія і при цьому постійно один із учасників такої взаємодії є домінантним та сам провокує ситуації прояву агресії. Під його впливом жертва відчуває страх, невпевненість, демонструє зміни у поведінці та настрої, погіршення успішності в навчанні або втрату ентузіазму й інтересу до школи.

По-друге, необхідно спостерігати за змінами в поведінці учня, який піддається неодноразовим нападам агресії. Може спостерігатися дистанційованість від учителів та однолітків, негативізм при обговоренні теми агресивності, напруженість при появі ровесників, образливість.

В окремих випадках ці ознаки і симптоми необов'язково вказують на те, що учень піддається цькуванню. Проте, якщо ці ознаки спостерігаються комплексно або повторюються, необхідно подальше дослідження з метою визначення причин, що впливають таким чином на учня.

Аналізуючи праці західних дослідників, слід зазначити, що шкільний булінг має дві основні форми [2]:

1. Фізична – умисні поштовхи, удари, стусани, побої, нанесення інших тілесних ушкоджень та ін. До цієї форми булінгу можна віднести сексуальний булінг (дії сексуального характеру).
2. Психологічна – насильство, пов'язане з дією на психіку, яке наносить психологічну травму шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, створенням напруженої атмосфери для навчання з метою формування зверхнього ставлення групи, навіть учителів чи персоналу школи, до аутсайдера, жертви, найчастіше, фізично слабкішої дитини або з бідної чи неблагополучної родини. До цієї форми можна віднести: вербальний булінг; образливі жести або дії; залякування; ізоляцію; вимагання; кібербулінг.

В середніх навчальних закладах, де адміністрація чи вчителі толерантно ставляться до проявів булінгу та не контролюють взаємодію між учнями, інтереси учнів шляхом норматив-

ного регулювання, або ж самі вчителі чи школа культивують агресивну взаємодію та дух насильства, як невід'ємні ознаки мужності, учні, як правило, негативно сприймають емоційний клімат самої школи, атмосферу визначають як небезпечну, що у свою чергу, провокує відповідні агресивні реакції. [2].

Булінг у шкільному середовищі може виникати за умов, коли адміністрація школи не турбується про життя, всебічний розвиток і побутові умови кожної дитини, що може призвести до формування безініціативності та безвідповідальності, проявів негуманних стилів поведінки. Відбувається порушення в розумінні учнів щодо співвідношення інтересів – колективних і особистісних. Булінг у шкільному середовищі впливає на дитину таким чином, що вона не засвоює поняття моралі як суспільного явища, тому в процесі діяльності, організованої взаємодії між школярами не відбувається усвідомлення відповідальності один перед одним, перед колективом. Булінг також може виникати як компенсація за невдачі у навчанні, суспільному житті, а також від тиску та жорстокого поводження батьків чи інших дорослих, при недостатній увазі з боку дорослих. Булінг може виникати й як крайня міра, коли дитина вичерпала всі інші можливості для задоволення своїх потреб, і у випадках, коли учні протестують проти певних правил, виражаючи невдоволення, прагнучи зруйнувати дещо в своєму оточенні [2].

Отже, проаналізовані позиції дослідників проблеми булінгу в освітньому середовищі дають змогу констатувати, що це явище негативно позначається на психічному розвитку дітей, що відображається на їх емоційній сфері, соціальних контактах, різних видах діяльності, успішності в них. Розповсюдженість агресивних проявів і цькування дітей визначає актуальність наукового підходу до визначення способів профілактики.

Список бібліографічних посилань

1. Булінг – важлива проблема для дітей в Україні. ЮНІСЕФ розпочинає кампанію проти булінгу. Електронний ресурс. – Режим доступу: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_31252.html.
2. Губко А. А. Шкільний булінг як соціально-психологічний феномен Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Психологічні науки. 2013. Вип. 114. С. 46-50. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPN_2013_114_12.
3. Макарова О.П. Теоретичні аспекти насильства та жорстокого поводження з дітьми Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. тези доп. Всеукр.наук.– практ конф. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020.-336с. С.302– 305.
4. Макарова О.П. Радіонова Л.О. Проблема булінгу в сучасному суспільстві Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України: тези доп. Всеукр.наук.– практ конф /МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. - Харків, 2019.312с. С.285– 287.

Наукове видання

**Психологічні та педагогічні проблеми
професійної освіти та патріотичного виховання
персоналу системи МВС України**

Тези доповідей
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(25 березня 2022 року, м. Харків)

Відповідальний за випуск: *О. І. Федоренко*
Комп'ютерне верстання: *К. М. Салашина*

Формат 60x84 /8. Ум. друк. арк. 16,7. Обл.-вид. арк. 12,1.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Л. Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.